AİLE EĞİTİMİ-5

Çocuk ve Ergen Eğitiminde

Anne Baba Tutumları

• PROF. DR. HALUK YAVUZER
• PROF. DR. ÖZCAN KÖKNEL • PROF. DR. ADNAN KULAKSIZOĞLU
• PROF. DR. HALİS AYHAN • PROF. DR. ABDURRAHMAN DODURGALI
• PROF. DR. HALİL EKŞİ

iyi ki kitaplar var...

ÇOCUK VE ERGEN EĞİTİMİNDE ANNE BABA TUTUMLARI

PROF. DR. HALUK YAVUZER, PROF. DR. ÖZCAN KÖKNEL, PROF. DR. ADNAN KULAKSIZOĞLU, PROF. DR. HALİS AYHAN, PROF. DR. ABDURRAHMAN DODURGALI, PROF. DR. HALİL EKŞİ

TİMAŞ

TİMAŞ YAYINLARI | 2236
Aile Eğitimi Dizisi | 5

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Nuray Türkyılmaz Catic

RESİMLEYEN
Mustafa Kocabaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Temmuz 2011, İstanbul

ISBN
978-605-114-162-6

E-ISBN
978-605-114-???-?

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu Alemdar Mah. Alayköşkü Cad. No: 5 Fatih / İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. HALUK YAVUZER

1965 yılında meslek yaşamına başladı. Uzmanlık alanı “Çocuk-Gençlik Psikolojisi ve Eğitimi”dir. Doktora eğitiminden sonra Londra Üniversitesi’nde “Çocuk Suçluluğu” konularında incelemeler yaptı. 1989’dan beri 27 ilde 17.000 anne babaya hizmet götüren “Ana Baba Okulları”nı kurdu. Halen İstanbul Ticaret Üniversitesi Psikoloji bölüm başkanıdır. Ayrıca TÜBİTAK Eğitim Proje Danışmanlığı görevini sürdürmektedir. Çok sayıda bilimsel çalışması bulunan Haluk Yavuzer’in kitaplarından bazıları şunlardır; “Çocuk ve Suç”, “Çocuk Psikolojisi”, ”Ana Baba ve Çocuk”, “Çocuk Eğitimi El Kitabı”, “Resimleriyle Çocuk”, “Okul Çağı Çocuğu”, “Çocuğu Tanımak ve Anlamak”, “Çocuğunuzun İlk 6 yılı”, “Gençleri Anlamak”.

Prof. Dr. ÖZCAN KÖKNEL

1928 yılında İstanbul’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini değişik il ve ilçelerde, lise öğrenimini Kabataş Erkek Lisesi’nde yaptı. 1945’te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ne girdi. 1951’de hekim oldu. 1954 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Kürsüsü’ne asistan, 1958’de uzman, “Psikoz ve Psikonevroz Vakalarında Koku Sinirinin Elektro Stimülasyonu” adlı teziyle 1954’te doçent, 1969’da da profesör oldu. 1990-95 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Başkanlığı yaptı. 1995’te emekli oldu. Bilimsel çalışma, araştırma ve yayınları; gençlik sorunları, ruh sağlığı, davranış bozukluklarının ilaçla tedavisi, ilaç bağımlılığı alanlarında yoğunlaşmıştır. Yirmi kitabı bulunan Köknel’in araştırma, çalışma ve kitaplarıyla ilgili dört de ödülü vardır.

Prof. Dr. ADNAN KULAKSIZOĞLU

1947 Trabzon’da doğdu. 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Pedagoji Bölümü’nü bitirdi. 1978’de bu bölümde öğretim elemanı oldu. Yüksek lisansını “Ergenlerin Fiziksel, Fizyolojik, Cinsel, Duygusal, Sosyal Değişme ve Gelişmeleri İçin Bir Program” adlı çalışması ile 1982’de Boğaziçi Üniversitesi’nde tamamladı. 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü’nde “Ergen-Aile Çatışmaları ile Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri” konulu tezle doktor, 1989’da Marmara Üniversitesi’nde doçent, 1994’te de Eğitim Psikolojisi alanında profesör oldu. Alanıyla ilgili 34 makalesi ve başta “Ergenlik Psikolojisi”, “Kişisel Gelişim Uygulamaları”, “Meslekler Rehberi” olmak üzere sekiz kitabı, 38 makalesi bulunmaktadır. Halen İstanbul Ticaret Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nde ders vermektedir.

Prof. Dr. HALİS AYHAN

Yozgat’ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri ve Yozgat’ta tamamladı. 1966’da yüksek öğrenimini bitirdi. 1966-1970 yıllarında Çorum Lisesi Felsefe Grubu öğretmenliği ve Çorum İmam Hatip Lisesi müdürlüğü yaptı. 1970-1975 yıllarında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü’nde Din Psikolojisi ve Pedagojisi öğretim görevlisi olarak bulundu. Aynı yıllarda Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde Eğitim Tarihi alanında öğretim üyeliği (doktora) tezini tamamladı. 1988-1991 yıllarında T.D.V. İslam Ansiklopedisi genel müdürlüğü görevinde bulundu. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölüm başkanıdır. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Prof. Dr. ABDURRAHMAN DODURGALI

1952 yılında Sinop'un Boyabat ilçesinde doğdu. Yüksek öğrenimini İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde tamamladı. 1982 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan yazar, 2002 yılında profesör oldu. Akademik kariyeri boyunca Türkiye'nin eğitim sorunları, din eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı çalışmaları hakkında kitaplar ve makaleler yazdı; panel, sempozyum ve kongrelere katıldı, konferanslar verdi. Evli ve dört çocuk babasıdır. Kendisi halen T.B.M.M'de Sinop milletvekili olarak görev yapmaktadır.

Prof. Dr. HALİL EKŞİ

1970 Rize-İkizdere doğumludur. 1992 yılında Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nden mezun oldu. Çeşitli orta öğretim kurumlarında öğretmenlik ve psikolojik danışmanlık yaptıktan sonra 1996 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak girdi. 2005 yılı sonunda ise Eğitim Psikolojisi alanında doçent ünvanı aldı. 2006 yılından itibaren ise Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı Öğretim Üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Özel çalışma alanı ise psikolojik perspektiften ahlak/moral gelişimi ve eğitimidir. Bu çerçevede EDAM (www.edam.com.tr/perese.htm) Eğitim Danışmalığı Merkezi ile birlikte karakter eğitimi ile ilgili uygulamaya dönük projeler yapmakta, kitap ve makaleler yayınlamaktadır. Evli, bir erkek çocuk babasıdır.

ÖNSÖZ

Çocuk eğitimi, eğitim ve psikoloji alanlarının kesiştiği temel konulardan biri olarak önemini her dönem aynı tazelikte korumuştur. Geçen zaman içinde yenilenen her şey gibi bu konudaki literatür de yenilenmiş, değişen yaşam koşullarına göre uzmanlar, kimi zaman yeni koşullar için yeni öneriler getirmiş, kimi zaman aynı konulara ilişkin eski görüşlerini terk ederek, ebeveyne farklı bakış açısı sunan yeni çalışmalara imza atmışlardır. Bu durum, ailelerin de her dönem kendilerini yeni şartlara göre konumlandırmaları gereğini doğurmuştur.

Kitabın yazarları, Çocuk ve Ergen Eğitimi konusunda yıllarca değerli çalışmalarla isimlerini duyurmuş, alanın önde gelen isimlerinden oluşmakta. Akademik alt yapısı çok kuvvetli olan eserde, ebeveynleri sıkmamak adına sade bir dil kullanan yazarlar, konuların anne babaların zihninde somutlaşması için çeşitli örnekler sundular. Ayrıca anne-baba-çocuk ilişkisinde yaşananlara, Mustafa Kocabaş'ın çizimleriyle görsellik kazandırıldı.

Çocuk ve Gençlik Psikolojisi uzmanı Prof. Dr. Haluk Yavuzer, makalesinde "Yaygın Anne Baba Tutumları"nı anlatıyor. Bunu yaparken de anne babaların çocuklarına karşı takındıkları tutumlara ayna tutarak, doğru olan davranış modellerini açıklıyor. Prof. Dr. Özcan Köknel, "Kültür ve Gençlik Sorunları"nı ele aldığı makalesinde, gençlerin kötü alışkanlıklar ve satanizm gibi bazı alt kültürlere yönelmelerinin altında yatan sebepleri irdeliyor. Gençlik döneminde karşılaşılan sorunlar ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, ergen anne babalarına nasıl bir yol haritası benimsemeleri gerektiği açıklanıyor. Prof. Dr. Adnan Kulaksızoğlu, "Ergenlik Dönemi Temel Gelişim Özellikleri" adlı makalesinde ergeni ve -dolayısıyla- ergen anne babasını bekleyen ergenlik dönemi gelişim özelliklerini ele alıyor.

Çalışmasında ayrıca sosyal gelişimi ve ahlak gelişimini ele alan Kulaksızoğlu, ergen anne babalarına ergenle empati yapmalarına yardımcı olacak ipuçları sunuyor. Prof. Dr. Halis Ayhan, "Çocuklara İman Öğretimi ve İbadet Eğitimi" adlı makalesinde "iman" konularının çocuklara nasıl bir yolla verilmesi gerektiğini anlatıyor ve ibadet eğitimi verilirken dikkat edilmesi gereken konuları izah ediyor. Prof. Dr. Abdurrahman Dodurgalı Çocukta Sorumluluk Bilincinin Önemi ve Ailede Kazandırılması adlı makalesinde sorumluluk bilincinin çocuk eğitimindeki yerinin önemini anlatıyor ve ailelere çocuklarında bu bilinci yerleştirmelerinde kullanacakları değerli bilgiler sunuyor. Son olarak Doç. Dr. Halil Ekşi, "Karakter Eğitimi: Anne Babalar İçin Stratejiler" adlı makalesiyle karakter eğitiminin olmazsa olmaz on temel kuralını aktararak, gazeteleri tarama örneği üzerinden bir karakter eğitimi etkinlik önerisi sunuyor.

Her biri çocuk eğitiminde önemi yadsınmayacak konulara temas eden bu makalelerin anne babalar için yararlı olmasını umuyoruz.

Nuray Türkyılmaz Catic

YAYGIN ANNE BABA TUTUMLARI

Prof. Dr. Haluk Yavuzer

YAYGIN ANNE BABA TUTUMLARI

1. Anne Baba Eğitiminin Önemi

Doğumdan itibaren çocuk, etrafını saran fiziksel ve sosyal çevreyle uyum savaşı verirken, bu çabasında en büyük desteği anne ve babasından alır. Kendini ifade edebilmeyi, kendi kendini yöneten (otonom) bir birey olabilmeyi ailesinden öğrenir. Özellikle anne-baba, çocuğun kişiliğinin oluşumunda temel rolü olan özdeşim modelleridir. Çocuk bu özdeşim modellerini kendine örnek alır ve âdeta onların yaşam biçimlerini taklit yoluyla öğrenir.

Bu öğrenme süreci içinde, onun, sevgiye, güvene yani çevresindekilere inanmaya, bağımsızlığa, başka bir deyişle büyüdükçe bazı şeyleri kendi başına yapabilmeye ihtiyacı vardır.

Küçük yaştan itibaren çocuğa; yaşına, yeteneğine ve cinsiyetine uygun görev ve sorumluluklar verilmezse, güven duygusu pekiştirilmemiş olur. Bu da çocuğun bağımlı ve beceriksiz bir birey olmasına sebep olabilir. Çevresine güvenmezse, aldatan, yalancı bir kişi; arkadaş edinemeyip yalnız kalırsa, içine kapanık, sessiz ve hayal dünyasında yaşayan bir çocuk olabilir.

Anne ve babaların, çocukların ihtiyaçlarını dikkate alabilmeleri için, doğumdan başlayarak onlarla iletişim kurmaları gerekir. Bu iletişim, doğumdan sonraki ilk saatlerde başlayan fiziksel beraberlik ve ona bağlı olan duygusal doyumla kurulur. Annesinden meme emen bebek, onun beden sıcaklığını ve ten kokusunu hissederken, aynı zamanda ihtiyacı olan

duygusal besiyi de almakta ve iletişim ağının temelleri bu ortamda atılmaktadır. Böyle ihtiyaçların tümüyle karşılandığı bir ortam, aynı zamanda çocuğun kendine ve çevreye olan güveninin oluşmasına yardımcı olur.

> Anne ve babalarından öğütler dinlemiş olanlar, kendi çocuklarına da aynı şekilde öğüt vermeye ve onların problemlerini çözmede bu yöntemi kullanmaya eğilimlidirler. Akıldan çıkarılmaması gereken bir gerçek, güven ve sevgi dolu bir ortamda büyüyen çocukların, ileride sevecen ve güven veren anne babalar olacakları, buna karşılık, sorunları daima anne babaları tarafından çözülen çocuklarınsa, anne baba olduklarında, aynı şekilde davranacaklarıdır.

Ailesiyle olan iletişimi, çocuğun dünyasında büyük önem taşır. Anne baba ve çocuk üçgeninde, tarafların duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarmaları ve başarılı bir diyalog kurabilmeleri hâlinde, sorunlarına çözüm bulmaları mümkündür. İletişimin kurulamaması, duyguların bastırılması ve sorunların çözümlenememesi anlamına gelir ki, böyle bir aile ortamı, psiko-pedagojik açıdan sağlıksızdır.

Çoğunlukla, köklü ve sabit âdetlere sahip olan anne babalar, çocukları bir problemle karşı karşıya kaldığında, kendi anne babalarının takınmış oldukları geleneksel yaklaşımları benimserler. Bundan daha iyi bir yolu öğrenmeye fırsatları olmadığı içindir ki, kendi anne babalarının yapmış oldukları hataları tekrarlarlar.

Anne ve babalarından öğütler dinlemiş olanlar, kendi çocuklarına da aynı şekilde öğüt vermeye ve onların problemlerini çözmede bu yöntemi kullanmaya eğilimlidirler. Akıldan çıkarılmaması gereken bir gerçek, güven ve sevgi dolu bir ortamda büyüyen çocukların, ileride sevecen ve güven veren anne babalar olacakları, buna karşılık, sorunları daima anne babaları tarafından çözülen çocuklarınsa, anne baba olduklarında, aynı şekilde davranacaklarıdır.

Yetişkinle çocuğun yetki mücadelesinden kaynaklanan problemlerin çözümü ya da çatışmalar genellikle iki şekilde ortaya çıkar:

1. Kazananlar: Otorite kuran ebeveyndir; “Anne babalar daima en iyisini bilir.” ilkesi egemendir. Bu yöntemde yetişkin kazanır.

2. ***Kaybedenler:*** Bu yöntemde kazanan çocuk, kaybeden anne babadır.

Her iki durumda da taraflardan biri yenilir ve öfkelenir. Oysa sorun, karşılıklı ilişkiden doğduğunda, o zaman karşılıklı problem çözme yoluna gidilir; bunun sonucunda, ne çocuğun, ne de yetişkinin kaybettiği bir durum ortaya çıkar.

2. Sağlıklı Bir iletişim İçin

Anne babaların çocuklarına korku silahını çevirmeksizin sorumlu, iş birliğine yatkın, kendi kendini disipline eden, yapıcı ve yaratıcı bireyler yetiştirebilmeleri, ancak onlarla kuracakları sağlıklı iletişim ortamına bağlıdır. Bu da ***anne babaların, susmayı öğrenip, çocuklarını dinlemeleri ile mümkündür.***

Başka bir deyişle ***çocuklarla ilişki kurabilmenin en iyi yolu, önce çocuğu duymak, dinlemek ve ne dediğini anlamaya çalışmaktır.*** Dinleme, anne-baba-çocuk arasındaki anlaşmayı kolaylaştırır.

Çocuk soru sorarak öğrenir. Çocuklar 2-3 yaşlarından başlayarak yetişkinleri soru yağmuruna tutarlar. Bu sorulara cevap “Bilmiyorum.” olabilir. Önemli olan, soruları duymamızdır. Eğer dinlemiş, soruyu duymuşsanız bu, çocuğu dikkate aldığınızı, onu önemsediğinizi, aynı zamanda onun konuşmasını uygun gördüğünüzü belirtir. Bu da ilişkiyi

kolaylaştırır. Demek ki çocuğu dinlemek, onu duyarak, ne demek istediğini anlamaya çalışmak demektir.

Oysa çoğunlukla anne ve baba, çocuklarıyla olan diyaloglarında şu tepki biçimlerini sergilerler:

Suçlama (Sen her zaman konuşursun zaten.)

Emir (Hemen yerine otur.)

Tercih etme (Aynı hareketi bir kez daha yaparsan okul bitince cezaya kalırsın.)

Eleştirme (Daha iyisini yapmalısın.)

Uyarma (Son kez hatırlatıyorum.)

Güven verme (Senin bunu daha iyi yapacağına inanıyorum.)

Utandırma (Şımarık çocuk.)

Sözlü anlatım (Birisini rahatsız etmek iyi bir davranış değildir.)

Yargılama (Kitaplar yazmak için değil, okumak içindir.)

Ancak tüm bu bastırıcı sözler,

Çocuğun kendisini suçlu hissetmesine neden olur,

Anne-babanın adil olmadığı düşüncesini geliştirir,

Çocuk, kendisinin sevilmediğini düşünür,

Sert tepkiyle yanıt vermesine yol açar,

Karşı çıkmasına neden olur,

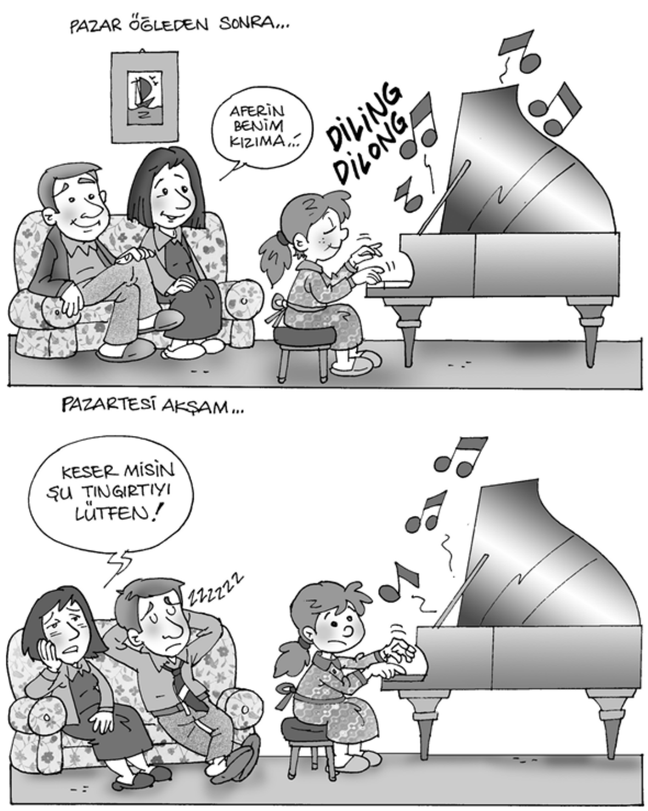
Kendisini yetersiz hissedip öz saygısını yitirmesine yol açar.

Anne ve babalar, çocuklarının davranışlarının -büyük ölçüde- kendileriyle olan etkileşime bağlı olduğunu kabul etmeli ve insanlar arası ilişkiler hakkında bazı temel ilkeleri öğrenmelidirler.

Anne baba olmanın önde gelen özelliklerinden biri, bu kimselerin kararlı ve tutarlı olmaları gerektiğidir. Oysa uygulamada, çocukların bazı davranışlarını bazı günlerde anne babanın sakin olması nedeniyle kabul edilebildiği, buna karşılık benzeri davranışların başka günlerde yine anne babanın gerginliği nedeniyle kabul edilmediği görülmektedir.

> Anne ve babalar, çocuklarının davranışlarının -büyük ölçüde- kendileriyle olan etkileşime bağlı olduğunu kabul etmeli ve insanlar arası ilişkiler hakkında bazı temel ilkeleri öğrenmelidirler.

Örneğin, ebeveynin dinlenmiş ve sakin olması hâlinde, 3 yaşındaki kızının piyano çalması ona ilginç gelebilir ve kabul edilebilirken, annenin yorgun ve uykusuz olması hâlinde aynı davranış, kabul edilmeyen davranış grubuna girer.

Anne babanın ruhsal durumu dışında, bir çocuğun bazı kişilik özellikleri ya da karakteristik özellikleri nedeniyle diğer çocuklardan daha fazla benimsenmesi, kabul edilen davranış miktarının artmasına sebep olabilir.

3. Aktif Dinleme

Anne baba ile çocuk arasında sıcak bir ilişkinin oluşması, Dr. Gordon'un ***aktif dinleme*** adını verdiği, "konuşan bireyin sözlerini açarak tekrar etmek" şeklinde uygulanan bir yöntemle mümkündür. Aşağıda çocuğuyla hatalı bir iletişim kuran anneyle, aynı konuda aktif dinleme yöntemi uygulayan anne örneği sergilenmiştir. Verilen örnekte, annenin iletişim hataları açıkça belli olmaktadır:

Çocuk: Ahmet bugün benimle hiç oynamadı.

Anne: Arkadaşlarınla iyi geçinmen gerektiğini öğrenmelisin.

Çocuk: Onunla oynamak istemiyorum! O aptalla iyi geçinmek de istemiyorum.

Anne: O zaman seninle oynayacak başka birini bul.

Çocuk: Beraber oynayabileceğim başka kimse yok.

Anne: Yorgunsun, yarın kendini daha iyi hissedersin ve bu olayı unutursun.

Çocuk: Yorgun değilim, yarın kendimi daha iyi hissetmeyeceğim, ondan nefret ediyorum!

Anne: Bir daha arkadaşların hakkında böyle konuşursan pişman olursun.

Aktif dinlemede ise aynı konuşma şöyle gelişmektedir:

Çocuk: Ahmet bugün benimle hiç oynamadı.

Anne: Ahmet'e kırılmış görünüyorsun.

Çocuk: Onunla hiçbir zaman oynamayacağım.

Anne: O kadar kızgınsın ki, onu bir daha görmek istemiyorsun.

Çocuk: Evet, ama onunla arkadaşlık etmezsem oyun oynayacak başka arkadaş bulamam.

Anne: Yalnız kalırsın.

Çocuk: Onunla geçinmek zorundayım, ama kızmamak elimde değil. Daha önce her dediğimi yaptığı için ona kızmıyordum, oysa şimdi ona emir veremiyorum.

Anne: Onu etkilemek artık pek kolay olmasa gerek.

Çocuk: Evet, artık o bir bebek değil.

Anne: Sen onu bu hâliyle daha çok seviyor olmalısın.

Çocuk: Evet, ama ona emir vermeye çok alıştığım için bu hâlini yadırgıyorum. Belki ara sıra onun dediklerini uygularsam daha az kavga ederiz, ne dersin?

Bu yöntem, çocukların sahip oldukları olumsuz duygulardan dolayı rahatsız olmalarını engeller, yetişkinle çocuk arasında sıcak bir ilişkinin kurulmasını sağlar. Ayrıca sorunların çözülmesini kolaylaştırır ve çocukların, anne babalarının düşüncelerine değer vermelerini sağlar.

Pasif dinlemeye (susma) karşılık aktif dinleme, çocukla karşılıklı ilişki kurmayı sağlar ve çocuğa, anne babasının kendisini anladığını hissettirir.

Ancak bu tür bir diyalog, çocuğun konuşmaya başladığı, iletişime hazır olduğu 2 yaş civarından itibaren başlatıldığı takdirde anlamlıdır. Aksi halde, çocukluk yıllarında kurulmayan iletişimin, gençlik yıllarında oluşturulması mümkün değildir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, çocuğun pek çok davranışının kökeninde, anne babanın izleri bulunmaktadır. Bu izler olumlu olduğu takdirde çocuğa yansıması da olumlu, aksi takdirde olumsuz olmaktadır. Çocuk, yaşamının ilk yıllarında dış dünyayı anne ve babasının

gözlüğüyle görmeye başlar. Bu nedenle anne babanın dünya görüşü, değer yargıları ve inançları, çocuğa olduğu gibi yansır.

Çocuklarına sağlıklı bir model oluşturamayan anne ve babalar, çocuklarının karakter hamurlarının yanlış şekillenmesine zemin hazırlarlar.

O halde, anne ve babaların çocuklarına istenilen davranış ve alışkanlıkları kazandırabilmeleri; kendi kendini denetleyebilen, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen, girişimci birer birey olmalarını sağlayabilmeleri, öncelikle onları tanımaları ve onlarla sağlıklı bir iletişim kurmalarıyla mümkündür.

4. Çocuğa Sorumluluk Duygusu Nasıl Kazandırılır?

Çocuğa kazandırılan pek çok alışkanlık gibi sorumluluk duygusu da daha bebeklik ve ilk çocukluk döneminden itibaren, örneklerle yaşatılarak öğretilir. Sorumluluğun kazandırılmasında aile içinde çocuğa karşı takınılan tavır, aile içi etkileşim ve özellikle ailedeki disiplin anlayışının özel bir rolü vardır.

Disiplin, çocuğa istenilen davranış ve alışkanlıkları öğretmek, -kendi kendini denetleme ya da iç denetim demek olan- ahlak gelişimini sağlamaktır. Bu da dıştan gelen bir zorlamayla olmaz. Önemli olan, içselleşmiş bir sorumluluk duygusunun oluşturulmasıdır.

Disiplin, bir anlamda, çocuğun sahip olduğu sorumluluklarıyla yaşantısındaki hareketlerinin doğal ve sosyal sonuçlarını kabul etmesidir.

Çocuk, iletişim kurulduğu andan itibaren kendi özgürlük sınırlarından haberdar edilmeli ve yemek yeme, tuvalet alışkanlığı, belirli saatte uyku uyuma gibi bazı temel alışkanlıkları ve kuralları okul öncesi dönemde benimsemelidir. Aşırı hoşgörü ve disiplin eksikliği, çocukta bencilliğe veya anti-sosyal davranışlara sebep olabilir. Aşırı otoriter ve baskılı katı disiplin de, anne babaya karşı korku ve öfke ile nefret duygularının geliştirilmesine,

bağımlı bir bireyin ya da başkaldırıcı tutumlar içinde isyankâr bir bireyin oluşumuna sebep olabilir.

Sevgi temeline dayanmayan bir disiplin gerçekleşemez. Disiplin, sorumluluğu öğretmektir. Sorumluluk, öncelikle anne ve babanın sorumluluk bilinci içinde rollerini gereğince yapmalarıyla mümkün olur. Evdeki annelik görevini yeterince yapamayan, kendi sorumluluğunun bilincinde olamayan bir anne, çocuğundan sorumluluk bekleyemez. Kızına “Konken partisine gittiğimi babana söylemezsen kârımın 1/5’ini sana vereceğim.” diyen bir anne örneğinin bulunduğu aile ortamında, çocuktan sorumluluk duygusunu geliştirmesi beklenemez. Sorumluluk duygusunun oluşumunda, çocuğa verilen otonomi (kendi kendini yönetme) fırsatlarıyla, onu davranışlarının sonuçlarıyla baş başa bırakma yolunu seçme büyük önem taşır. Bunun için öncelikle çocuğa küçük yaştan itibaren yaşına, yeteneğine ve cinsiyetine uygun görevler vererek güven duygusunun pekiştirilmesine çalışılmalıdır. Örneğin kız çocuğuysa örgü örmek, yemek masası hazırlamak; erkek çocuğuysa elinin çekiç tuttuğu andan itibaren çivi çakmak gibi görevler vermek, ardından da başarısını sözlü olarak ödüllendirmek, bu alışkanlığın yerleşmesini sağlamak açısından büyük önem taşır. Çocuğa sorumluluk bilinci aşılarken öncelikle bazı kurallara uyması ve ilk temel alışkanlıkları kazanması gerekir. Söz gelimi, okul öncesi döneminde kendi başına yemeğini yemeye başlamayan, kendi yatağında uyuma alışkanlığı yerleşmeyen, dişlerini fırçalayıp oyuncaklarını toplamayı öğrenmeyen bir çocukta, okula başladığında verilen ödevi alıp evde yapma sorumluluğu kolay kolay gelişemez.

> Çocuk, iletişim kurulduğu andan itibaren kendi özgürlük sınırlarından haberdar edilmeli ve yemek yeme, tuvalet alışkanlığı, belirli saatte uyku uyuma gibi bazı temel alışkanlıkları ve kuralları okul öncesi dönemde benimsemelidir.

Olayların sonuçlarıyla baş başa bırakma, çocuğun kişilik gelişimine, otonom (kendi kendini yöneten) ve girişimci bir birey olmasına yardımcı olan bir yöntemdir. Bu yöntemle çocuk, olayların doğal sonuçlarından ders almasını öğrenir. Örneğin ev ödevini yapmayan çocuğa annesi zor kullanmak yerine, ertesi gün alacağı kötü not ya da öğretmenin tepkisiyle kendisinin baş başa kalmasını yeğleyecektir. Yine sabah geç kalkan çocuk, okula geç kalacak, böylelikle hareketinin cezasını kendisi çekmiş olacaktır.

Sorumluluğu öğretmede önemli olan, çocuğu, kendine özgü kişiliği olan, bağımsız bir birey olarak kabul etmek ve onun hak ve özgürlüklerinin sınırlarını dengeli bir biçimde belirleyebilmektir. Bu sınırlara uymayan çocuğa uygulanacak ceza, “insanlar arası ilişkileri anlatacak” türde olmalı, bedensel ceza, aşağılama, karanlık odaya kapatma gibi ceza türleri düşünülmemelidir. İnsanlar arası ilişkileri anlatacak türdeki ceza, ya çocuğun istediği bir şeyi almamak, gideceği bir programı iptal etmek gibi onun bir isteğini kısıtlamak şeklinde uygulanmalı ya da çayı döken çocuğa masayı temizletmek, ana caddede bisiklete binen çocuğa bisiklete binmeyi yasaklamak şeklinde, sebep-sonuç ilişkilerini anlatmayı esas almalıdır. Bu disiplin yönteminde çocuk, sorumluluğu öğrenir ve kendi davranışının

sonunda ortaya çıkan zararın ne olduğunu görmeye çalışır. Bu da çocukta iç denetim mekanizmasının gelişmesine yardımcı olur. Bu disiplin yöntemini seçen anne ve baba, cezayı gecikmeden uygulamalı, suça eş değerde ve zararı giderici bir ceza türü seçmeli (dökülen çayın temizletilmesi gibi) ve uygulanamayacak cezayla çocuk tehdit edilmemelidir ("Bisiklete binemezsin!" diye tehdit etmek yerine, bisikleti alıp kaldırmak gibi). Disiplinde ceza kadar ödül de büyük önem taşır. Ödül, anne ve baba tarafından hak edildiğinde verilmeli, sadece görevini yapan çocuk, gereksiz şekilde ödüllendirilmemelidir. Yine sosyal ödül adı verilen güzel bir söz, bir öpücük, başkalarının yanında övme gibi ödüller gerektiğinde sıklıkla uygulanabilmeli, buna karşılık oyuncak, bisiklet, bilgisayar almak gibi maddi ödüllere çok nadir durumlarda başvurulmalıdır. Nihayet verilen söz tutulmalı ve ödül zaman kaybetmeden hemen uygulanmalıdır.

Sonuç olarak, okul öncesi döneminden başlayarak bazı temel alışkanlıkları kazanamayan, hak ve özgürlüklerinin sınırlarını ve sorumluluklarını öğrenemeyen çocuk, okul dönemindeki kurallarla karşılaştığında bocalar. Bu nedenle anne babaların, çocuklarına korku silahını çevirmeksizin, onları kendi kendilerini disipline eden birer birey olarak yetiştirebilmeleri gerekir. Ancak bu yaklaşım sayesinde, kendi kendisini denetleyebilen, sorumluluk sahibi ve öz güveni olan bireyler yetişebilir.

5. Aile İçi Ortamını Etkileyen Faktörler

Çağdaş psikoloji bilimi, çocuğun doğumundan başlayarak anne ve babasına olan ihtiyacı üzerinde durmakta ve beslenme kadar "duygusal besi"nin önemini vurgulamaktadır. Bu "duygusal besi"yi verebilmesi için anne ve babanın önce çocuğu istemesi, onun varlığını kabul etmesi gerekir. Bu besinin çocuk tarafından alınışı, gelişim aşamalarına uygun olarak farklılık gösterebilir.

Başlangıçta annenin fizik temasıyla, ten kokusuyla bu ihtiyacını karşılayan çocuk, zaman içinde onunla oyun oynayarak, konuşarak aynı ihtiyacını karşılar. Baba, çocuğun gerek sosyalleşmesi, gerekse tüm gelişimi açısından büyük önem taşır. Babanın yokluğu bir anlamda çocuğun kendine güvenini yitirmesine ve buna bağlı olarak çeşitli uyum ve davranış bozukluklarına sebep olabilmektedir.

Baba-çocuk ilişkisini konu alan araştırmalar, babanın çocuğuyla yoğun beraberliğinin çocuğun bilişsel gelişimiyle okul başarısında olumlu bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Baba-çocuk arasındaki iletişimin yetersizliği, özellikle erkek çocuklarda annenin özdeşim modeli olarak alınmasına, dolayısıyla cinsel kimlik sapmalarına bile neden olabilir.

Hamilelik sırasında anneliğe başarılı bir biçimde uyum sağlayabilme, doğum sancısı çekerken ve doğum sırasındaki acıların az hissedilmesi bile, eşlerin birbirlerine duyarlı tepkileri ve destekleriyle yakından ilgilidir. Eğer yaşamın tüm sorumlulukları, ilgili bir eşle paylaşılırsa, kirli bezler, gece yarısı süt vermeler, hasta bir çocuğun ağlamaları daha dayanılır olur. Çocuğun ilk söylediği sözlerle attığı ilk adımlar aileye daha keyif verir.

Erişkinler arasında en az doyumlu ve en büyük ruhsal çöküntü içinde olanlar, çoğunlukla küçük çocukları olan ve çalışmayan annelerdir. Bu doyumsuzluk, büyük ölçüde bakıcılık rolünün annelere getirdiği görev yükünün ağırlığından, kısıtlamalardan ve sürekli isteklerle karşılaşmaktan kaynaklanabilir. Bu da anne-çocuk etkileşimine olumsuz açıdan yansır. Bu tür gerilimler eşin desteği ve takdirleriyle azaltılabilir. Eşlerin annelere destekleyici bir tutum içinde olduğu durumlarda anne-çocuk yakınlığının çok iyi olduğu, bu ilişkinin duyarlı ve şefkat dolu olduğu görülmüştür.

Anne ve babanın varlıkları kadar çocuklarına sağlıklı birer örnek olmaları da önemlidir. Çünkü kişiliğin gelişimi ve karakterin oluşumundaki temel özdeşim modelleri onlardır.

Önemli olan bir diğer nokta da, anne babanın sözlerinden çok eylemleriyle başarılı birer model oluşturmaları ve çocuklarında benlik saygısı oluşturacak etkileşim ortamını hazırlamalarıdır.

Yani anne ve babanın çocuğuna sözleriyle "Yalan söylemek doğru değildir." demesinden çok, bunu davranışlarıyla gerçekleştirmesi önemlidir. Bireyin kendini onaylaması ya da kendinden memnun olması demek olan benlik saygısının yüksek olması için, çocuğun içinde bulunduğu aile; öz güvenli, aralarında ve çocukla iyi iletişim kuran, çocuklarına karşı güven verici, hoşgörülü ve esnek bir yaklaşım içinde olan bireylerden oluşmalıdır. Aile üyelerinin, çocuktaki iç denetim mekanizmasını geliştirememeleri, aşırı baskılı ve otoriter yaklaşım içinde olmaları, benlik saygısını azaltan, hatta yok eden olumsuz yakın çevre faktörleridir. Çünkü benlik saygısı, çocuğun fikirlerine değer verilen, sözleri dinlenen, anne babasından destek gören, başka bir deyişle, insan olarak kendisine değer verilen bir ortamda filizlenir ve gelişir.

> Çağdaş psikoloji bilimi, çocuğun doğumundan başlayarak anne ve babasına olan ihtiyacı üzerinde durmakta ve beslenme kadar "duygusal besi"nin önemini vurgulamaktadır. Bu "duygusal besi"yi verebilmesi için anne ve babanın önce çocuğu istemesi, onun varlığını kabul etmesi gerekir.

Anne babalar, çocukların davranışlarının büyük ölçüde kendileriyle olan etkileşime bağlı olduğunu kabul etmeli ve insanlar arası ilişkiler hakkında bazı temel ilkeleri öğrenmelidirler.

Anne baba olmanın önde gelen özelliklerinden biri, kararlı ve tutarlı olmak gerekliliğidir.

Anne baba çocuk ilişkisi, temelde anne ve babanın tutumlarına bağlıdır. Çocuklar arasında uyum bozukluğuna neden olan birçok vakaya, yeterli ve uygun olmayan anne-baba-çocuk ilişkilerinin sebep olduğu saptanmıştır.

Anne babanın tavırlarını oluşturan nedenler incelendiğinde, tüm vaziyet alışlarda olduğu gibi, anne babaların çocuklarına karşı takındıkları tavrın da bir öğrenme ürünü olduğu görülür.

Anne ve babaların çocuklarına karşı tavırlarını etkileyen başlıca faktörler arasında, anne babanın beklentilerine uygun çocuğa sahip olup olmamaları, çocuklarının sayı, cinsiyet ve karakteristik özelliklerinden memnun olup olmamaları sayılabilir.

Bütün bunların dışında anne ve babanın çocukluk yıllarındaki kendi anne babalarıyla olan deneyimleri, şimdiki tutumlarında etkili olabilmektedir. Ayrıca karı kocanın kendi aralarında iletişimlerinin sağlıklı olup olmaması, çocuklarına yöneltecekleri tutumlarını etkileyen önemli bir diğer etkendir.

Çocukların evlilik ilişkisi üzerinde etkilerinin de aile sistemi içinde ele alınması gerekir. Anne baba arasındaki ilişki, onların çocuklarına olan tutumlarını etkilerken, çocuk da evlilik ilişkisini etkilemektedir.

Hamilelik ve özellikle ilk çocuğun doğuşu, aile içi rollerde daha geleneksel türde bir iş bölümüne doğru kayma getirir. Çocuğun doğmasından önce ailedeki ilk iş bölümünün geleneksel mi yoksa eşitlikçi mi olduğuna hiç bakmaksızın, bu kayma daha çok kalıplaşmış erkek ve kadın rollerine doğru olur.

> Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar, sağlıklı aile ilişkileri içinde yetişmiş kimselerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler, mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak ve yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar. Bunun tersine, uyum bozukluğu gösteren çocuklar, genellikle başarısız bir anne-baba-çocuk ilişkisinin ürünüdürler. Anne ve babanın sevgisi ve ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı gösterirler. Bu açlık da birtakım davranış bozukluklarına neden olabilir.

Nadir durumlarda baba, karısı ve yeni doğan bebekle olabilmek için işinden izin alsa da bu süre 1-2 haftayı pek geçmez; anne babanın ikisinin

de çalıştığı evlerde bile çoğu zaman işini bırakan anne olur.

Huysuz, davranış bozukluğu gösteren ya da engelli çocuklar, anne babaya ek gerilimler yüklerler. Bu gerilim de evliliğe çatışmalar biçiminde yansır. Çok şey isteyen kötü huylu bir çocuğun varlığı, zaten zayıflayan bir evliliğin parçalanmasını hızlandırır.

Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar, sağlıklı aile ilişkileri içinde yetişmiş kimselerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler, mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak ve yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar. Bunun tersine, uyum bozukluğu gösteren çocuklar, genellikle başarısız bir anne-baba-çocuk ilişkisinin ürünüdürler. Anne ve babanın sevgisi ve ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı gösterirler. Bu açlık da birtakım davranış bozukluklarına neden olabilir.

6. Yaygın Anne Baba Tutumları

Anne baba tutumlarının en belirgin iki özelliği, “duygusal ilişki boyutu” ile “denetim boyutu”dur. Duygusal ilişki boyutu incelendiğinde, bu boyutun çocuğu merkez alan kabul edici tutumdan, reddedici tutuma kadar uzanan bir yelpaze içinde farklılaştığı görülür. Aynı şekilde “denetim boyutu” da kısıtlayıcı tutumdan hoşgörülü tutuma kadar geniş bir alanı kapsar.

Çocuk, sıcak bir etkileşim ortamında anne babanın sevgisini kaybetmekten korkar; onların onayını alma konusunda isteklidir. Bu nedenle de onu, sağlıklı bir etkileşim ortamında, uygun olan davranış kalıpları doğrultusunda yönlendirirken sert disiplin kurallarına başvurmaya gerek yoktur.

Çocuk, sevgi ve ilgi ortamında anne babanın standartlarına uymak için çaba sarf eder. Böyle bir ortamda anne babanın çocuğa sık sık akıl yolunu göstererek açıklamada bulunması, onun toplumsal kuralları içselleştirmesine ve hangi davranışın uygun, hangisinin uygun olmadığını fark etmesine yardımcı olur.

Sevgi ile besleme, çocuğun gereksinmelerine karşı duyarlı olmayla eş anlamda yorumlanır. Anne babanın sevgisi çocukta, güvenlik, düşük kaygı düzeyi ve yüksek benlik saygısı yaratır. Sevgisiz ya da bedensel cezanın uygulandığı aile ortamlarındaysa yüksek kaygı düzeyi ve gerilim ön plandadır. Cezalandırıcı ailenin yarattığı yüksek gerginlik durumu, çocuğun "toplumsallaşma oyununun" kurallarını öğrenmesini zorlaştırabilir ya da engelleyebilir.

Sıcak, sevgi dolu aile ortamlarındaki anne babalar, ilgisiz ve sevgisiz aile ortamındaki anne babalara oranla çocuklarının davranışlarını, özellikle saldırgan davranışlarını denetlemelerine daha çok yardımcı olurlar.

Saldırganlığı denetlemek için dayak gibi şiddet uygulama yöntemlerine başvuran anne babalarsa, çocuğu hem hayal kırıklığına uğratarak daha büyük öfke nöbetlerine yol açarlar, hem de ona bir saldırganlık modeli göstermiş olurlar.

Bedensel cezanın uygulandığı çocuk, kendisini eleştiren ve döven ebeveynine karşı evde hemen hiç saldırganlık tepkisinde bulunmaz, ancak, saldırganlığını misilleme tehlikesi daha az olan ev dışındaki arkadaş ve okul ortamlarına taşır.

Çocukların toplumsal ve zihinsel açıdan yetkin bireyler olması isteniyorsa bir ölçüde anne baba denetimi gereklidir. Unutulmamalıdır ki,

toplumsallaştırmanın asıl amacı, dış öğeler tarafından yönetilmek yerine kendi kendine yönetimi sağlamaktır. Anne babanın aşırı kısıtlayıcılığı kadar aşırı serbestliği de toplumsal gelişimi engeller.

Anne baba davranışlarıyla, çocukların davranışları arasındaki ilişkileri konu alan araştırmalara göre baskıcı olmayan, esnek ve hoşgörülü anne babalar, çocuklarda olumlu duygusal, toplumsal ve bilişsel gelişmeye yol açmaktadırlar.

Bu anne babalar engelleyici davranmamakta, çocuklarına makul sınırlar içinde özgürlük tanımaktadırlar. Bütün bunlar çocuğun kaygı ve engelleme olmadan çevresini keşfetmesini, kişiler arası ilişkilerde yetkinliğe erişmesini sağlar. Genellikle sevgi, ılımlı bir kısıtlayıcılık, benlik saygısı, kendini uyarlayabilme, yetkinlik ve içselleştirilmiş bir denetime yol açar.

Bunun tersine baskıcı anne babalar; katı, kuvvet uygulayıcı ve çocukların gereksinmelerine karşı duyarsız kişilerdir. Bu gibi ailelerde çocuk çevresini hemen hemen hiç denetleyemez ve çevreden çok az doyum alır. Kendisini kapana kısılmış ve öfke dolu hisseder. Bu sevgisiz ortamda isteklerini dile getirememesi çocukta mutsuzluğa, iç çatışmalı ve sinirli davranışlara yol açar. Aşırı gevşek ve tutarsız bir disiplin uygulayan anne babalar da çocukların dürtülerini rahatça dışa dökmelerine izin verdiklerinden, çocuklarda denetimsiz davranışların oluşumuna sebep olurlar.

> Bedensel cezanın uygulandığı çocuk, kendisini eleştiren ve döven ebeveynine karşı evde hemen hiç saldırganlık tepkisinde bulunmaz, ancak saldırganlığını, misilleme tehlikesi daha az olan ev dışındaki arkadaş ve okul ortamlarına taşır.

Anne babanın çocuklarına karşı takındıkları tutumları şu başlıklarda gruplandırabiliriz:

Aşırı koruma: Anne babanın aşırı koruması, çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bunun sonucu, çocuk, diğer

kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal kırıklıkları olan bir kişi olabilir. Çocuğun yaşamı boyunca sürebilen bu bağımlılık, psiko-sosyal olgunluğu olumsuz açıdan etkiler ve çocuğun kendi kendisine yetmesine olanak vermez.

Anne babanın aşırı koruyuculuğu, çocuğun okul başarısını ve okula uyumunu da etkiler.

C. ilkokul 1. sınıfta, sınıf başkanlığı yapan en başarılı öğrencidir. Annesinin, hasta olur endişesiyle teneffüslere çıkmasını istememesi sebebiyle giderek okuldan soğumuştur ve kendisinde okul fobisi oluşmuştur. Kendisi durumu şöyle açıklamaktadır: “Bütün arkadaşlarım bahçede oynarken ben sınıfta bekçilik yapıyorum, bu nedenle artık okula gitmek istemiyorum.”

Hoşgörü sahibi olmak: Anne babanın çocuklarına karşı hoşgörü sahibi olmaları, çocukların bazı kısıtlamalar dışında, arzularını diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Anne babanın hoşgörüsünün normal bir düzeyde gerçekleşmesi, çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder.

Aşırı hoşgörü ve düşkünlük: Aşırı hoşgörü ve düşkünlük, çocuğu bencil yapar. O, daima diğerlerinin dikkatini çekmeyi ve kendisine hizmet edilmesini ister. Böyle çocuklar, ev içinde ve dışında çok zayıf bir sosyal uyum gösterirler.

Reddetme: Reddetme, bir anlamda, çocuğun sağlık hizmetlerini aksatarak, ona karşı düşmanca duygular beslemek şeklinde tanımlanabilir. Bu ortamdaki çocuk, yardım duygusundan uzak, sinirli, duygusal kırıklıkları olan, diğerlerine, özellikle kendisinden küçük ve zayıflara karşı, düşmanca duygulara sahip bir birey olabilir.

Baskı altında bulundurma: Anne ve babadan biri ya da her ikisinin baskısı altında olan çocuk, nazik, dürüst ve dikkatli olmasına karşılık, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas bir yapıya sahip olabilir.

Suçlayan, cezalandıran ve sürekli karışan anne babaların çocuklarının kolayca ağlayan çocuklar olduğu görülür. Baskı altında büyüyen çocuklarda, genellikle, isyankâr tutumlarla birlikte, aşağılık duygusu gelişebilir.

Çocuklara boyun eğme: Çocuklarına boyun eğen anne ve babalar, evde onların egemenliğini kabullenen kişilerdir. Bu tür ailelerde, çocuklar anne ve babalarına hükmeder ve onlara çok az saygı gösterirler. Bu çocuklar yalnız anne ve babalarıyla yetinmeyip, zamanla ev dışındaki kimselere de egemen olmanın yollarını arayan birer birey hâline dönüşürler.

Çocuk ayırma: Bütün çocuklarını eşit düzeyde sevdiklerini söylemelerine karşın, bir kısım anne ve babanın, bazı çocuklarını daha çok sevdikleri gözlenmektedir. Böyle durumlarda anne ve babalar, sevdikleri çocukları diğerlerinden ayırarak onları kayırırlar. Aşırı sevgi gören bu çocuklar, daha çok anne ve babalarıyla oyun oynamayı yeğlerken, akranlarıyla olan ilişkilerinde saldırgan ve baskılı bir görünüm içindedirler.

7. Başarılı Anne-Baba-Çocuk İlişkisinin Koşulları

Anne baba, çocuklarını eğitirken öncelikle gelişim evrelerini bilmeli ve çocuklarının içinde bulunduğu gelişim dönemini tanımalıdır. Başka bir deyişle, anne baba, çocuklarını tanıyarak işe başlamalıdır.

Anne baba, öncelikle çocuğunu bağımsız bir birey olarak kabul eden, ona sevgi ile yaklaşan ve olumlu ilişki kurmaya çalışan kişiler olmalıdır. Bilinmelidir ki, sevgi temeline dayanan eğitim, sağlam ve başarılı bir eğitimdir.

Anne-baba, çocuklarının kendi modelleri olmadığı gibi, kardeşlerinden ve arkadaşlarından farklı, bağımsız, kendine özgü zekâ ve kişilik özellikleri olan bir birey olduğu gerçeğinden hareket etmelidir.

Anne ve babanın çocuklarına, “uygun olan davranışı” öğretebilmeleri ya da neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretebilmeleri için, gerek kendi aralarında gerekse çocuklarına yönelttikleri davranışlarında dengeli, tutarlı ve kararlı olmaları gerekir.

Anne ve babanın güvenli bir çocuğa sahip olabilmeleri için, önce kendilerine, sonra birbirlerine, ardından da çocuklarına güvenmeleri gerekir.

Çocuğun, taklit yoluyla her türlü davranış kalıbını öğrenmesi söz konusu olduğundan, anne baba “istenen-uygun davranış” örüntülerini geliştirmelidir. Anne baba, önce kendi içlerinde barışık, huzurlu birer birey ve sağlıklı birer özdeşim modeli olmalıdırlar.

Anne baba, çocuğundan yaşı ve yeteneklerine uygun isteklerde bulunmalı, çocuğu hayal kırıklığına uğratacak, yaşının üstünde beklentiler içine girmemelidir. Çocuğun ilgi ve yeteneği, onun yönlendirilmesinde esas alınmalı, anne babanın tutkuları dikkate alınmamalıdır.

Anne baba, öncelikle çocuğunu bağımsız bir birey olarak kabul eden, ona sevgi ile yaklaşan ve olumlu ilişki kurmaya çalışan kişiler olmalıdır. Bilinmelidir ki, sevgi temeline dayanan eğitim, sağlam ve başarılı bir eğitimdir.

Anne ve baba, soyut düzeyde uyan yerine, somut düzeyde eylemi temel almalıdır.

Anne ve baba öyle bir ortam hazırlamalıdır ki, çocuk her zaman anne ve babası yanındaymış gibi kendini güvenli, hiç yanında değilmiş gibi özgür hissetsin.

Anne baba, çocuğunun kişiliğine saygı duyan, benlik saygısı üstün kişiler olmalıdır ki, çocuklarının benlik saygısı da üstün olabilsin. Anne babalar, otonom (kendi kendini yöneten) bireyler yetiştirebilmek için gerekli psiko-sosyal ortamı hazırlamalıdırlar. Bunun için de, aşırı koruyucu yaklaşımdan kaçınarak, çocuğun kendi kendini yöneten bir birey olmasına fırsat vermelidir.

Kısacası, anne ve baba, çocuğa sevgi veren, girişim yeteneğini ve öz güvenini kazanabilmesi için onu destekleyen kişiler olmalıdır. Çocuğa yeterli düzeyde desteğin sağlandığı bu ortamda, anne babanın sağladığı disiplin ve eğitimin nitelikleri olumludur. Çocuğun istemi hiçbir zaman engellenmez. Aşırı davranışları anlayışla karşılanır ve yumuşak bir biçimde düzeltilir. Böyle esnek bir ortamda çocuk, cesaretli ve topluma uyumlu bir insan olarak yetişir. Yaşamını yapıcı çabalar üzerinde kurmayı öğrenir.

İdeal anne babayı belirlemek zor olmakla beraber, başarılı anne babalar çocuğun ihtiyaçlarını sezen, onlara uygun yanıtlar veren, aşırı hoşgörülü veya katı olmayıp çocuğa karşı esnek bir yaklaşım içinde olan, davranışlarında belirli bir devamlılık ve kararlılık sağlayan, karşı çıkmadan önce her zaman çocuğun isteklerini dinleyen anne babalardır.

Başarılı anne babalar, çocuğun kendi kendisini denetlemesi ya da iç denetim demek olan ahlak gelişimine ortam hazırlayan, çocuktaki sorumluluk duygusunu geliştiren, olayların sonuçlarıyla onları baş başa bırakan, onlara hak ve özgürlüklerinin sınırını öğreten, çocuklarına korku silahını çevirmeksizin, kendi kendilerini disipline eden ve düşüncelerini özgürce anlatabilen birer birey olarak yetişmelerine imkân hazırlayan kimselerdir.

KÜLTÜR VE GENÇLİK SORUNLARI

Prof. Dr. Özcan Köknel

KÜLTÜR VE GENÇLİK SORUNLARI

1. Gençlik Çağının Özellikleri

Bedensel, ruhsal ve toplumsal değişme ve gelişme süreçlerinin yaşandığı gençlik çağını kapsayan yaş dilimleri, ülkeden ülkeye, yayından yayına farklıdır. UNESCO, gençlik çağı olarak 12-24 yaş dilimlerini kabul etmiştir.

Çocukluk ye gençlik çağı; bedensel ve ruhsal özellikleriyle, bilgi, deney ve yaşantı birikimiyle, insan yaşamının gelecek erişkinlik, olgunluk çağlarını etkiler. Gençlik çağı, bedensel değişme ve gelişmeyle başlar. Bunu ruhsal ve toplumsal değişme ve gelişme izler.

Gençlik çağı;

Önerinlik (buluğ öncesi) (pre-puberty),

Erinlik (buluğ) (puberty),

Ergenlik (kemal, rüşt) (adolesence),

Önerişkinlik (olgunluk öncesi) (pre-adult) dönemlerini içerir. Birbirinden kesin belirtiler, ölçütler, sınırlarla ayrılamayan bu dönemler sonunda genç, erişkinlik çağına (olgunluk) (adult) ulaşır.

a) Gencin Kendini Beğenmesi-Beğenmemesi

Gencin kendine özgü olarak oluşturduğu çirkinlik ve güzellik kavramı, kaygıyla sevinç arasında gidip gelen duyguları yaratır. Gençlik çağında çirkinlik ve güzellik kavramlarının oluşmasında, çocukluk çağı yaşantıları ve ailenin tutumu önemli rol oynar.

Çocuğun kendini ve başkalarını tanıdığı yaşlarda çirkin-güzel ayrımı başlar. Bedenini, elini, kolunu, gözünü, saçını, yüzünü tanımaya başlayan çocuk, anne babasının ve çevrenin bunlara ilişkin olarak yaptıkları çirkin ya da güzel değerlendirmesiyle, bedenine ilişkin çirkin ve güzel kavramlarını benimser.

Gözü için güzel, saçı için çirkin denilen çocuk, bu değerlendirmeyi yaşam boyu saklar. Saçı söz konusu olduğunda çirkin olduğunu anımsar. Ayrıca çocuğun gözünün, yüzünün, saçının başka çocuklarla karşılaştırılması da bu kavramların benimsenmesinde etken olur. Siyah gözleri, kumral saçları olan bir çocuğu, mavi gözleri, sarı saçları olan bir çocukla karşılaştırıp, bunlardan birinin güzel, ötekinin çirkin olduğunu belirtmek, çocukta gözüne ve saçına ilişkin değerleri oluşturur.

Çocuğun güzel ve çirkin olarak yaptığı değerlendirmelerin gençlik çağında değişmesi, onda bu kavramlarla ilişkili, türlü duygulanım durumlarının ortaya çıkmasına yol açar. Genci, bedensel görünüşüne ilişkin iletilere aşırı duyarlı yapar. Kendiyle ilgili olan ya da genç tarafından kendisiyle ilgili olduğu biçimde yorumlanan bir bakış, mimik, jest ya da bir iki sözcük, genci alabildiğine kaygılı, tedirgin ya da neşeli, mutlu yapabilir. Başkalarından gelen bu iletilerin yorumu çoğunlukla gencin günlük, hatta anlık duygulanım durumuyla bağlantılıdır. Genç kendini çirkin olarak görüp değerlendiriyorsa, bütün bakışların, mimik ve jestlerin dolaylı olarak çirkinliğine ilişkin iletiler taşıdığını sanır. Sözcükleri bu doğrultuda yorumlar. Genç kendini güzel olarak görüp değerlendiriyorsa, bütün bakışların bu güzelliği görmek için kendi üzerinde toplandığını, başkalarının ona hayran olduğunu, bu hayranlığı türlü mimik, jest ve sözcüklerle açık ya da dolaylı olarak anlattıklarını tasarlar.

Gencin kendine özgü olarak oluşturduğu çirkinlik ve güzellik kavramı, kaygıyla sevinç arasında gidip gelen duyguları yaratır. Gençlik çağında

çirkinlik ve güzellik kavramlarının oluşmasında, çocukluk çağı yaşantıları ve ailenin tutumu önemli rol oynar.

b) Bedene İlişkin Kaygılar ve Aşırı Duyarlılık

Ayna karşısında saatlerce makyaj yapan, giyinip süslenen genç kız ya da saçını tarayan delikanlı, hep başkalarının olası beğeni ve övgü ya da kötüleme ve yergisini düşünür. Kimi gencin ayna karşısında harcadığı zaman, gencin kendi görünüşüyle kurduğu çirkinlik ya da güzellik değerlerinden kaynaklanan iletişimi saatlerce sürer. Gençlik çağında ortaya çıkan bu durum, şizofrenin başlangıcında görülen ve ayna belirtisi (signe de miroire) adını alan bir saplantıya dönüşüp, gencin kendine dönük özsever (narsist) benliğiyle iletişim kurup çevreden uzaklaşmasına, kendi içine kapanmasına yol açabilir.

Değişik kesimlerden, farklı ekonomik ve toplumsal düzeylerden gelen kız ve erkek öğrenciler üzerinde yaptığımız anket araştırmaları, gözlem ve konuşmalar, bunların %30'unun bedensel değişme ve gelişmeden kaynaklanan birtakım sorunları olduğunu ortaya koymuştur. Bu sorunlar sıklık sırasına göre, aşırı duyarlılık ve coşku, utangaçlık, çevreden uzaklaşma, sorumluluktan kaçma, bilişsel süreçlerde azalma, girişim yetersizliği ve ilgisizlik olarak sıralanabilir.

18 yaşında, yüksek öğrenimde öğrenciliğini sürdüren genç erkek, boyunun 187 santim olmasını sorun yapmış, kısaltma olanağı bulabilmek için hekimleri dolaşmaya başlamıştı. Genç, durumunu şöyle anlatıyordu:

"Nereye gitsem bütün gözler bana bakıyor. Herkes benimle ilgileniyor. Boyumun uzun olması bütün dikkatleri üzerimde topluyor. Bu durumdan sıkılıyorum, utanıyorum. Rahatça dolaşıp gezemiyorum. Arkadaşlarım 'sırık', 'Yukarıda havalar nasıl?', 'kavak' diye takılıyor. İyi basketbol oynuyorum. Uzun boylu olmam orada işe yarıyor. Ancak başarısız olursam "Sırık dışarı!" diye bağırıyorlar. Boyumun on santim kısa olması için her türlü ilaca, ameliyata razı oldum. Çare yok. Ben de boynumu gövdeme çekerek, dizlerimi bükerek kısa görünmeye çalışıyorum."

c) Çabucak Değişen Duygu ve Coşkular

Gençlik çağının kendine özgü, abartılmış, aşırı, çabuk ve kolay değişen duygulanım durumları vardır. Genç, bir anda kaygıdan mutluluğa, sevinçten sıkıntıya, kızgınlıktan sevecenliğe geçiverir. Başkasının tatlı ve yumuşak bakışı, gülümsemesi, bir iki övgü sözcüğü onu mutlu eder. Asık bir yüz, sert mimik ya da jest, örseleyici bir iki sözcük onu kaygının, kızgınlığın, umutsuzluğun derinliklerine sürükler. İlgi ve sevgiyle iletişim kurduğu insanlara karşı kısa bir süre sonra kin ve nefret duyar. Kızıp öfkelendiğini beğenip yüceltir. Çekinip korktuğuna sokulup yaklaşır.

Gençlik çağına özgü duygulanım ve coşkular, algı, dikkat, bellek, düşünme, mantık gibi bilişsel işlevleri de olumsuz yönde etkiler. Başarı, çalışma, yaratıcılık, verim düşer. Bilişsel alandaki bu olumsuz değişme, erinlik ve onu izleyen bir iki yıl içinde görülen okul başarısızlığı ve kazaların nedeni olarak kabul edilmiştir. Çalışması bozulan, başarısı azalan gencin evde ailesi, okulda öğretmeni ve arkadaşlarıyla süregelen iletişimi de olumsuz etkilenir. Çağına özgü duygulanım ve bilişsel özellikleri dikkate almadan gence yapılan "çalış" önerileri, gençte kaygı ve kızgınlık yaratır. Çalışma ve başarının daha çok düşmesine yol açar.

Gençlik çağındaki duygulanım ve bilişsel değişikliklerin belirli bir şiddeti ve süreyi aşması, normal sınırların dışına taşması, sürekli kaygı, sıkıntı, ilgisizlik, durgunluk, içe kapanma, aşırı coşku, kızgınlık, öfke gibi belirtilerle ortaya çıkan ruhsal bozuklukların ya da bir ruh hastalığının başlangıcı da olabilir.

> Gençlik çağına özgü duygulanım ve coşkular, algı, dikkat, bellek, düşünme, mantık gibi bilişsel işlevleri olumsuz yönde etkiler. Başarı, çalışma, yaratıcılık, verim düşer.

Özetle, gençlik çağında gencin karşılaştığı, ilgi alanı içinde yer alan sorunların başında, duygu durumunun denetimi; kendi beden yapısıyla ilgili

olarak zihninde yarattığı tasarıma verdiği değer, karşı cinsle ilişkiler ve aile bireyleriyle iletişim biçimi yer alır. Bu sorunların çözümsüz kalması, gencin bu sorunları aşacak beceriyi, yetiyi, yeteneği gösterememesi, ailenin sağlıksız iletişim biçimi, gençlik çağında zorluklara yol açar.

d) Kişilik Katmanları

Kişilik, değişik bedensel, ruhsal ve toplumsal katmanlardan oluşur. Bu katmanlarda yer alan yapılar ve bu yapıların işlevleri, günümüzde geçerli olan bilimsel yöntemlerin ışığı altında görülür, değerlendirilir ve ölçülebilir. Bu nedenle kişiliği oluşturan nesnel katmanlar olarak kabul edilebilir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

Kalıtımla, soya çekimle aktarılan bedensel, ruhsal özellikler, yatkınlıklar,

Merkezî sinir sisteminin yapısı ve işlevi,

Ruhsal yapının temelini oluşturan, kişiliğin gelişmesinde ve oluşmasında önemli rolü ve yeri olan zekâ düzeyi,

Gençlik çağında karşılaşılan, sorunların başında duygu durumunun denetimi; kendi beden yapısıyla ilgili olarak zihninde yarattığı tasarıma verdiği değer, karşı cinsle ilişkiler ve aile bireyleriyle iletişim biçimi yer alır.

Benlik (ego) gelişmesi,

Çocuğun, gencin, içinde yaşadığı, büyüdüğü, geliştiği doğal ortam, aile çevresi, yakın ve uzak toplumsal ortam,

Çocuğun, gencin, insanın hâlen içinde yaşadığı, iletişim ve etkileşimde bulunduğu toplum ortamı,

Çocuğun, gencin, insanın hâlen içinde yaşadığı toplumsal ortamda bulunduğu durum, rol ve yer,

Çocuğun, gencin, insanın içinde bulunduğu toplumsal ortamda başkaları tarafından değerlendirilmesi,

Çocuğun, gencin, insanın, becerisi, yetisi, yeteneği, amaçları, beklentileri, duyguları, düşünceleri, ilkeleri, kuralları, değerleri doğrultusunda kendisini gerçekleştirmesi, var olması (başka bir deyişle, kimliğini, kişiliğini bulması).

Birey, içgüdülerinden ve dürtülerinden kaynaklanan davranışlarını, kişilik katmanlarında yer alan yapı ve işlevlerin etkisiyle toplumsallaştırır. Böylece ilgi, sevgi, güven, saygınlık, özgürlük, özerklik, üreticilik, yaratıcılık gereksinimlerine doyum sağlayarak, sağlıklı ruhsal yapı ve işlev kazanır.

e) Benliğin Gelişmesi

Çocuğun ve gencin kimliğinin çekirdeği, temeli olan benliği, aile içinde oluşur. Başka bir deyişle aile, benliğin gelişmesini sağlayan ilk ve tek toplumsal ortamdır.

Benlik (ego), kişiliğin dışa yansımayan özel yanıdır; insanın kendini tanıma ve değerlendirme biçimi, kişiliğine ilişkin özelliklerinin toplamıdır. Kişiliğin temel, özerk ve özgür katmanı olan benlik, bireye özgü farklılıkları ve özellikleri oluşturur. Benlik gelişmesi doğuştan başlar, hatta kalıtımla kuşaktan kuşağa aktarılan özellikler göz önüne alınırsa, spermin yumurtayı döllediği anda başladığı söylenebilir. Benlik, alt-benlik üzerinde gelişir, üst-benliğin gelişmesiyle biçimlenir.

Çocuğun ve gencin kimliğinin çekirdeği, temeli olan benliği, aile içinde oluşur. Başka bir deyişle aile, benliğin gelişmesini sağlayan ilk ve tek toplumsal ortamdır.

Alt-benlik (id), kalıtımla geçen, doğuştan var olan, bedenden kaynaklanan içgüdüleri ve dürtüleri içerir. Alt-benlik, ruhsal yapının güç ve enerji kaynağı olup, ilk ve ilkel bölümüdür. Benlik, alt-benliğin temelleri üzerinde oturur, yapılanır, gelişir, olgunlaşır. Alt-benlik, kendi nitelikleri ve özellikleri içinde, içgüdülerden, dürtülerden kaynaklanan gerilimlerin doyuma ulaşmasını sağlayan davranışları başlatır. Bunların tetiğini çeker.

Alt-benliğin dış dünyayla, gerçekle bağlantısı yoktur. Çalışması, işlevi bilinç dışında sürer. Davranışların oluşmasında gerçeklik ilkesine (reality principle) uygun kurallar bulunmaz.

Alt-benliğin yol açtığı davranışlar haz ilkesine (pleasure principle) uygundur. Herhangi bir kurala bağlı değildir. Yer ve zaman kavramı söz konusu olmaz. Birbiriyle çatışan karşıt davranışlar, tutumlar, eylemler, eğilimler bulunabilir.

Üst-benlik (süperego), kişiliğin ruhsal yapısının değer, ilke, kural, yargı birikimini ve düzenini oluşturur. Yaşam boyu bireyin benimsediği, içine sindirdiği doğru, hatalı, güzel çirkin, iyi kötü, olumlu olumsuz değer yargılarının tümü üst-benliğin yapısında yer alır. Üst-benliğin, insanın günlük yaşamına yansıması günahkârlık ve suçluluk duygusuyla olur. Günahkârlık ve suçluluk duygusunun ağırlığı, derinliği, şiddeti ve süresi, üst-benliğin baskıcı, denetleyici, engelleyici, erteleyici, yasaklayıcı işlevlerine bağlı davranışların ortaya çıkmasına yol açar.

> Benlik; içinde bulunduğu, yaşadığı kültür ortamından aktarılan, kişiliğini oluşturacak iletileri, önce içe-atım (intra-jection) adını alan savunma düzeniyle içine alır. İçe atılan iletilerin taşıdığı bilgiler, değerler, önce benliğin içinde yabancı bir cisim gibi varlığını sürdürür, daha sonra özdeşleşme (identification) adını alan savunma düzeni aracılığıyla benliğin bir parçası olur.

Besinler gibi, dıştan gelen iletilerin, uyaranların taşıdığı bilgi ve duygu yükü, duyu organları tarafından alınır, algılanır, özümlenir, benliğin parçası durumuna dönüştürülür. Bu işlevler, içe-alım (incorporation) düzeniyle yerine getirilir. Başka bir deyişle, çocuk içine aldığı besinlerle bedensel, bilgiler ve duygularla ruhsal gelişimini sağlar. Üç dört yaşına kadar bilinç dışı bir savunma düzeni olarak işlev yapan içe-alım düzeni, bu yaştan sonra hem bilinç dışı savunma düzeni hem de bilinçli öğrenme aracı olarak işlev yapabilir.

Benlik; içinde bulunduğu, yaşadığı kültür ortamından aktarılan, kişiliğini oluşturacak iletileri, önce içe-atım (intra-jection) adını alan savunma düzeniyle içine alır. İçe atılan iletilerin taşıdığı bilgiler, değerler, önce benliğin içinde yabancı bir cisim gibi varlığını sürdürür, daha sonra özdeşleşme (identification) adını alan savunma düzeni aracılığıyla benliğin bir parçası olur.

f) İyi ve Kötü Davranışların Oluşması

Benliğin herhangi bir anda ve yerde bilinç, dikkat, algı, bellek, düşünce gibi zihinsel işlevlerle kendi bedenine ve ruhsal yapısına ilişkin imgeleri tasarlamasına, ***benliğin kendine ilişkin görüntüsü*** (self image) adı verilir. Kuşkusuz belli bir anda ve durumda benliğin başka insanlara ve nesnelere ilişkin imgeleri ve bunların tasarlanması da söz konusudur. Buna da ***nesne görüntüsü*** (object image) adı verilir.

İçe alınmış, duygusal yatırım yapılmış kişi ve nesne ilişkileri açısından çocuğun ruhsal gelişimi ve iyi-kötü davranışların oluşumu beş dönemde incelenmiştir.

Yaşamın ilk bir iki ayını kapsayan birinci dönemde, benliğin kendine ait olan ve olmayan anılar, izler toplanmaya başlar. Benlik bu imgeler arasında ayırım yapamaz. Kendine ait olanla olmayanı birbirinden ayıramaz. Buna karşın, bu dönemde hoş yaşantıların anıları, izleri ve bunlara bağlı imgeleri, yaşama içgüdüsüne; hoş olmayan yaşantılarının anıları, izleri ve bunlara bağlı imgeleri de ölüm, yok etme içgüdüsüne bağlanır. Böylece imgeler iyi-kötü olarak ayrışmaya başlar.

İkinci dönemde bebeklikten çocukluğa geçiş başlar. Bebeklik çağında, 1-2 ayla 6-8 ay arasında geçen dönem içinde iyi ve kötü imgeler ve bunlara bağlı hoş olan ya da olmayan duygulanım durumu benlik içinde birbirinden ayrılmış olarak bulunur. Buna ***ilkel yarılma*** (splitting) denir.

Üçüncü dönem benlik gelişmesinde önemli bir aşamadır. Benliğin gelişme süreci içinde 6-8. aylardan başlayarak 18-36. aya kadar bu ayrılma, yarılma sürer. Çocuk, benliğinin kendiyle ilgili olan ve olmayan imgelerini fark eder.

Dördüncü dönem üç yaşında başlar. Çocuğun benliğinde kendiyle ilişkili olan ve olmayan imgelerle, iyi ve kötü imgeler ve bunlara bağlantılı hoş olan ve olmayan duygulanım durumları birleşip bütünleşir.

Beşinci dönem, yaşamın daha sonraki yıllarını kapsar. Üst-benlik gelişir, biçimlenir, renklenir. Kişisel özellikler kazanır. Görülüyor ki, insanda iyi-kötü ya da olumlu-olumsuz davranışların kökeni ve bunlara bağlı hoş olan ya da olmayan duygu durumlarının anıları, izleri doğumla başlayan süreç içinde bulunur ve gelişir. Yaşam boyu doğru-yanlış, güzel-çirkin, olumlu-olumsuz doğrultuda, yani iki yönlü gelişen davranışlar kazanılır. İnsanın iyi ve kötü davranışları beyaz-siyah gibi birbirine zıt iki ayrı uçta bulunmaz. Benliğin birleştirici, bütünleştirici işlevi, insanın davranışlarının iyi ve kötü uçlar arasında geniş bir yelpaze üzerinde yer almasını sağlar.

İnsanda iyi-kötü ya da olumlu-olumsuz davranışların kökeni ve bunlara bağlı hoş olan ya da olmayan duygu durumlarının anıları, izleri doğumla başlayan süreç içinde bulunur ve gelişir.

İnsan yaşamının temeli değişimdir. Konuşup, ayakta durabilmemiz değişimin olmasına bağlıdır. Dolaşım sistemi, metabolizma değişir ve bu değişimin sonucunda yaşam sürer. Değişim döl yatağından başlar, ölünceye kadar devam eder. Bu değişimin iki yönü vardır: Erişkinlik çağının sonuna kadar değişim, daha çok gelişme yönünde olur. Değişimin en fazla gelişme yönünde olduğu çağ, gençlik çağıdır. Erişkinlik çağından sonra bir duraklama, ondan sonra da değişimde bir azalma, bozulma, çökme gibi belirtilerin ortaya çıkma olasılığı çok fazladır. Yaşam; gelişme-olgunlaşma-çöküntü eğrisidir. Eğri, erişkinliğin sonuna kadar yükselerek gider.

Gelişim, günlük yaşamda büyümeyle karıştırılır. Büyüme; beden, boy, kilo gibi sayısal değişiklikleri içeren bir kavramdır. Gelişme ise; sayısal değişiklikleri içeren ve değişik işlevleri bütünleştiren, dengeli, düzenli, sürekli, karmaşık olguyu anlatan bir kavramdır.

Gelişim, günlük yaşamda büyümeyle karıştırılır. Büyüme; beden, boy, kilo gibi sayısal değişiklikleri içeren bir kavramdır. Gelişme ise; sayısal değişiklikleri içeren ve değişik işlevleri bütünleştiren, dengeli, düzenli, sürekli, karmaşık olguyu anlatan bir kavramdır. Beden, ruh ve toplum bütünlüğü olan insanda, durmaksızın sürüp giden değişmelerin gelişme olarak ele alınıp incelenmesi, yorumlanması için gelişmeyle ilgili temel ilke ve kuralların bilinmesi gereklidir.

Gelişim, hem niceliği hem de niteliği içeren bir değişim süreci olup, bir davranışın, tutumun, olayın, olgunun gelişim olup olmadığını değerlendirebilmek için kullanmış olduğumuz ilkeler, kurallar, ölçütler vardır.

Çocukluk ve gençlik çağı içerisindeki en önemli süreç, toplumsallaşmadır. Çocuğun ve gencin, içinde bulunduğu toplum içerisinde kendi kimliğini bulması, "Ben kimim?" sorusuna cevap vermesi, ailede, okulda ve toplum içerisinde oluşan bir sürecin sonunda ortaya çıkar. Bu sürecin hepsine birden ***toplumsallaşma süreci*** denir. Bu toplumsallaşma sürecinde çocuk ve genç, içinde bulunduğu kültürün etkisi altında kimliğini, daha sonra da kişiliğini bulur.

Kültürlerin hiçbirini yadsıma, hiçbirinden uzak kalma olasılığı yoktur ve bu kültürlerin mutlaka birbirleriyle bütünleşmesi gereklidir.

Kültürlerin hiçbirini yadsıma, hiçbirinden uzak kalma olasılığı yoktur ve bu kültürlerin mutlaka birbirleriyle bütünleşmesi gereklidir.

Alt kültürlerin ulusal kültürle bütünleşmesi, ulusal kültürün de evrensel kültürle bütünleşmesi sonucunda, genç yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürür. Evrensel kültür Amerika'daki, Almanya'daki, İngiltere'deki

kültür değildir. Evrensel kültür, o güne kadar bütün dünyada ortaya çıkmış olan uygarlıkların insana katkısı, insana bedensel, ruhsal ve toplumsal olarak gösterdiği saygı ve verdiği değerden oluşan bir kültürdür. Bu kültürün oluşması, insanlığın birçok felaketten kurtulması için gereklidir. Gençlere aktaracağımız mesajların anlattığımız doğrultuda olması, gençlerin ruh sağlığı açısından da, ülkenin geleceği açısından da doğru olacaktır. Eğer bu kültürün belli sınırlar içerisinde kalma olasılığı varsa, bir insan sadece dinsel, sadece etnik ya da politik alt kültür içerisinde sıkışıp kalıyor ise, insanın ruh sağlığında, toplumsal ilişkilerinde sorunlar ortaya çıkar.

Kültürler; kültürleme, kültürel yayılma, kültürleşme, kültür şoku, zorla kültürleşme ve kültürel özümsemeyi içeren kültürel süzgeçlere aktarılır. Kültürler bu şekilde aktarılmadığı zaman kültürel yozlaşma, evrensel kültüre kapanma, kültürel çatışma, kültürel çözülme ve maddi-manevi kültür ayrışması gibi kültürel değişimin getirdiği olumsuz sorunlardan kaynaklanan durumlar ortaya çıkar. Toplumda çıkan sorunlar da gencin kimlik arayışında etkili olur.

g) Kültürü Etkileyen Nedenler

Doğal ortam, toplumsal ortam, tarihsel geçmiş, temel toplumsal kurumlar, aile, eğitim, yerleşim biçimi, ekonomi, teknoloji, bilim, sanat, yönetim biçimi kültürlerin oluşmasında etkili olabilir. Değer yargılarının oluşmasında bunların etkisi fazlasıyla görülür. Aile, arkadaş, okul, meslek, dernek, parti, spor kulübü gibi toplumsal kuruluşlar, gence kültür aktarımını gerçekleştirmektedir. Önemli olan, toplumdaki kültür oluşumunun gence aktarılmasıdır.

Çocuk ve genç, öncelikle ailenin etkisi altındadır, ilk eğitimini aileden alır. O halde kültürü gence aktaran aracı toplumun kültür deposu olan ailedir. Ailenin bu kültürü aktaracak sağlıklı bir yapıya sahip olması

gereklidir. Eşler arasında sağlıklı ilgi ve iletişimin olduğu ve sürdürüldüğü aile, sağlıklı ailedir. Ruh bilim, “Aile, iki farklı dünyanın, iki farklı kimliğin, kişiliğin bir araya getirildiği bir ortamdır.” demektedir. Toplumsal ruh bilim de, “İki ayrı insan bir araya geldiği zaman artık onların ‘ben olma’ özelliği dışında ‘biz olma’ özellikleri rol oynar” demektedir. Ailenin sağlıklı yürütülebilmesi için “ben”lerin “biz” bilincinde birleştirilmesi ve bu bilinçle aile içindeki iletişimin sağlıklı biçimde sürdürülmesi gereklidir.

> Çocuk ve genç, öncelikle ailenin etkisi altındadır, ilk eğitimini aileden alır. O halde kültürü gence aktaran aracı toplumun kültür deposu olan ailedir. Ailenin bu kültürü aktaracak sağlıklı bir yapıya sahip olması gereklidir. Eşler arasında sağlıklı ilgi ve iletişimin olduğu ve sürdürüldüğü aile, sağlıklı ailedir.

Evlilik hayatında, öncelikle (eğer çocuk yoksa) eş rolünü oynamak, çocuk varsa eş rolü, anne-baba rolünü ön planda tutmak, sonra diğer rolleri oynamak gerekir.

Bizim toplumumuzda aile içinde çıkan sorunlar ruh ve toplumsal ruh biliminde geçen iki gerçeği yok saymamızdandır. İki “ben”, “biz”le bütünleştirilemezse, birinin egemenliği söz konusu olacaktır. Bu da bizim toplumumuzda genellikle erkeğin egemenliğinin ön plana çıkması şeklinde görülür. Fakat bunun aksine çocukların eğitiminden sorumlu olan annedir. Evde evlilikle ya da çocukla ilgili bir sorun çıktığında buna çözüm arayanların %90’ı hanımlardır. Bu sorunun çözülmesi için erkeğin de gelmesi istenilse, erkeklerin %90’ı gelmez. Özellikle erkek çocuklarla babanın buluğ çağında bağlantı kurması gerekirken bu b bağlantı kurulmaz. Başarısızlıkla karşılaşıldığında da ilk anne suçlanır. Bu durum mutlaka aşılmalıdır.

Kadının da erkeğin de toplumsal rolü çok önemlidir. Çünkü bizim toplumsallaşma süreci dediğimiz süreç içerisinde toplumun bir üyesi olurken, toplumun bize verdiği rolü oynarız. Bu rollerin, görevi ve

sorumluluğu nedeniyle, doğru ve iyi oynanması lazımdır. Eğer bu roller iyi oynanmazsa, o insanla ilgili iletişimde sorun çıkabilir. Bizim toplumumuzda genel olarak erkeğin rolü; 1) Baba rolü 2) Eş rolü 3) Mesleğine ait rolü (öğretmen, doktor, mühendis...) 4) Kendi ailesinin çocuğu olma rolü şeklindedir. Çok defa baba, kendi ailesinin çocuğu olma rolünü ön planda tutar. Çocuk ya da gencin yaşamında babanın değil de annenin ön planda olması, erkeğin uzun süre annesinin etkisi altında kalmasına neden olur. Evlendikten sonra erkek; annesinden, anne de çocuğundan ayrı kalamaz. Babadan (eşinden) göremediği ilgiyi erkek çocuğa aktaran anne ile erkek çocuk arasında daha sıkı bir duygusal bağ oluşur. Baba, rolünü çok iyi oynamaz. Eş rolünü çok az oynar. Eş rolünü oynamak demek, evin, ailenin sorununu paylaşmak demektir. Kadın da annesinin kızı, çocuğunun annesi, çalışıyorsa çalışan bir hanım, ayrıca da ev hanımıdır. Ev hanımı olmakla da eşinden daha fazla yükün altındadır. Evin düzeni ve çocuğun okulu annenin sorumluluğundadır. Evlilik hayatında, öncelikle (eğer çocuk yoksa) eş rolünü oynamak, çocuk varsa eş rolü, anne-baba rolünü ön planda tutmak, sonra diğer rolleri oynamak gerekir.

2. Aile

Aile; evlilik birliği içinde anne baba, çocuklar, kardeşler ve aralarında akrabalık bulunan insanların oluşturduğu en küçük toplum birimi, kurumudur. Aile sözcüğü geniş anlamda, ortak amaç, beklenti, değer, duygu, düşünce, ilke ve kural gibi öğeleri paylaşan insanlar için de kullanılır. Ayrıca aile bir iletişim grubu örneğidir.

Aile, içinde bulunduğu çevrenin doğal ve toplumsal özelliklerinden etkilenir. Bu özelliklerin etkisi altında oluşan kültür yapısıyla biçim ve renk kazanır. Kazandığı kültürü yetişen kuşaklara aktarır, böylece toplumun sürekliliğini sağlar. Ailenin bu işlevine, “toplumsal bellek” denilebilir. Belleğin fiziksel ve kimyasal enerjisinin, belirli kalıplar içinde depolanıp

saklanması gibi, bir iletişim grubu olan aile de aile grubunun oluşturduğu enerjiyle toplumsal bellek işlevini sürdürür.

İnsanlık tarihi boyunca türlü aile yapılarından ve aile içi iletişim çeşitlerinden söz edilmiştir. Bunların başında, ailede babanın egemen olduğu, ataerkil geniş aile tipi yer almaktadır. Bu tip ailenin temel özelliği, babanın ailenin başı, reisi, tek yetkesi ve yöneticisi olması; babalık ve yaşlılıktan gelen saygınlık yanında, ailenin amaçlarını, inançlarını yönlendirmesi ve ekonomik gücünü elinde tutmasıdır. Bilindiği gibi, yüzyıllar boyu "baba" kavramı içinde düzenleyici, yapıcı, yaratıcı, yönetici, yetkeci öğeler yer almış olup, ataerkil geniş ailede babanın, bu kavramın bütün öğelerini yerine getirmek amacıyla, çoğunlukla tek yönlü iletişim yapan, buyruk veren gücü egemendir.

Günümüzde genel olarak iki tip aileden söz edilebilir.

Ataerkil geniş aile: Büyük anneyle büyük baba yetkesi altında, özellikle erkek çocukların, eşlerinin ve onların çocuklarının birlikte yaşadığı, başka bir deyişle, üç kuşağın bir arada bulunduğu bir aile tipidir.

Çekirdek aile: Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan bir aile tipidir.

Toplumumuzda özellikle ekonomik nedenler, göçler, sanayileşme, kentleşme gibi etkenler ataerkil geniş aileden çekirdek aileye doğru geçişi hızlandırmıştır.

Ancak ailenin yapısı ne tip olursa olsun, ülkemizde ailenin çocuklarla, gençlerle bağlantısı, ilgisi, ilişkisi, iletişimi ortak özellikler gösterir.

a) İyi ya da Kötü Aile Ortamı

Aile, kendine özgü, doğru, iyi, güzel, olumlu kavramları korumak, birliğini, beraberliğini, varlığını sürdürmek amacıyla belli ilkeler ve kurallar oluşturur. Sağlıklı aile yapısında aile bireylerinin karşılıklı anlayışı, güveni, denetimi, desteği, dayanışması ve paylaşımı söz konusudur. Bunlar dışarıya

karşı gizli, kapalı olsa bile, aile içinde açık seçik ortaya konur. Üzerinde konuşulur, tartışılır. Ailede yetkisi olan birinin baskısına, etkisine göre değişmez. Aile bireylerinin kendi kendilerini denetlemesi sağlanır. Davranışların, duygu ve düşüncelerin özgür biçimde ortaya çıkmasına çalışılır. Aile bireyleri birbirlerinin yaşını, konumunu dikkate alarak özerk ve özgür davranırlar. Aile bireyleri birbirlerini doğru, güzel, iyi, olumlu davranmak için destekler, yüreklendirirler. Aile içinde ilgiye, sevgiye, saygıya, hoşgörüye dayanan bir iletişim ortamı vardır. Karşılıklı kızgınlık, öfke, kaygı, küskünlük, kırgınlık duygularının sürdürülmesi doğal değildir. Ortaya çıkan çatışmalar çözümlenir. Saldırıya ve suçlamaya dayanan ilişki yoktur.

İyi aile ortamı içinde doğduğu andan itibaren çocuğun kişiliğine saygı gösterilir. Çocuğa ve gence anlayış, ilgi, sevgi ve hoşgörüyle yaklaşılır, gelişmesine olanak sağlanır.

Çocuk ve genç, ailesiyle dayanışma içinde olduğuna, onlardan destek ve yakınlık gördüğüne, duygularını, düşüncelerini, sorunlarını onlarla paylaşacağına inanır. Davranışları bu inançla biçimlenir.

Çocuğun kendi davranışlarıyla ilgili karar vermesine olanak sağlanır. Çocuğun ve gencin kendi yaşamına yön verecek düşünceleri üretmesine, sorumluluk duygusunu geliştirmesine önem verilir. Bu durum çocuğun, gencin kendine ailesine, başkalarına, çevresine, ulusuna, insana, insanlığa güven duymasını sağlar. İyi aile ortamı içinde çocuğun duygularını düşüncelerini anlatmasına, ilerlemesine önem verilir, özen gösterilir. Çocuğun, gencin yaşına uygun olarak kazandığı sorumluluk duygusu içinde engelleri aşmasına, sorunları çözmesine olanak sağlanır. Çocuk ve genç, becerisini, yeteneğini, yetisini anlar, gücünü tanır, gücüne inanır. Kendi gücüyle başkalarının gücü arasında gerçekçi ve geçerli değerlendirme yapabilir.

İyi aile ortamı içinde çocuğun (ve gencin) özerk ve özgür davranma olanağı vardır. Bu ortamda çevresindeki insanlarla, nesnelerle, olaylarla ilişki kurup sürdürme özgürlüğüne sahiptir. Duygularını, düşüncelerini, amaçlarını, beklentilerini yaşına uygun biçimde oluşturup anlatabilir.

İyi aile ortamı içinde çocuğun (ve gencin) özerk ve özgür davranma olanağı vardır. Bu ortamda, çevresindeki insanlarla, nesnelerle, olaylarla ilişki kurup sürdürme özgürlüğüne sahiptir. Duygularını, düşüncelerini, amaçlarını, beklentilerini yaşına uygun biçimde oluşturup anlatabilir. Başkalarının beklentilerini, isteklerini kabul edebilir ya da karşı çıkabilir. Çocuk, becerisi, yetisi, yeteneği ölçüsünde kendisini geliştirecek adımlar atabilir, kararlar verebilir. Kim olduğunu anlamaya çalışır. Kendini, başkalarını, insanları, nesneleri, doğayı, evreni özgürce sorgular. Sorduğu sorulara yaşına göre açık seçik, doğru, gerçekçi cevaplar alır. Özerk davranmayı, özgür düşünmeyi öğrenir.

Kötü aile ortamı, iyi aile ortamına taban tabana zıttır. Aile bireyleri arasında ortak duygu ve düşüncelerin paylaşılmasından kaynaklanan dayanışma, destek ve güven söz konusu değildir. Ailenin ilkelerini ve kurallarını ailenin en yaşlısı, çoğunlukla büyük baba ya da baba belirler. Çocuğa ve gence, önceden belirlenmiş beklentilere uygun, dar kalıplar içinde ilgi ve sevgi gösterilir. Çocuğun kişiliğine, benliğine saygı gösterilmez. Dayanışma, paylaşma ve yakınlık duygusu koşullara göre değişir, gelişmesine olanak sağlamaz. Çocuk ve genç, ailesinin kendisine karşı koşullu, sınırlı ilgi ve sevgi gösterdiğine inanır. Davranışları bu inançla gelişir. Çocuğun ve gencin duygu ve düşünceleri sürekli baskı ve denetim altında tutulur. Karşılaştığı engelleri aşma, sorunları çözme, zorluklarla savaşma olanağı verilmez. Çocuk ve genç, kendi becerisini, yeteneğini, yetisini tanımaz. Gücünü bilmez. Başkalarının kendinden güçlü olduğunu kabul eder. Kendine saygı duymaz, başkalarına da korktuğu için saygı gösterir.

Kötü aile ortamında çocuğun, özgür ve özerk davranma olanağı yoktur. Bu ortam içinde insanlarla, nesnelerle, olaylarla kolay ve sağlıklı ilişki kurup sürdüremez. Duygularını, düşüncelerini anlatamaz, aktaramaz. Kendi başına karar alamaz.

Kötü aile ortamında çocuğun, özgür ve özerk davranma olanağı yoktur. Bu ortam içinde insanlarla, nesnelerle, olaylarla kolay ve sağlıklı ilişki kurup sürdüremez. Duygularını, düşüncelerini anlatamaz, aktaramaz. Kendi başına karar alamaz. Başkalarının buyruğu ve denetimi altında yaşamaya ya boyun eğer ya da baş kaldırır. Kötü aile ortamı aile bireylerinin, özellikle gençlerin aileden uzaklaşmasına neden olur.

16 yaşında, yüksek öğrenim yapan genç kız, babasının baskısı nedeniyle evden kaçarken duygularını, düşüncelerini bıraktığı mektupta şöyle dile getirmiş;

"Lütfen bana kızmayın, böyle olması gerekiyordu. Fazla dayanamadım. Üzgünüm, gücüm kalmadı sizinle yaşamak için. Acaba bugün babam kime, neye çatacak, kızıp öfkelenecek, bağırıp çağıracak? Baba, sakın anneme zarar verme, yemin ederim bir gün bunu ödersin.

Beni aramayın, bulmayın. Bulsanız da ben istemedikçe dönmem. Anne bana kızma. Bu kararı alırken seni düşünmek çok zorladı beni, ama kendi hayatımı yaşama isteğiyle yanıp tutuşuyorum. Bu daha ağır bastı. Anne lütfen kendine, aklına, mantığına hâkim ol.

Sağlıklı ol anne, geri döndüğümde seni bıraktığım gibi bulmak istiyorum. Öyle bulamazsam ölürüm asıl o zaman.

Yıllardır deve kuşları gibi kafamı toprağın altında tutmaktan bıktım. Yıllardır huzursuz bir şekilde yaşamaktan bıktım. Yıllardır korku içinde yaşamaktan bıktım, usandım. Karakterim gelişmedi. Hep sorun, hep sorun. Ama artık cesaretimi topladım ve pamuk kozamı yırttım. Asla pişman değilim. Çok düşündüm ve artık hayata bir yerden, korku ve

bunalımlar olmadan başlamam gerekiyor. Bunu bu evde yaptırmadın baba…”

İnsanlık tarihi boyunca aileyle genç arasında süregelen kuşak sorunu yaşanmıştır, yaşanmaktadır, yaşanacaktır. İçinde yaşadığımız XXI. yüzyılın hızlı bilgi akışı, iletişim olanakları, ekonomik, teknolojik, toplumsal değişmeleri, kuşak ayrılığını, farkını, çatışmasını gençler ve aileleri için önemli bir sorun durumuna getirmiştir.

Çoğunlukla aileyle genç arasında görüş ayrılığı ortaya çıktığında, bu durum anne baba tarafından endişe, kaygı, korku, kuşku gibi olumsuz duygular ve bu duygulardan kaynaklanan tepkilerle karşılanır. Bunların başında evin, odanın düzeni; giyinme ve süslenme biçimi; eve dönüş ve yemek saati; çalışma, eğlenme, gezme; kaset, radyo, teyp dinleme; bilgisayarla ilgilenme; internet, televizyon izleme süresi; gürültülü müzik dinleme alışkanlığı gibi biçimsel durumlar yer alır. Büyüklere ilgi ve saygı; arkadaş seçimi; kız-erkek arkadaşlığı; ekonomik durum, para harcama; hak ve görev kavramı; gelenek, görenek, din anlayışı ve yorumu; geçerli değer yargıları; meslek seçimi; dünya görüşü, yaşam felsefesi; toplumun, ülkenin, insanlığın geleceğine ilişkin görüşler; ekonomik, ideolojik, siyasal sorunlar vb. ailenin ve gencin kültür yapısına göre değişik boyutlarda çatışmalara, kavgalara, şiddete kadar varan durumlara yol açabilir.

Kimlik arayışının temeli, gencin başkalarından ayrı ve farklı kişilik kazanmak amacıyla yaşadığı kültür içinde amaçlarını, beklentilerini, değerlerini, davranışlarını seçmesine dayanır. Bu arayış değişik yollarla, yöntemlerle gerçekleşebilir. Kimi genç, ailenin kültürü içinde, ailenin aktardıklarıyla yetinir. Kimi, arkadaş ortamı içinde arayışını sürdürür. Kimi dinleyerek, görerek, okuyarak, olumlu ya da olumsuz iletilerle engin ufuklara açılır. Ya yolunu kaybeder ya da değişik ve yeni yollar bulur.

Ailenin ve çevrenin gençle kurup sürdürdüğü iletişimde ve verdiği iletilerde çelişkilerin olması, ayrılığı, farklılığı, çatışmaya dönüştüren etkenler arasında ön sıralarda yer alır. Aile bir yandan gence “büyüdüğünü”, “kendi başına karar vermesi gerektiğini’” anlatırken, öte yandan “Aklın ermez.”, “Sen daha çocuksun.” diyerek onu küçük görür. Genç için de benzer çelişkiler söz konusudur. İstediği zaman kendini “koca adam” olarak görüp tüm sorunları çözeceğini sanır. İşine gelmeyen durumlarda “Aklım ermez.”, “Daha çocuğum.” diyerek sorumluluk yüklenmekten kaçar. Gerçekte aile, gençle doğru ve sağlıklı iletişim içindeyse, gencin önemli konularda, sorunlarda “Daha çocuğum.” diyerek anne babadan destek ve yardım istediğini; giyinme, süslenme, müzik türü, eğlenme, gezme gibi durumlarda “Ben artık büyüdüm.” dediğini anlayabilir.

Aile, gençle doğru ve sağlıklı iletişim içindeyse, gencin önemli konularda, sorunlarda “Daha çocuğum.” diyerek anne babadan destek ve yardım istediğini; giyinme, süslenme, müzik türü, eğlenme, gezme gibi durumlarda “Ben artık büyüdüm.” dediğini anlayabilir.

b) Gençlerle İletişim

Gençlerle iyi bir iletişim için, öncelikle onun bir insan olduğunu kabul edip, ona sevgi ve saygı gösterdiğimiz belirtilmelidir. Onun yaşının, çağının özelliklerini bilip, ona göre ilişki kurulmalıdır. Örneğin, 14-15 yaşındaki genç hayale daldığı zaman onu eleştirmektense “Bırak da birazcık hayale dalsın.” denebilmelidir. Genç bugün kızar, yarın sever. Böyle bir

değişkenlikte, “Maymun iştahlısın.” demeyip, onun bu durumuna anlayış gösterilebilmelidir. Genç, arkadaşları arasında sivrilmek, kendini göstermek ister. Böyle bir durumda ona destek olunmalıdır. Bırakın, kendini istediği gibi anlatsın. Gençlerle iletişim kurmak için; erişkin ve yetişkin kuşak olarak önce gencin bir insan olduğu kabul edilmelidir. Ona sevgi ve saygı gösterildiği belirtilmelidir.

Genç bugün kızar, yarın sever. Böyle bir değişkenlikte, “Maymun iştahlısın.” demeyip, onun bu durumuna anlayış gösterilebilmelidir. Genç, arkadaşları arasında sivrilmek, kendini göstermek ister. Böyle bir durumda ona destek olunmalıdır. Bırakın, kendini istediği gibi anlatsın.

Gençlik çağına özgü biyolojik, ruhsal ve toplumsal değişme ve gelişmelerin, gencin davranışına ne biçimde yansıdığı bilinmeli, tanınmalıdır. Gençlik çağının fırtınalı ve zor bir dönem olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Gencin duygusal değişiklikleri ve düşlemlerden kaynaklanan davranışları karşısında serinkanlı olup, kırıcı, sert, yıkıcı davranışlarda bulunulmamalıdır.

Genci denetlemek, engellemek, ödün veya ödül vermekte tutarlı davranılmalıdır. Kimi zaman ödüle değer bulunan bir davranış, başka bir zaman kötülenip yerilmemelidir.

Gencin yaşamına, giyinişine, süslenmesine ilişkin karar alırken, durumu gençle konuşup, onun düşünce ve önerilerine anlayış ve saygı gösterilmelidir.

Aile ve evle ilgili konularda ve sorunlarda gencin düşünce ve önerileri alınmalıdır. Onunla konuşup tartışmaktan kaçınılmamalıdır.

Erişkinlerin gençlerle kurduğu iletişimde çoğunlukla, cezalandırıcı anne-baba benliği ve başkaldıran çocuk benliği kullanılmaktadır.

Kişide üç türlü benlik vardır. Bunlar, çocuk, anne-baba ve erişkin benliğidir. Erişkinlerin gençlerle kurduğu iletişimde çoğunlukla, cezalandırıcı anne-baba benliği ve başkaldıran çocuk benliği kullanılmaktadır. Bu durumda sağlıklı iletişim kurulmasına imkân yoktur. Sağlıklı bir iletişim kurabilmek için, olumsuz duygulardan arınmış olmak, kişiyi insan olarak kabul edebilmek gereklidir. Erişkinlerin gençlerle kurduğu iletişimde, onların tepkisini alan iletiler (mesajlar); ad takma, alaya alma, ders verme, emir verme, öğüt verme, övgü, suçlama, soruşturma, tartışma, tavır koyma, uyarma, aşırı güven verme şeklindeki mesajlardır.

Gencin aktarmak istediklerini herhangi bir nitelemeyle kestiğimiz zaman, iletişim bozulur, onlarla anlaşma olmaz. Genç “Bunlar beni anlamıyor.” der.

Gençlerle iletişimi karşılıklı güven ve duygu alışverişi içinde gerçekleştirmek de son derece önemlidir. Karşılıklı güven yoksa, günlük hayatta en çok kullandığımız sözcükler bile karşı tarafça yanlış algılanabilir. Bu eşler arasında da söz konusu olur. En çok kullandığımız “Katılmıyorum.” sözü, karşınızdaki kişiyle sağlıklı bir duygu alışverişi yoksa “Paylaşmıyor.” diye algılanır. Yine,

“Katılmıyorum”, “Düşünmeden karar veriyor.”

“Çok duygusalsın.”, “Düşünmediğimi sanıyor.”

“Endişelenme”, “Sorunlarımı ciddiye almıyor.”

“Seni sıkıyorsa yapma.”, “Bana destek olmuyor.”

“İstiyorsan yap.”, “Beni bencil sanıyor.”

“Üstünde durma.”, “Beni anlamıyor.”

“Sorun değil.”, “Abarttığımı sanıyor.”

“Çok çalışıyorsun.” “Beceriksiz sanıyor.”

“Kendini yıpratma”, “Çabalarımı görmüyor.”

şeklinde algılanabilir. O nedenle bu noktaya gelmemek gereklidir.

Erişkinlerin gençlerle kurduğu iletişimde, onların tepkisini alan iletiler (mesajlar); ad takma, alaya alma, ders verme, emir verme, öğüt verme, övgü, suçlama, soruşturma, tartışma, tavır koyma, uyarma ve aşırı güven verme şeklindeki mesajlardır.

c) Gençlerle İletişim Kurmanın Yolları

Kuşak çatışması, gençlerle yetişkinler arasındaki iletişim kopukluğundan doğar. Bu nedenle kuşak çatışmasının sağlıksız boyutlara erişmesini önlemek iyi bir iletişimle gerçekleşebilir. Bu iletişimi sağlıklı biçimde kurup sürdürebilmek, öncelikle yetişkin kuşağın görevidir. Aşağıda belirtmeye çalıştığımız ilkelere uyulduğunda istenen amaca ulaşılır:

Siz erişkin ve yetişkin kuşak olarak, önce gencin bir insan olduğunu kabul edin. Ona sevgi ve saygı gösterdiğinizi belirtin.

Gençlik çağına özgü biyolojik, ruhsal ve toplumsal değişme ve gelişmeleri, bunların gencin davranışına ne biçimde yansıdığını bilip tanıyın; gençlik çağının fırtınalı ve zor bir dönem olduğunu anımsayıp göz önünde tutun.

Gencin duygularındaki değişiklikler ve düşlemlerden kaynaklanan davranışları karşısında serinkanlı olun; kırıcı, sert, yıkıcı davranışlarda bulunmayın.

Genci denetlemek, engellemek ya da ödün, ödül vermek için tutarlı davranın; kimi kez ödüle değer bulduğunuz bir davranışı başka bir zaman kötüleyip yermekten kaçının.

Gencin yaşamına, giyinişine, süslenmesine ilişkin karar alırken durumu gençle konuşun, onun düşünce ve önerilerine saygı gösterin.

Aile ve evle ilgili konularda (ve sorunlarda) gencin de düşünce ve önerilerini alın, onunla konuşup tartışmaktan kaçınmayın.

Konuşma ve tartışmalar sırasında gencin doğru olduğunu düşündüğü şeyi ifade etmesi için yardımcı olun.

Gençlerle yapılan konuşma ve tartışmaları, onları kor- tutarak ve yıldırarak kesmeyin.

Gencin tutum ve davranışlarına biçim ve yön verirken, “Benim geçliğimde…” diye başlayan konuşma ve öğütlerden kaçının.

Gence bol bol öğüt vermek yerine, örnek davranışlar gösterin.

d) Yetişkinlerle İletişim Kurmanın Yolları

İki kuşak arasındaki iletişimin sağlıklı biçimde kurulup sürdürülmesi için gençlere de düşen görevler vardır. Şöyle ki:

Değişme ve gelişme çağında olduğunuzu, bu çağın davranışlarınızı etkilediğini bilin.

“Gençler bilseydi, yaşlılar yapabilseydi.” özdeyişine uygun iletişim kurmaya çalışın.

Bütün amaç, beklenti ve isteklerinizin hemen o anda tümüyle gerçekleşmeyeceğini bilin.

Her yerde ve her zaman yetişkinlerden öğrenmeniz gereken bilgi ve deneyimler olduğunu kabul edin.

Konuşma ve tartışmalarda kırıcı ve sert olmaktan kaçının.

Engeller, sorunlar, zorluklar karşısında size destek ve yardımcı olacak insanların anneniz, babanız, yakınlarınız olacağını unutmayın.

Yetişkinlere danışmaktan kaçınmayın.

Gençlerle yetişkinler arasında sağlıklı iletişim için yapılan bütün bu önerileri bir iki tümceyle şöyle özetleyebiliriz: Gençler ve yetişkinler, iletişim sırasında eşduyum (empati) içinde olun. Kendinizi karşı tarafın yerine koyun. Siz genç olsaydınız, bu durumda nasıl davranırdınız? Siz yetişkin olsaydınız, bu durumda nasıl davranırdınız? Sorulara içtenlikle cevap verin ve ona göre davranın.

Biz genci dışlarsak, bir alt kültürün içine itilmiş olur. Çünkü onun toplumsal ortama ihtiyacı vardır. Kültür içindeki kültür anlamına gelen alt kültür;

Evrensel-ulusal kültürden ayrılma,

Farklı amaç, farklı beklenti, farklı davranış biçimi ve farklı değer,

> Çocuklarınız sizin çocuklarınız değildir. Onlar hayatın kendi varoluş özlemi için doğan kızlar ve erkeklerdir.

Sizin vasıtanızla dünyaya gelirler fakat sizden gelmezler.

Sizinle beraberdirler, fakat size ait değildirler.

Onlara sevginizi verebilirsiniz fakat düşüncelerinizi veremezsiniz.

Çünkü kendi düşünceleri vardır.

Vücutlarını yanınızda tutabilirsiniz, ruhlarını tutamazsınız.

Çünkü ruhları yarında yaşar, yarına gidemezsiniz, rüyanızda bile.

Onlar gibi olmak için çabalayabilirsiniz, fakat onları kendinize benzetmeye çalışmayın.

Çünkü hayat ileriye doğru yürür, dünde oyalanmaz. Siz yayasınız, çocuklarınız geleceğe fırlatılmış canlılardır.

Halil Cibran

Kültürel üstünlük,

İletişime kapanma, olabilir.

Gencin bir alt kültürün içinde kalması, aile yapısından, aile içi iletişimden, ailenin eğitim biçiminden, gençlik çağının özelliğinden, kimlik arayışından kaynaklanabilir. “Ben kimim?” diye sorduğu zaman, anne baba, okul, öğretmen tarafından (“Aklın ermez.”, “Beceriksizsin.” gibi sözler kullanılarak) “Sen hiçsin.” denilmesini, bırakın genci, hiç kimse kabul edemez. Bu nedenle “Sen aslansın.” diyenin peşinden gidecektir. Bu, normal kabul edilmelidir. “Sen aslansın.”ı bir alt kültürün dedirtmesine müsaade etmeyin. Gencin hava, su, yemek kadar ihtiyacı vardır buna. Herhangi bir alt kültüre girmekle, ben falan grubun üyesiyim şeklinde gururlanma şansına sahip olur. Kendince kimliğini bulur.

“Ben kimim?” diye sorduğu zaman, anne baba, okul, öğretmen tarafından (“Aklın ermez.”, “Beceriksizsin.” gibi sözler kullanılarak) “Sen hiçsin.” denilmesini, bırakın genci, hiç kimse kabul edemez. Bu nedenle “Sen aslansın.” diyenin peşinden gidecektir. Bu, normal kabul edilmelidir. “Sen aslansın.”ı bir alt kültürün dedirtmesine müsaade etmeyin.

Alt kültürün sağladığı olanaklar:

Kimlik

Saygınlık

Grup dayanışması

Toplumsal rol ve yer

Amaç

Değer

İlke, kural

Paylaşma

Davranış kalıpları

Bu olanaklar verilen genç, kendini o alt kültürün içinde buluyor.

Davranış kalıplarının benimsenmesi;

Boyun eğmek,

İnanmak,

Özdeşleşmek,

Özümsemek,

Toplumsal hızlanma,

Toplumsal riske girme,

Çıkar ilişkileri,

Öndere, gruba bağımlılık,

Üstünlük duygusu,

Ortak kültürden soyutlanma,

Ve ortak kültüre karşı kızgınlık, öfke, kin, nefret, endişe, kaygı, korku duygularının olması şeklindedir.

e) Kimlik Bunalımı ve Kargaşası

Kimlik bunalımı (identity crisis), gencin kimliğini kazanabilmesi için bilinçli ya da bilinçdışı olarak, bilerek ya da bilmeden yaptığı bütün

çabaların yarattığı çatışmadır. Gencin kaygılı olmasına yol açar; kaygının boyutları ruhsal sorunlara, bozukluklara neden olabilir.

17 yaşında, lise öğrencisi kız, günlüğünde kimlik bunalımını şöyle anlatıyor:

"***Hepimiz sahteyiz, yalancıyız. Katlanılmaz, dayanılmaz ve mide bulandırıcı bir dünyada yaşıyoruz. Bu eziyete, işkenceye, korkuya katlanmak zorunda olduğumuzu sanmıyorum. İşte insanların baskılarından biri de bu. Katlanmak! Hayır! Bu zorunlu değil, eğer kimse bize doğmak ister misin, diye sormadıysa, en azından yaşamak isteyip istemediğimize de kendimiz karar verebiliriz. Ben kararımı çoktan verdim meselâ. Buralardan gidiyorum, can sıkıntılarının olmadığı, sorunların olmadığı, insanların tek renk olduğu başka bir dünyaya… Benim aslında sorunlarım yok sayılır. Var, hem de çok ama size söylememem gerekiyor. Çünkü oyunun parçası bu. Annemlere sorarsanız, her şey çok güzel, ben çok mutluyum ama öyle değil işte… Niye yazıyorum peki bunları? Çünkü anlayın istiyorum. Sorgulayıp durmayın. İnsanların ölmeye karar vermeleri doğal bir şey. Konuştuğum çoğu kişi 'Korkak olma, savaş! Kaçmak korkaklığı gösterir.' diyor. Ama öyle değil işte! Belki de hasta olan, garip olan sizsiniz. En azından, ben gerçeği görebilen bir insanım. Oysa sadece sizin gerçekleriniz var. Hata burada başlıyor. Beni anlamıyorsunuz. Kendinizi anlatıyorsunuz. Ben de kendimi anlamıyorum. Ben kimim? Kimliğim nerede?"***

Kimlik kargaşası (identity confusion) kimlik bunalımını kendi gücüyle aşamayan, çözemeyen gencin kaygı ve korku içinde panik duruma girmesidir. Aileye, anne babaya, topluma karşı saldırgan davranışlar, şiddet eylemlerinde bulunur. Kimlik kargaşası sorununda ruhsal çöküntü, aşırı taşkınlık ve saldırganlık, antisosyal davranışlar, şizofreniye benzeyen belirtiler görülebilir.

Gençlerin etnik köken, din, mezhep, tarikat, politika, ideoloji gibi konularla ilgili tutumları, kimi kez gelip geçici olur, kimi kez sürekli yaşam biçimi durumuna gelir. Bu tip gruplar içinde bulunmak, gencin grup kimliğini benimsemesiyle kimlik kargaşasını geçici olarak bastırır. Ancak kişiliğin gelişmesine olumsuz, zararlı etkileri olur.

17 yaşında lise öğrencisi kız kimlik kargaşasını şöyle anlatıyor:

"Ben intihara teşebbüs ettim. Ama midemin yıkanması ve doz yetersizliğinden kurtuldum. Ailem yüzeysel olarak dertlerimin derslerimden kaynaklandığını sanıyor. Hayır, boşluk, hiçlik, yok olma korkusu bu. Hiçbir şey yapamama, donukluk, durgunluk, ilgisizlik, isteksizlik ve her şeye karamsar bakma. Çok sevgili eğitim sistemimizle de ilgili. Gençliğimizi yaşayamadan önümüze konulan test sorularını çözmeye zorlanmamız, hiçbir şekilde çocukluğumuzu, gençliğimizi yaşayamamamız, bizi bütün bu sorunlara itiyor. Geleceğin yok olması. Bunalım işte bu! Bezginlik ve sıkılma. Bir noktaya geliyor ve artık yaşamak gözünde büyüyor insanın. Hekimlere göre 'benlik kaygısı' söz konusu. Kayıp benlik. Kimdim ben ve ne yapmaya çalışıyordum? Daha sayamayacağım, bir dolu, içinden çıkılmaz sorunlar. Cevaplarını hâlâ bulamadım. Sadece erteledim. Ertelemek, niye ve nereye kadar?"

Kimlik arayışına (ve kimlik bunalımına) çözüm, gençleri anlamaya çalışmak, kendilerini anlatmalarına, tanıtmalarına olanak sağlamaktır. Gençler neden karamsar ve kötümser oluyorlar? Neden amaçlarını, beklentilerini, umutlarını yitiriyorlar? Neden yaşamdan kopuyorlar? Neden intiharı düşünüyorlar? Neden intiharı çıkar yol olarak görüyorlar? İntiharı neden yüceltiyorlar? Bu sorulara cevap bulmak gereklidir.

Gençler, toplumsallaşma sürecinde kendilerinden beklenen durumları, rolleri, yerleri benimsemek için zorlanıyorlar. Kendileri olmaktan uzaklaştıklarını düşünüyorlar. Bu çatışma ve çelişkiden sıkılıp üzülüyorlar,

kaygıları artıyor. Kendilerini suçluyorlar. Suçluluktan kurtulmak için gerçek dışı bir dünya kurup yaşamlarını bu dünyanın düşleri, fantezileri içinde sürdürmek istiyorlar. Bu dünyada kendi seçtikleri kimliği, kişiliği bulacaklarını sanıyorlar. Ölümü, kişiliğin gücünü, kuvvetini gösteren bir simge olarak yüceltiyorlar. Ölüme karar verip eyleme dönüştürmekle kişiliklerinin başkalarının gözünde yüceleceğini düşünüyorlar. Bu düşüncenin sonucu belli. İntihar girişimi ya da intihar sonucu acı son, ölüm...

Şeytanın Çocukları

Bütün semavî dinlerde şeytan, Tanrı'nın birliği, bütünlüğü, güven verici, kollayıcı, koruyucu nitelikleri karşısında başkaldıran, karşı çıkan bütün kötü ruhların, yaratıkların başı olarak nitelendirilen soyut varlık olarak kabul edilmiştir. İbranice düşman, hasım anlamına gelen "aşatan" sözcüğünden türetilen "satan" sözcüğü, günümüzde satanizm olarak adlandırılan, şiddet öğeleri içeren bir gençlik alt kültürünü tanımlamaktadır.

Satanist alt kültürünün Bağdat, Halep, Musul bölgelerinde yaygın olan, şeytanı yücelten, şeytana tapan bir İslam mezhebi olan "Yezidî" mezhebiyle ilgisi yoktur. Son on beş yirmi yıl içinde oluşan, üç beş yıldır ülkemiz gençliği arasında yayılan batı kökenli bir gençlik alt kültürüdür satanizm. Ülkemizde satanist alt kültürünü benimsemiş olanlar genellikle 15-22 yaş dilimi içinde bulunan, çoğu orta-üst ekonomik, toplumsal düzeyde aile yapısından gelen, ilköğretim son, lise, yüksek öğrenim gören gençlerdir.

Satanist alt kültürü içinde yer alan gençler, gelenekçiler ve modernler olarak ikiye ayrılmışlardır. Çoğunluğunu modern satanistlerin oluşturduğu satanist alt kültüründe şeytan, kötülüklerin değil, iyiliklerin simgesi "süperstar" olarak kabul edilir. Modern satanistler, satanizmin kurucusu Antar Szador Lvey'in "Satanizm, bireyselliğe önem veren, güçlendiren, yüreklendiren hatalı davranandan, yanlış yapandan öç alan bir dindir."

görüşünü benimsemişlerdir. Kurduğu "Şeytanın Köleleri" adlı örgüt içinde, "Bana inanıyorsan, ben oldukça var olacağını kabul ediyorsan benim için yaşamına son verebilmelisin." diyen, "kötü ruhtan kurtulmak için" ünlü sinema oyuncusu Sharon Tate ve dört arkadaşını öldüren Charles Manson'un yaşantısını örnek almışlardır. "Blackmetal" adı verilen çok tanrılı içeriği olduğu söylenen rock müziğiyle coşkuları şiddete dönüştürecek ivmeyi kazanmaktadırlar.

Şiddeti çağrıştıran giysiler ve takılar içinde, Budizm ya da Taoizm gibi doğu kaynaklı öğretilerden, üstün ırkı, baskıyı, sertliği, şiddeti, yetkeyi savunan siyasal görüşlere kadar geniş bir yelpazede yer alan kavram karışıklığıyla, "Kendi dinini kendin yarat." anlayışıyla, şiddet içeren ayinler ve törenler yaparlar.

Bilindiği gibi, bu törenlerden birinde, 1999 yılı eylül ayında, satanist gençlerden bir grup, kedileri öldürmekle başlayıp, 21 yaşındaki bir genç kızı beraberce boğup şeytana kurban etmişlerdir. Cesedi Ortaköy mezarlığına gömmüşler, cesedin ortaya çıkmasıyla cinayet aydınlanmıştır.

Kendini modern satanist olarak tanımlayan 19 yaşında yüksek öğrenime devam eden bir genç şöyle anlatıyor:

"Ben doğduğumdan beri farklıyım. İnsan böyle doğar. Ben satanist olmadım. Satanist doğdum. Bu nedenle gerçek satanist benim. Öbürlerinin başkanıyım, önderiyim, öğreticisiyim. Bu durumumu sürdürüyorum... Ben büyüğüm... Kendimi ve başkalarını kandırmıyorum. Ancak kafası bana uymayanları sevmiyorum. Bana hatalı davranandan, yanlış yapandan öç alıyorum. Bana acımayana ben de acımıyorum. Biz kimseyi şeytana kurban etmeyiz. Ancak kendi isteğiyle kurban olmak isteyen olursa onu önlemeyiz. Kurban olması gereken bedenin ölmesi gerekmez. Bileğinde, elinde, kolunda, parmağında yara açılması, kan akması yeterli… Kan, her pisliği temizliyor. Benim bedenimde onlarca

yara izi var. Onları ben yaptım. Her yaramın bir anısı var. Zaman zaman yara izlerini kanatıp anılarımı tazeliyorum. Hayvanları severim. Sevdiğim için de en sevdiğim varlığa, şeytana kurban etmekten çekinmem.”

3. Gençlik Çağında Görülen Ruhsal Bozukluklar

Gençlik çağının içinde bulunduğu yaş diliminde çocukluk çağından sürüp gelen ya da bu çağda ortaya çıkan ruhsal bozukluk ve hastalık olasılığı söz konusudur. Bu nedenle, alışılagelmiş davranışlarda, tutumlarda, eylemlerde, bu çağa özgü değişiklikler dışında, farklılaşma olursa, başarı ve uyum sorunları görülürse, gencin dikkatle izlenmesi gereklidir.

3-5 yaş dilim arasında bulunan çocukların % 15’inde hafif, % 7’sinde ciddi ruhsal bozukluk ve hastalık olasılığı vardır. 5-14 yaş dilimi arasındaki çocuk ve gençlerde ruhsal bozukluk ve hastalık görülme sıklığı % 6,5-7 arasında olup, bunun % 25’inin büyük kentlerde, % 12’sinin kırsal bölgelerde olduğu belirtilmiştir. Büyük kentlerde oranın yüksek olması, ailelerin gerekli sağlık kuruluşlarına, hekimlere kolay ve çabuk ulaşabilmesi, başvuruların kayda geçmesiyle açıklanmıştır.

Çocukluk ve gençlik çağının başlangıcını da içine alan 0-14 yaş dilimi arasındaki bir yıl içinde ruhsal bozukluk, hastalık, akıl hastalığı çıkma olasılığı % 15-20 arasında değişen, oldukça yüksek bir orana ulaşmaktadır. Bu bölümde, çocukluk ve gençlik çağında ortaya çıkan ruhsal bozukluk, hastalık ve akıl hastalıklarının tipleri, tanısı, genel nüfus içinde yaygınlık oranı ve ilk ortaya çıktığı yaş üzerinde durulacaktır.

Çocukluk ve gençlik çağında görülen ruhsal bozukluk ve hastalıkları kabaca şu gruplar içinde toplayabiliriz:

Ruhsal Gelişme Bozuklukları

Psikozlar

Duygulanım Bozuklukları

Kaygı Bozuklukları

Kişilik Bozuklukları

a. Ruhsal Gelişme Bozuklukları

a. 1) Özel Motor Beceri Bozukluğu

Motor beceri bozukluğu, özel gelişimsel öğrenme bozukluklarına benzer. Çocuğun yaşı, ölçülen zekâ bölümü, beden yapısı ve aldığı eğitimle, öğrenimle bağdaşmayan hareket kusurları; amaçlı, düzenli, uyumlu hareketlerde becerisizlik, bozukluk biçiminde görülür. Bu durum, özellikle yemek yerken, çatal bıçak kullanırken, su içerken, giyinip soyunurken belirginleşir. Elindeki eşyaları düşürüp kırma, odada bulunan eşyalara çarpma, sakarlık, hareket becerisine dayanan oyunlarda, sporlarda başarısızlık, resim ve yazı bozuklukları dikkatle üzerinde durulması gereken belirtiler arasındadır.

Genel nüfus içindeki yaygınlığı % 2-3 olup, ortaya çıkış yaşı yaklaşık 8-10'dur. Erkek çocuklarda daha fazla görülür.

a.2) İletişim Bozuklukları

İletişim bozuklukları, sözel anlama ve anlatma gibi dil gelişmesiyle ilgili bozukluklarla, sözcükleri bağlama bozukluğu ve kekemeliği içeren geniş bir yelpaze içinde yer alır.

İletişim bozukluklarının genel nüfus içinde yaygınlığı % 5 olup, ortaya çıkış yaşı yaklaşık olarak 3-5 arasındadır.

İletişim bozuklukları arasında sık görülen kekemelik, konuşma bozukluğudur; ses, hece ya da sözcüklerde duraklama, takılma, uzatma, yineleme biçiminde ortaya çıkar. Konuşmanın akışını keser. Kekemeliğin şiddeti ve süresi, kaygı düzeyi ve toplumsal ortamla ilişkili olarak artar, azalır, kaybolur.

Kekemelik, okul öncesi çağında % 3-10; okul çağında % 2 oranında olup, ortaya çıkış yaşı ortalama 3-4'tür. Erkek çocuklarda daha sık görülür. Gençlik yaşında azalabilir, düzelebilir.

a.3) Yaygın Gelişimsel Bozukluklar

Yaygın gelişimsel bozukluklar, erken çocukluk çağında başlayan, aşağıdaki ciddi ruhsal bozukluk tablolarını içerir.

Otistik bozukluk: Duygusal donukluk, küntlük, ilgisizlik, sözel ve sözel olmayan iletişimde bozukluk, yetersizlik; basmakalıp, sınırlı, yineleyen davranışlarla dikkati çeker. Genel nüfus içinde yaygınlığı % 4-5'tir.

Asperger bozukluğu: Otistik bozukluğa benzer. Ancak dilde, sözlü iletişimde bozukluk görülmez.

Rett bozukluğu: Başın büyümesinde yavaşlama, el becerilerinin azalması, kaybolması; basmakalıp, sınırlı, yineleyen el kol hareketleri; sözel anlatımın bozulması, duygusal donukluk, küntlük, ilgisizlikle dikkati çeker.

Desintigratif bozukluk: Dili anlama ve anlatma yanında, iletişim bozukluğu, basmakalıp, sınırlı yineleyen davranışlar, el kol hareketlerinde düzensizlik, bağırsak, mesane denetiminin kaybolması gibi belirtilerle ortaya çıkar. Genel nüfus içinde çok ender görülür. Genellikle doğumdan 5 ay sonrayla 48 ay sonrasında ortaya çıkar.

a.4) Dikkat Eksikliği ve Aşırı Hareketlilik

Dikkat eksikliği ve aşırı hareket yanında, saldırgan, sert, şiddet içeren davranışlarla birlikte, karşı, ters, zıt davranışta bulunma durumudur. Genel nüfus içinde yaygınlığı okul çağı çocuklarında % 3-8'dir. Ortaya çıkış yaşı 3-4 olup, erkek çocuklarda kızlara oranla üç kat daha fazladır.

b. Psikozlar

Şizofreni

Şizofreni donukluk, durgunluk, küntlük, ilgisizlik isteksizlik gibi duygusal azalma ve algı, davranış, düşünce bozukluklarıyla birlikte giden, uzun süreli, ilerleyici nitelik taşıyan en önemli akıl hastalığıdır.

Genel nüfus içinde yaygınlığı, yaklaşık olarak % 1 olup, ergenlik, genç erişkinlik yaşında ortaya çıkar.

Çocukluk çağı şizofrenisi duygusal donukluk, küntlük, ilgisizlikle başlar. Erişkinlerde görülen belirtiler ve bulgularla ortaya çıkar. Aynı tanı ölçütleri kullanılır. Genel nüfus içinde yaygınlığı %0,01'dir. Ortaya çıkış yaşı ortalama 10-14 arasındadır.

Birdenbire başlayan ruhsal bozukluklar

Çocuklarda ve gençlerde birdenbire başlayan psikozlar (acute psychosis) kısa sürer, tekrarlayıcı özellikleri vardır. İki uçlu depresyon ya da karışık duygu durumu bozukluğu gibi belirtiler, dalgalanmalar gösterdiği gibi, şizofreniye benzer tablolar da sık görülür.

Genel nüfus içinde çok ender görülür. Ortaya çıkış yaşı 10-17 yaş dilimi arasındadır.

Epilepsi

Epilepsi (sara) nöbet nöbet gelen, bilinç bozukluğu ve kaybı olan ya da olmayan istem dışı davranışlardır.

Genel nüfus içinde sıklığı % 0,5-1 olup, birincil (idyopatik) epilepsi ergenlik, genç erişkinlik döneminde başlar, ikincil (symptomatik) epilepsi merkezî sinir sistemi hastalıkları sonucu ortaya çıktığından, başlangıç yaşı değişir.

c) Duygulanım Bozuklukları

Gençlik çağında duygulanım bozuklukları sık görülür. Genç, aile, çevre bakımından büyük ve ciddi sorunlar yaratır. Gencin ve ailenin bozukluğu

anlaması, hekime başvurması gecikirse, intiharla sonlanan durumlar ortaya çıkabilir.

Duygulanım bozukluklarında temel bulgu, kaygı düzeyinin yüksekliğiyle birlikte olan ya da olmayan çöküntüden coşkuya, taşkınlığa kadar geniş bir yelpaze içinde yer alan duygusal değişmelerdir. Genel olarak, bu değişmelere bedensel bulgular, davranış, eylem, tutum değişmeleri de eklenebilir.

Duygulanım bozuklukları, ortaya çıkan belirti ve bulgulara göre, ruhsal coşku, taşkınlık (mani) ve ruhsal çöküntü, çökkünlük (depresyon) olarak ayrılır. Duygulanım bozukluklarının sınıflandırılmasında yelpazenin bir ucunda mani, öteki ucunda ağır depresyon hastalıkları bulunmakta, arada maniden önce ya da sonra görülen ya da bunların dışında ortaya çıkan, hafif coşku ve taşkınlık gösteren hipomani adını alan klinik tablo yer alır.

c.1) Depresyon

Depresyonlarda**,** elem doğrultusunda artmış olan duygulanım bozukluğu, ortak, temel bulgudur. Haz duygusunun azalması, kaybolması; ilgisizlik, isteksizlik, kaygı, korku, karamsarlık, keder, huzursuzluk, mutsuzluk, umutsuzluk, yalnızlık duyguları elem kapsamı içinde yer alır.

Depresyonlarda ortak olan ve genellikle sıklıkla görülen temel bozukluk kederli duygu durumudur. Kederli duygu durumu, elem doğrultusunda artmış olan duygulanımdır. Kederli duygu durumdaki değişmeler, depresyonun düzeyi ve şiddetiyle doğru orantılı olarak artar ya da azalır. Duygu durumda huzursuzluk, tedirginlik de bulunabilir.

Kederli ya da tedirgin duygu durumu, zihinsel işlevlerde azalma, yavaşlama yapar. Buna paralel olarak hareketler azalır, yavaşlar. Böylece hastalarda ruhsal etkinliklerde de azalma ve yavaşlama olur.

Başlangıçta hasta o güne dek yapabildiği günlük işleri yapmakta zorluk çektiğini söyler. En basit işleri yaparken zorlanır. Günlük yaşam hastaya

ağır gelmeye başlar, insanlar arası ilişkiler ve iletişim onu zorlar.

Sözlü ve sözsüz iletişim biçimi, elem doğrultusunda artmış olan duygu durumunu ortaya koyar. Sözcükler karamsarlık, kötümserlik, mutsuzluk, sıkıntı, umutsuzluk ve yalnızlığı anlatacak biçimde seçilir. Mimikler de elem ve kaygıyı yansıtır. Jestler azalır.

Maskeli depresyon: Gençlerde ağrıların, bedensel belirtilerin eşlik ettiği maskeli depresyon olasılığı yüksektir. Maskeli depresyonda bedensel belirtiler, bulgular, yakınmalar ön planda olup, duygu durumunu ve zihinsel belirtileri örter. Bu nedenle maskeli depresyon şöyle tanımlanır: Depresyonun ilk ve temel belirtisi olan elem doğrultusunda artmış duygu durumunun açık seçik anlaşılmadığı, fark edilemediği, ancak dolaylı olarak bulunabildiği, bedensel belirtilerin, bulguların ve yakınmaların ortaya çıktığı durumlarda, maskeli depresyon düşünülmelidir.

Maskeli depresyon çok çeşitli, değişik klinik tablolar gösterebilir. Her organ ve sistemle ilgili belirti, bulgu ve yakınmalar ortaya çıkabilir. Bu nedenle maskeli depresyon tanısı konan kişi, değişik uzmanlar taralından değişik tanılar konarak tedavi edilir.

Reaktif depresyon: Yaşam olaylarına bağlı olarak ortaya çıkar. Çoğunlukla toplumsal koşullar ve ortamla, depresyonun belirtilerinin görülmesi arasında yakın ilişki bulunur.

Bu tür depresyonlarda suçluluk, günahkârlık düşünceleri, hezeyanları bulunmaz. Bulunduğunda, yaşam olaylarıyla ilgisi olduğu görülür. Uyku bozuklukları sıklıkla geç ve güç uykuya dalma biçiminde olup, sabahları erken uyanma olmaz. İştahsızlık ve kilo kaybı ya hiç yoktur ya da çok hafiftir. Kaygı ve öteki belirtiler gün boyunca artar, geceleri doruğa ulaşır.

Depresyonlarda, elem doğrultusunda artmış olan duygulanım bozukluğu, ortak, temel bulgudur. Haz duygusunun azalması, kaybolması; ilgisizlik, isteksizlik, kaygı, korku, karamsarlık, keder, huzursuzluk, mutsuzluk, umutsuzluk, yalnızlık duyguları elem kapsamı içinde yer alır.

Gençlik çağında görülen ruhsal bozuklukların, hastalıkların % 20-25'inin depresyon olduğu kabul edilmiştir. Depresyonların genel nüfus içinde görülme sıklığı, okul öncesi dönemde % 1, ilköğretim döneminin başlangıcında % 2'dir. Bu oran gençlik çağında % 4-5'e ulaşmaktadır.

Duygulanım bozukluklarının başlangıcı, genel olarak 12-24 yaş dilimi arasında olup, kızlarda erkeklere oranla 2-3 kat daha sık görülür.

c.2) Uyum Bozukluğu

Uyum bozukluğu, bireyin, aile, ev, iş, yakın ve uzak çevre ilişkilerini olumsuz etkiler. Başarı, çaba, çalışma gücü azalır. Güven duygusu kaybolur. Genel kaygı bozukluğu ya da ruhsal çöküntüyü anımsatan belirtiler, yakınmalar ortaya çıkar. Zaman zaman görülen kızgınlık, öfke patlamaları, saldırı, şiddet ve taşkınlık yanında, donukluk, durgunluk, hareketsizlik gibi davranış bozuklukları bu tabloya eklenebilir.

Genel olarak, travma sonrası stres bozukluğu dahil, stres yaratan nedenler, hastalık, kardeş doğumu, çevre, okul değiştirme bu duruma yol açabilir. Ruhsal bozukluk, hastalık yüzünden tedavi gereksinimi gösteren çocukların, gençlerin % 10'unda uyum bozukluğu bulunabilir.

c.3) Travma Sonrası Stres Bozukluğu

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde kaygı bozuklukları başlığı altında travma sonrası stres bozuklukları (post traumatic stress disorders) da yer almıştır.

Ruhsal bozukluğu, hastalığı olmayan kişilerde doğal afetler, insanların yol açtığı felaketler, ciddî kazalar, yangın, ölüm, cinsel saldırı, işkence, terör, ayaklanma, ihtilâl, iç savaş gibi, bireyin bedensel, ruhsal, toplumsal yaşamını tehdit eden olaylar karşısında ağır stres tepkisi birdenbire ortaya çıkar, genellikle zamanla azalır ve geçer.

Travma sonrası stres bozukluğunda, kişi sürekli olarak endişe, kaygı, korku, çaresizlik, dehşet içinde yaşar. Olayı anımsamak, düşünmek, konuşmak istemez. Olayı ya da olayın bir yönünü anımsatan, çağrıştıran durumlar, kişiler, nesneler karşısında kaygı düzeyi yükselir. Korku ve panik belirtileri ortaya çıkar. Ruhsal dalgınlık, donukluk, durgunluk, ilgisizlik, gerçek dışı değerlendirme, başkalarıyla, çevreyle ilişkinin azalması, uyumun bozulması, genel kaygı bozukluğunu ya da ruhsal çöküntüyü düşündüren belirtiler, yakınmalar, dehşet veren düşlemler, düşler görülür. Bu belirtiler üç aydan fazla sürerse bozukluğun, hastalığın uzaması, kronikleşmesi söz konusu olabilir.

Ülkemizde 17 Ağustos 1999 depreminden sonra yüzlerce, binlerce, travma sonrası stres bozukluğu olan çocuk ve genç ortaya çıkmıştır.

c.4) Alkol ve Madde Bağımlılığı

Alkol ve madde bağımlılığı (alcohol and drug abuse, dependence) genel olarak, sürekli biçimde ruhsal yaşantıyı bozan bir maddeye alışmak, onun tutsağı olmaktır.

Genel nüfus içinde yaygınlık oranı; alkol dünyada ortalama % 8, madde 3-8 olup, ülkemizde alkol % 1-2, madde % 0,5-1,5 oranında hesaplanmıştır.

Başlangıç yaşı, sigara 12-13, alkol 15-16, madde 14-15 olup erkeklerde kızlara oranla 8-10 kat daha fazladır.

Genel olarak aile içinde, özellikle anne baba arasında iletişim bozukluğu, ilgi ve sevgi eksikliği, genci ailenin dışında arayışlara sürükler. Gencin aileden, evden kaçmasına, uzaklaşmasına yol açan ailede genellikle aşağıdaki özellikler vardır:

Anne veya babanın ya da her ikisinin birden alkol ve madde kullanması,

Üvey anne ya da babanın bulunduğu, ayrı yaşayan aileler,

Evde annenin ya da babanın egemen olduğu, çocuğun çok silik kaldığı, anne ya da baba merkezli aileler,

Zengin çevrede yaşayan, düşük ya da orta gelirli aileler,

Çocuğa, ilgi ve sevgi yerine sadece maddi doyum sağlayan, onun isteğini hemen yerine getiren, cebine bol para koyan, araba alan, her türlü serüvenine göz yuman aileler.

Bu ailelerin iticiliği, gençleri alkol ve madde alt kültürü içine çeker. Ülkemizde gençlerin yaygın olarak kullandıkları sigara ve alkol yanında, esrar ve uçucu madde bağımlılığına sıklıkla rastlanmakta, bunu kokain, eroin, kodein ve uyarıcı ya da yatıştırıcı ilaçlar izlemektedir.

Alkol ve madde kullanımı, bağımlılık sorunu değişik zamanlarda farklı görüşlerin etkisi altında yorumlanmış, günümüzde bir davranış biçimi olarak kabul edilmiştir. Bir davranış biçimi olan bağımlılığın bir köşesinde alkol ve madde; bir köşesinde kişilik yapısı; bir köşesinde alkol ve madde alt kültürü bulunur. Böylece oluşan üçgen alanı içinde, bütün yönleriyle bağımlılık sorunu yer alır.

Gencin aileden, evden kaçmasına, uzaklaşmasına yol açan ailede genellikle aşağıdaki özellikler vardır:

Anne veya babanın ya da her ikisinin birden alkol ve madde kullanması,

Üvey anne ya da babanın bulunduğu, ayrı yaşayan aileler,

Evde annenin ya da babanın egemen olduğu, çocuğun çok silik kaldığı, anne ya da baba merkezli aileler,

Zengin çevrede yaşayan, düşük ya da orta gelirli aileler,

Çocuğa, ilgi ve sevgi yerine sadece maddi doyum sağlayan, onun isteğini hemen yerine getiren, cebine bol para koyan, araba alan, her türlü serüvenine göz yuman aileler.

İnsan, çevresinde bulunan bütün canlılara, nesnelere karşı birbirinden farklı ilgi ve sevgi duyar. Bu nedenle onlara farklı biçimde bağlanabilir.

Ancak bu bağlılık tutku ve tutsaklık durumuna gelince bağımlılık oluşur. Öte yandan, bağımlılık yapan bütün maddelerin insanın ruhsal yaşantısında yarattığı kimyasal değişiklikler, bağımlılığın biyolojik alt yapısını oluştururlar.

İnsanları bu tip davranışlara sürükleyen temel neden, duygusal doyumsuzluğun yarattığı alışkanlık ya da bıkkınlıktır. Başka bir deyişle, duygularına doyum arayan insanın belirli bir nesneye takılıp kalması, bu nesneye gereğinden fazla duygusal yatırım yapmasıdır.

Bağımlılığa yatkın kişilik yapısı olanlar, dürtü ve içgüdülerinden kaynaklanan davranışlarını bastıramazlar, denetleyemezler, engelleyemezler, erteleyemezler; üst benlikleriyle, haz ilkesiyle gerçek arasında sağlıklı bağlantı kuramazlar. Davranışların özgürlük ve sorumluluk sınırını belirleyemez, sorumluluğunu taşıyamazlar. Pişmanlık ve suçluluk duymazlar. Cinsel yaşantılarında sıklıkla sapmalar gösterir, saldırgan davranışlar ve şiddet içeren eylemlerde bulunurlar.

Bu kişilik yapısıyla, gençlik çağının arkadaş etkisi, merak, taklit, teşvik, özenti, özgürlük, sorumsuzluk, baş kaldırma, bağımsızlık, güvensizlik, güçsüzlük, yetersizlik, deneme, yanılma, düşlem, toplumdan kaçma, ilişki kurma gibi ruhsal ve toplumsal özellikleri gençleri arayışa sürükler.

4. Çocuk ve Gençlerin Suçtan Korunması

Önlemler söz konusu olduğundan amaç doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak suça yol açan nedenlerin saptanması, ortadan kaldırılması ya da azaltılması olmalıdır.

Bu amaçla yapılması gerekenler şu şekilde özetlenebilir:

Başta aile yaşamının, bilimsel ve ruh bilimsel olarak korunması gelir. Evlenmek isteyenleri kalıtım, akıl hastalıkları, frengi, alkol, uyuşturucu maddeler bakımından daha sıkı bir denetimden geçirmek, nikâh öncesi

raporlara önem vermek gereklidir. Demokratik yönetimlerde bu nedenlerle evlenmeyi önleyecek yasal engelleme olmamakla beraber, aileleri aydınlatmak, çocuk yapmamalarını salık vermek faydalı olabilir.

Ülkenin genel sağlık politikası içinde akıl hastalıkları, frengi, alkol ve madde bağımlılığı ve beslenme bozukluklarıyla daha etkili savaşım gereklidir.

Hastalık bakımından yüklü ya da hastalıklı ailelerin çocuk yapmasını önlemede yardımcı olmalıdır.

Cinsel eğitim konusunda evde anne babaya, okulda öğretmene yardımcı olacak yayınları artırmalı, gerekli cinsel bilgi ve eğitimi verebilmek için ailelerin sosyokültürel düzeylerine uygun broşürler hazırlamalıdır.

Aile içinde, okulda, iş yerinde, sokakta suça eğilim gösteren çocukları ve gençleri erkenden tanımak, bu amaçla taramalar yapmak; saptanan ruhsal bozuklukları gözlem, gerekirse sağaltım amacıyla çocuk bakım merkezleri ve klinikleri kurmak gereklidir.

Bütün bunlara karşın, çocuk ve gençlerde suç sınırına gelen davranışlar görülürse, bunların neden ve ceza yönünden bir uzmanlık işi olduğunu unutmamak gerekir. Bu bakımdan işlenen suçun nedenlerini iyi çözümleyerek çocuk ve genci ruh bilimsel olarak tanıyabilecek, onu tekrar topluma kazandıracak çocuk ve genç mahkemelerine gereksinme vardır. Bu tip mahkemeler olmasına karşın, yetersiz kalmakta, yargıda önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Bu mahkemelerde yargılama özel bir mahkeme usulü yasasına göre yapılır. Suçlunun ruhsal durumunu ön planda ele alan, suç işlemeye iten nedenleri ruh bilimsel olarak çözümleyen, bir daha suç işlememesi için gerekli eğitim ya da cezayı kişisel özelliklere göre ölçüp biçen bu mahkemelerde, konuya ilişkin uzman olan yargıçlara, yardımcı psikolog ve eğitimciye gerek vardır. Bu tip mahkemelerin yargısına göre, çocuk ya da

genç gerekli önlem ve öğütlerle tekrar ailesine dönecek veya eğitimi, öğrenimi, iş ve sanat sahibi olması, ahlak bakımından düzelmesi için ıslah evlerine gönderilecektir.

ERGENİN TEMEL GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU

Ergenin Temel Gelişim Özellikleri

İnsanoğlu, doğumu ile ölümü arasındaki ömür çizgisi içinde farklı dönemlerden geçmekte ve beden yapısına göre, içinde bulunduğu yaşa göre bu dönemlerde farklı özellikler göstermektedir.

İnsan hayatı genel olarak çocukluk, gençlik, yetişkinlik, orta yaşlılık, yaşlılık ve ihtiyarlık olmak üzere altı evreye ayrılabilir. Bu evrelerden birinden diğerine geçişte kesin yaş sınırları yoktur. Bununla beraber, gelişimde belirli ve ardışık bir seyir izlenir. Bu gelişme seyri bütün insanlar için aynıdır. Gelişme sırasında geçilmesi gereken basamaklar atlanamaz. Bir önceki gelişme aşaması, bir sonrakine basamak teşkil eder. İnsanın bütün yönleri ile nasıl birisi olacağı, saçının, teninin ve gözünün rengi, mizacı veya kişilik özellikleri, duygusal tepkileri, boyu, kilosu veya zihinsel özellikleri, soyundan aldığı mirasa ve içinde yaşadığı çevre şartlarına bağlıdır. Genel olarak "buluğa erme" çocukluktan ergenliğe geçişin bir işareti olarak kabul edilmektedir. Değişik ırklara mensup, farklı iklim ve beslenme şartlarında yetişen çocukların buluğa erme yaşları da farklıdır. Çocukluk döneminin sonlarında ve gençlik döneminin başlarında görülen boy artışının gençlik dönemine geçişte önemli bir belirti olduğu kabul edilirse, boy artış hızının en yüksek olduğu yaşlar (kızlar için 11-12, erkekler için 13-15'li yaşlar), buluğ dönemidir (Neyzi ve Alp, 1977:189).

Bilindiği gibi buluğ çağı, cinsel değişme ve gelişmenin olduğu, cinsel özelliklerin kazanıldığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda ergenliğin başlarıdır. Buluğ çağındaki gencin vücudunda, boyunu ve yapısını değiştiren hızlı değişiklikler olur, zihinsel yapısında ve ilgilerinde gelişme görülür. Her iki cins de fiziksel ve fizyolojik (hormonal) olarak cinsel gelişmelerini tamamlarlar. Kızlar, gençliğin başlangıcı olan buluğ çağına erkeklere göre iki yıl kadar önce girerler. Erkek çocukların cinsel olarak olgunlaşmaları ortalama 13 yaşlarında başlayıp iki yıl kadar sürdüğü halde, kızlar 11-12 yaşlarında buluğ çağına girerler ve erkeklere göre daha kısa bir zaman sürecinde cinsel olgunluğa ulaşırlar. Pek çok uzman, gençlik dönemini, çocukluk döneminin sonu ile yetişkinlik döneminin başlangıcında yer alan bir geçiş dönemi olarak nitelemiştir (Blair ve Jones, 1964: 1). Bu dönem, hızlı ve sürekli bir gelişim ve değişim dönemi olarak bilinmektedir. Genç bu çağda anne-babası ve çevresindeki yetişkinler tarafından ne tam yetişkin, ne de çocuk olarak algılanmakta, dolayısıyla anne-baba ile yetişkinler, gençlerin neleri yapabilecekleri ve neleri yapamayacakları konusunda birbirinden farklı fikir ve yaklaşımlar ileri sürmektedirler.

Buluğdan sonra kızlar için 14-16, erkekler için 15-17 yaşlar arası ergenliğin ortaları olarak düşünülebilir. Bu yaşlar arasındaki gençler, buluğdaki hızlı değişmeleri kısmen arkada bırakırlar ve 16-17 yaşlarına doğru hem yaşları, hem de okudukları sınıf seviyesi yüzünden gelecekleri ile ilgili önemli kararlar almak durumunda kalırlar. 16-17 yaşları sonrası ergenlik döneminin sonlarıdır. Üniversite yıllarına karşılık gelen bu yıllarda dengelilik artar. Genç, karşılaştığı sorunları ele alma ve onlarla baş etme konusunda daha uyumludur. Yetişkinler de gence karşı gösterdikleri tavırda daha az müdahaleci davranmaktadırlar (Hurlock, 1955: 124). Hemen bütün toplumlarda gençlik çağı, fırtınalı geçen bir dönem olarak düşünülmektedir. Ergenlerdeki sorunlar ve çatışmalar birbirinden çok farklı nedenlere bağlı

olarak ortaya çıkmakla beraber, bunları, ergenlik sırasında meydana gelen bedensel, cinsel, duygusal, sosyal ve kişisel gelişmelerin gençte yarattığı farklılaşmaya bağlı olarak açıklamak mümkündür.

1. Ergenlikte Büyüme ve Gelişme

Büyüme ve gelişme, döllenmeden başlayarak ergenlik dönemi sonuna kadar devam eder. Bu zaman boyunca büyüme ve gelişme hiç durmaz. Büyüme vücuttaki boy ve ağırlık artışı gibi ölçülebilen değerlerle ilgilidir. Gelişme ise vücuttaki yapı ve işleyişlerin olgunlaşması sonucu bazı biyolojik işlevlerin kazanılmasını ifade eder (Saka, 1984: 3).

Büyüme ve gelişmede bazı temel kurallar gözlenir. Büyüme baştan ayağa doğrudur. Yani çocuklukta önce baş ve başa yakın organların gelişmesi olur, sonra gelişme sırt, bel ve kalçalarda devam eder. Büyümenin merkezden uç organlara doğru olması, bize büyüme ve gelişmenin gövde ve ona yakın organlarda daha önce olduğunu anlatır. Örnek olarak el ve parmakların olgunlaşması, kolun büyüyüp olgunlaşmasından sonra olur.

Ergenlikte ise, el, ayak, kol ve bacakların önce büyüdüğü görülmektedir. Büyüme ve gelişmenin hızı, miktarı ve zamanı bakımından normal çocuklar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bazı çocuklar daha çabuk büyüyerek ergenliğe akranlarından önce girebilir ve bedence gelişmelerini önce tamamlayabilirler. Çağımızda “yüzyılın eğilimi” olarak adlandırılan bir gelişme, bize boy ve ağırlık ortalamalarının ve buluğa erme yaşının, -en azından bu ölçümleri geçen yüzyılın sonlarından itibaren yapan ülkelerdeki gençler için- daha erken olduğunu göstermektedir. Beslenmede ve sağlık şartlarındaki iyileşmenin, anne-babaların daha eğitimli olmasının ve daha uygun koşullarda yetişmenin sonucu olarak büyüme ve gelişmede olgunlaşma daha erken yaşlara inmiştir (Neyzi ve Günöz, 1989: 59).

Büyüme ve gelişme, döllenmeden başlayarak ergenlik dönemi sonuna kadar devam eder. Bu zaman boyunca büyüme ve gelişme hiç durmaz. Büyüme,

vücuttaki boy ve ağırlık artışı gibi ölçülebilen değerlerle ilgilidir. Gelişme ise vücuttaki yapı ve işleyişlerin olgunlaşması sonucu bazı biyolojik işlevlerin kazanılmasını ifade eder.

Büyüme ve gelişme, kalıtımın, hormonların ve beslenmenin etkisi altındadır. Sağlık durumu, coğrafi koşullar ve iklim de büyüme ve gelişmeyi etkilemektedir (Neyzi ve Günöz, 1989: 61 ve Yavuz, 1986: 5).

a) Cinsel Gelişme

Kız ve erkeklerde buluğa girecekleri dönemden yaklaşık bir buçuk yıl önce, cinsel içerikli değişiklikler başlar. Bu değişmeler kızlarda 10, erkeklerde 11-12 yaşları civarında olmaktadır. Buluğ öncesi denen bu dönemde, karşı cinsle ve cinsel sembollerle ilgilenme, daha kadınsı veya erkeksi tavırlar geliştirme gibi davranışlar gözlenebilir. Boyca büyümenin doruğuna çıkması ile buluğa erme, hemen hemen aynı zamanda olduğundan, buluğ öncesindeki ergende iştah artışı görülür. Ergen âdeta hızlı büyüme için gerekli olan protein ve enerjiyi depolamaktadır. Buluğdaki cinsel uyanışı ve diğer değişmeleri başlatan uyaranın ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. İnsan vücudunda âdeta bir iç saat vardır ve gerekli olgunluk mertebesine geldiğinde, bazı değişiklikleri başlatmak için alarm vermektedir. Ergenlikteki cinsel gelişme, kız ve erkek çocuklarda aynı zamanda ve aynı hızda olmaz. Cinsel gelişme iki türlü incelenir:

1. Esas Cinsel Gelişmeler: Buna birincil cinsel değişiklikler de denir. Üreme organlarındaki değişmeleri içerir.

2. İlave Cinsel Gelişmeler: İkincil cinsel değişiklikler de denir. Kız ve erkeklerde beden yapısındaki değişiklikler, sesteki değişme, sivilcelerin artması, bıyık ve sakal çıkması, vücuttaki kıllanma, ter bezlerinin çalışmasındaki artış, gırtlakta kıkırdaklaşma, göğüslerde düğümcüklenme, cinsel rüyaların artması, ilave cinsel değişiklikler olarak incelenir.

Esas Cinsel Gelişmeler

Kızlardaki Esas Cinsel Gelişmeler: Kızlarda ergenliğe girerken görülen en önemli değişiklik âdet kanamasıdır. İlk âdet kanamasından yaklaşık bir yıl sonra yumurta üretimi başlar. Yaklaşık her 28 günlük dönemde, yumurtalıklardan bir yumurtacık, yumurtalık kanalına bırakılır. Döllenme olmadığı sürece, kadın üreme organı içinde oluşan dokular vücuttan dışarı atılır. Bu olay âdet kanaması şeklinde adlandırılır. Bu kanama dönemi ortalama olarak 6 gün devam edebilir. Kızlar bu sırada, hassas ve sinirli olabilirler. Türk kız çocuklarında ilk menstrüasyon (âdet görme) yaşı ortalaması 12,4'tür ve menarş (ilk ay hâli) daima boy büyüme doruğu geçtikten sonra olmaktadır (Neyzi ve Günöz: 1989:113).

Kızlar ilk âdet kanamasından sonra bir süre düzensiz olarak kanama olurlar, bu aylar boyunca üreme yeteneği tam olarak kazanılmamıştır. Buna "ergen kısırlığı" denmektedir. İlk ay hâlinin genç kızlar için çok önemli, unutulmayacak bir değişiklik olduğu belirtilmektedir (Çok, 1988: 192).

Erkeklerdeki Esas Cinsel Gelişmeler: Erkeklerin üreme organlarındaki değişiklik ortalama olarak 13-14 yaşlarında başlar. Bu dönemde erkek üreme organı ve erbezleri (testisler) büyür, erkek üreme hücresi (sperm) üretmeye başlar.

İlave Cinsel Gelişmeler

Beden Yapısındaki Gelişmeler: Kız ve erkek çocukların beden yapısındaki gelişmeleri ayrı ayrı incelemek gerekir. Kızlarda omuzlar yuvarlaklaşır, göğüs ve kalçalarda deri altına toplanan yağ miktarı artar, göğüs ve kalçalar büyür, göğüs uçları olgunlaşır. Meme gelişmesinin başlamasından ilk âdet kanamasına kadar geçen zaman 2.6 yıl olarak bildirilmektedir (Neyzi ve Günöz, 1989: 113). Kemik büyümesinin ve kemik yaşının buluğdaki belirtilerle ilişkileri vardır. Kemik yaşı kızlarda 11, erkeklerde 12 olduktan sonra buluğ belirtileri başlamaktadır (Günöz, 1986: 26).

Ergenlik döneminde olan erkek çocuklarda -kızlardan farklı olarak- kol ve bacak adalelerinde bir gelişme görülür. Göğüs kafesi ve omuzlar genişler, vücut ve yüz erkeksi bir görünüm alır.

Seslerin Kalınlaşması: Ergende ses çocukluktakinin aksine kalınlaşmaya başlar. Bu dönemde ergen ses tonunu ayarlayamaz, önceleri sesi çatallaşır. Daha sonra ses telleri gelişmesini tamamlar, ergenin ses tonu da olgunlaşır.

Yüzdeki Sivilcelerin Artması: Derideki yağbezlerinin fazla çalışması sonucu, salgılanan yağlar bez kanallarını tıkar ve yüzde siyah noktalar (akneler) oluşturur. Yağ birikimi şişer ve ergenlik sivilcelerini meydana getirir. Aknelerin bu dönemde görülmesi normaldir. Sıkılmaması, sık sık elle oynanmaması, yüzün temiz tutulması gerekir.

Yüzde Bıyık ve Sakalın Çıkması: Ergenlik döneminde yüzde meydana gelen belirgin değişiklik de erkek çocukta bıyık ve sakalların çıkmasıdır. Önce bıyıklar belirgin hâle gelir, sonra şakak kemikleri altında sakallar

görülmeye başlar. Sakal ve bıyıkların çıkmasında, gençler arasında bireysel farklara bağlı olarak değişikliklere rastlanır. Aynı yaştaki iki kişinin sakal ve bıyık büyüme hızı farklı olabilir. Bu durum, boyca ve bedence büyümede olduğu gibi, soyaçekime, salgı bezlerinin salgıladığı hormonların miktarına ve beslenmeye bağlıdır.

Vücutta Kıllanma: Ergenlik döneminin başlangıcındaki değişikliklerden biri de, hipofiz bezinin salgıları ile başlayan koltukaltı ve üreme organları bölgesindeki kıllanmadır.

Erkeklerde kıllanma ergenliğin sonlarına doğru göğse, bacak ve kollara yayılır.

Ter Bezlerinin Çalışmasının Artması: Bu dönemde koltuk altı ile kasıklarda ve vücudun diğer yerlerinde, ter bezleri çocukluk döneminden daha fazla çalışır. Sık terleme sonucu ortaya çıkan kirliliği önlemek için vücut temizliğine dikkat etmek, en az haftada bir kere su ve sabunla temizlenmek, koltukaltı ve üreme organlarındaki tüyleri, ter ve kir tutacağı için, uzamadan almak, ergenlik sağlığı için gereklidir.

Vücut Kokusunun Belirginleşmesi: Cinsel olgunlukla beraber, vücutta herkese has bir koku belirginleşir. Bu vücut kokusunun cinsel çekicilikle bir ilişkisi vardır.

Gırtlakta Kıkırdaklaşma: Hipofiz hormonunun etkisiyle, ergenlik döneminin başlangıcında, erkek çocuklarda gırtlağın çene altına rastlayan bölgesinde bir kıkırdaklaşma görülür. Halk arasında "âdem elması" denen bu boğum büyüyerek sertleşir.

Göğüslerde Düğümcüklenme: Erkek ergenlerde genellikle 14-16 yaşları arasında rastlanılan, göğüslerin her ikisinde veya birinde görülen ağrılı büyüme ve sertleşmelerdir. Tıp dilinde buna jinekomasti denilir. Hormon kaynaklıdır. 6 ay ile 3 yıl arasında iyileşme görülür.

Ergenlik Döneminde Görülen Cinsel Rüyalar: Özellikle erkek ergenler, artan cinsel içtepilerin sonucu cinsel kaynaklı rüyalar görürler. Bu rüya esnasında üretilen fazla spermler boşalma sonucu vücudun dışına atılır. Halk dilinde "rüyalanma", eski dilde "ihtilâm olma" denilen bu olay, sebebini bilmeyen ergenler için ürkütücüdür, çeşitli tedirginlikler yaratabilir.

2. Ergen Duygularının Genel Özellikleri

Ergenlik dönemindeki duygusal tepkilerde genel ortak özellikler vardır. Bunun yanında ergen, her insan gibi çeşitli yaşlarda ve farklı durumlarda değişik duygular hissedebilir. Değişen yaş, çevresel koşullar ve uyaranların değişmesi ile hoşlanma ve hoşlanmama duyguları ve ergenin duygularını ifade biçimi değişir.

Çocukluk dönemi ile ergenlik dönemi arasında duygusal yönden en belirgin fark, çocuklar öfke, kızgınlık ve sevinç gibi duygularını daha açık davranışlarla ve anında ifade eder, buna karşılık ergenlikte bu duygular gizlenip maskelenir. Ergenlikte genel olarak kızların erkeklerden daha önce duygusal olgunluğa ulaştıkları söylenebilir. Aynı yaşta iki ergenden kız olan, erkeğe göre muhtemelen daha heyecan dengesine sahip ve duygularını kontrol etme bakımından daha olgundur.

Ergenliğin başlarındaki büyümenin hızlı oluşu ve biyolojik-cinsel değişmeye eşlik eden hormonal salgılar, buluğda ve onu izleyen yıllarda ergenin hem duygularında, hem de davranış ve tutumlarında belirgin farklara sebep olur (Hurlock, 1987: 120-123). Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Duyguların Yoğunluğunda Artış: Buluğdan (erinlikten) başlayarak ergenin duygularının yoğunluğunda artma olur. Üzüntü, sevinç, öfke, korku gibi duygularını ifade ederken bu yoğunluk göze çarpar. Artan duygululuk ve coşku hâli ergende duygularını dışa vurma ve ifade etme ihtiyacını

doğurur. Olumsuz duygular el, kol hareketleri, yüz ifadesi ve bağırma gibi sözlü ve sözsüz davranışlarla dışa vurulurken, heyecan, coşku ve karşı cinse yönelik duygular, şiir veya öykü yazma, hatıra defteri tutma aracılığı ile kâğıda yansıtılır.

Duygularda İstikrarsızlık: Ergenin duygusal tepkileri düzenlilik göstermez. Hem duygusal durumlarının değişim hızı çabuktur hem de duygularında istikrarsızlık vardır. Ergenin aynı olaya bir gün ara ile gösterdiği tepki değişik olabilir. Ayrıca neşeli ve mutlu bir durumda iken, kısa süre sonra duygusal durumu tamamen farklılaşabilir. Çocukluktaki gibi olmasa da duygusal durumu çabuk değişir. Ergenlerin duygularındaki değişmelerin hızında ve düzensizliğinde bireysel farkların etkisi hatırlanmalıdır.

Aşık Olma: Karşı cinse yönelik ilgiler, buluğ öncesinden başlar. Ergenlikteki cinsel içerikli beğenme ve beğenilme arzusu bireye heyecan veren bir duygudur. Cinsler arasındaki yakınlaşma eğilimi, ergenliğin başlarında daha çok grupta bir arada olma isteği taşırken sonraları karşı cinsten belirli bireylere yönelmiş romantik duygular ortaya çıkar. Saf bir sevgi taşıyan gençlik aşklarında, duygular bazen karşı tarafa iletilmeden kalır. Ergen, çocuklukta yaşadığı her iki cinse yönelik sosyal ilişkilerin yoğunluğuna ve kız-erkek ilişkisinin aile ve kültürel çevre tarafından karşılanışına bağlı olarak karşı cinsle kuracağı ilişki biçimini belirler.

Mahcubiyet ve Çekingenlik: Buluğ öncesinden (önerinlikten) başlayan ve buluğda da devam eden, çıplak görünmekten utanma ve mahcup olma, ergenlerde oldukça yaygın bir duygu durumudur. Âdeta vücutlarını saklamak istemektedirler. Bunun, organlardaki büyümenin farklı zaman ve hızlarda olmasından kaynaklanan orantısız vücut görünümünü saklamak için yapıldığı veya ergenlerin ana ilgi merkezleri olan kendi vücutlarını başka meraklı gözlerden gizleme amacı taşıdığı düşünülebilir. Anne-babası tarafından baskıcı bir şekilde yetiştirilmiş çocuklarda çekingenlik ve

mahcubiyet, kalıcı bir özellik olarak ergenlikte de devam eder (Koptagel-İlâl, 1991: 97).

> Çocukluk dönemi ile ergenlik dönemi arasında duygusal yönden en belirgin fark, çocuklar, öfke, kızgınlık ve sevinç gibi duygularını daha açık davranışlarla ve anında ifade eder, buna karşılık ergenlikte bu duygular gizlenip maskelenir. Genel olarak ergenlikte, kızların erkeklerden daha önce duygusal olgunluğa ulaştıkları söylenebilir. Aynı yaşta iki ergenden kız olan, erkeğe göre muhtemelen daha heyecan dengesine sahip ve duygularını kontrol etme bakımından daha olgundur.

Aşırı Hayal Kurma: Biyolojik-cinsel gelişme, “duygulu-luk”taki artış ve zihinsel gelişme, ergenlerin akıllarından geçirdiklerinin yoğunluğunu ve niteliğini de değiştirir. Ergen hayal kurma yolu ile arzularını düşüncelerine yansıtır. Hayal konusu geleceğe yönelik tasarılar olabileceği gibi, gerçekleşmesini istediği herhangi bir isteği de olabilir. Hayalin içeriği genellikle karşı cinse yönelik düşüncelerdir. Hayal etme, yaratıcı düşünceyi besleyen en önemli itici güçtür. Bu anlamda yararlıdır. Ancak gerçekleştirilmemiş istekler sanki olmuş gibi hayal ediliyorsa, o zaman ergenler için bir sığınma ve telafi etme aracı hâline getirilmiş demektir. Günlük hayatın zorlukları ve başarısızlıklar karşısında kalan genç kendisini zorluklarla baş etmiş başarılı birisi gibi hayal ederek gerçeklerden uzaklaşabilir. Ergenlikteki yoğunluğu bu eylemin “gündüz rüyası” olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Hayaller o kadar artabilir ki, ergen sınıfta ders dinlerken, yolda yürürken veya başkası ile konuşuyorken aslında hayal kuruyor olabilir.

Tedirgin ve Huzursuz Olma: Bu duygu, ergenin karşı karşıya kaldığı stres uyaranlarının etkisine göre ve uyaranları algılayış biçimine göre değişmektedir. Biyolojik-cinsel ve bedensel gelişmenin getirdiği yeni duruma alışma çabaları buna neden olabileceği gibi, akranları ve yetişkinlerle olan sosyal ilişkilerdeki aksamalar veya bir isteğinin engellenmesi de huzursuzluk doğurabilir.

Yalnız Kalma İsteği: Buluğdaki bir kız veya erkek zaman zaman başkalarından uzaklaşmak, kendisi ile baş başa kalmak istiyor gibidir. Anne-babanın ve arkadaşların beraber olma isteğini reddedip içe dönebilir. Âdeta vücudunda olan bitenlerin bir muhasebesini yapmak, onları gözden geçirmek ve yeni duygularına alışmak istemektedir.

Çalışmaya Karşı İsteksizlik: Hızlı büyümenin olduğu dönemde ergenin bir miktar durgun ve atıl olduğu, âdeta hareket etmeye üşendiği zamanlar vardır. Çalışırken ve oyun oynarken yorulur ve çalışmaya karşı daha az isteklidir. Vücut enerjisi âdeta büyümeye harcanıyor gibidir (Hurlock, 1987:120). Okuyan gençlerin bir kısmında 7. ve 9. sınıflarda ders başarısının düşmesi biraz da buna bağlanabilir.

Çabuk Heyecanlanma: Ergen yeni bir durumla karşılaştığında, bu kendisi için alışık olmadığı bir durumsa heyecanlanıp korkabilir. Heyecan dengesi tam oluşmadığı için duyguların kontrolü zordur. Çoğu ergen, heyecan verici durumlar karşısında kolayca kızarabilir. Kızarma, ergende korku yaratan istenmedik bir durumdur. Sadece bu korku tek başına ergeni heyecanlandırıp, kaygısını artırabilir. Ergen bu durumda kendisinin başkaları tarafından aciz, güvensiz ve korkak gibi algılanacağını düşünür ve

bu izlenimi bırakmaktan dolayı üzüntü duyar. Heyecanların kontrolü, öğrenme ile kazanılır veya olgunlaşmadıkça belirli durumlar karşısında gösterilen duygusal tepkilerde dengelilik artar.

3. Ergenlikte Sosyalleşme ve Ahlak Gelişimi

Çocuğun doğumundan itibaren büyüdükçe birçok sosyal ve psikolojik ihtiyaçları ortaya çıkar. Türünden olanlarla bir arada olma ihtiyacı veya dürtüsü en alt seviyeli canlılarda bile görülür. İnsanlar da diğer insanlarla bir arada yaşamak isterler ve çevreleri ile uyum içinde olma ihtiyacındadırlar. Sosyal gelişme, kişinin içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilebilir biçimde davranmayı öğrenme sürecidir. Bebek kendinin merkez olduğu anlayıştan kurtulup, uyumlu bir yetişkin olmaya doğru bir gelişme gösterir (Staton, 1962: 49). Toplumsallaşma, bebeğin başka insanlara tepkiler vermesi ile başlar ve ömür boyu devam eder (Varış, 1963: 57).

> Hızlı büyümenin olduğu dönemde, ergenin bir miktar durgun ve atıl olduğu, âdeta hareket etmeye üşendiği zamanlar vardır. Çalışırken ve oyun oynarken yorulur ve çalışmaya karşı daha az isteklidir. Vücut enerjisi büyümeye harcanıyor gibidir. Okuyan gençlerin bir kısmında 7. ve 9. sınıflarda ders başarısının düşmesi biraz da buna bağlanabilir.

Anne-baba tarafından gösterilen sevgi, dengeli bakım ve beslenme, çocuğun temel güven duygusunu pekiştirir. Bu yıllarda anne ve baba ile ilişkilerinde sıcak ve hoş izlenimleri varsa, başkalarına karşı da benzer biçimde davranacaktır. Kısaca çocuk, aile içinde kendine yapılan sosyal davranışları yansıtır. Çocuğun aile dışındaki ilişkileri de olumsuzsa, bu ilişkilerinde reddedilmiş, itilmişse, bu tür sosyal ilişkileri tekrarlamak istemeyecektir. Olumlu sosyal ilişkiler tekrar edilir. Mutlu sosyal deneyimler, çocuğun sosyal deneyimlerini tekrarlamaya teşvik eder.

Çocuğun sosyal gelişiminde düzenli bir süreç gözlenmeyebilir. Hızlı bir gelişmenin ardından, sosyal bakımdan bir duraklama görülebilir. Bunun anne-baba ve öğretmen tarafından bilinmesi ve cesaret kırıcı olarak algılanmaması gerekir.

Çocuğun tek çocuk, ortanca veya büyük çocuk olup olmadığı, kardeş sayısı, cinsiyeti, ailenin büyüklüğü, ailenin katıldığı sosyal deneyimlerin kalitesi, eve misafir gelişi, misafir ağırlama biçimi, ebeveynin evdeki çocuklardan misafirlere karşı takınmasını istediği tavır, ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesi hep çocuğun topluma uymasını ve sosyalleşmesini etkileyen belli başlı faktörlerdir. Aralarında çok yaş farkı olan kardeşi olma, kardeşlerinin tümünün aynı cinsten olması, sosyalleşmeyi güçleştirebilir. Kardeşlerin ve ev halkının hep aynı cinsiyetten olması, karşı cinsle ilişki kurmayı güç hâle getirebilir.

> Anne-baba tarafından gösterilen sevgi, dengeli bakım ve beslenme, çocuğun temel güven duygusunu pekiştirir. Bu yıllarda anne ve baba ile ilişkilerinde sıcak ve hoş izlenimleri varsa, başkalarına karşı da benzer biçimde davranacaktır. Kısaca çocuk, aile içinde kendine yapılan sosyal davranışları yansıtır. Çocuğun aile dışındaki ilişkileri de olumsuzsa, bu ilişkilerinde reddedilmiş, itilmişse, bu tür sosyal ilişkileri tekrarlamak istemeyecektir. Olumlu sosyal ilişkiler tekrar edilir. Mutlu sosyal deneyimler, çocuğun sosyal deneyimlerini tekrarlamaya teşvik eder.

Çocuklar, aile içinde anne-babalarından tek yönlü olarak etkilenmezler. Çocuk ve ergenler, anne-babaları tarafından sosyalleştirilirken, anne-babalar da onlardan etkilenir. Bu “karşılıklı sosyalleşme” süreci, çocuk ile anne-babanın etkileşimi devam ettikçe yaşanır (Santrock, 1993: 187-188). Ailede anne-babalık rolleri, evliliğe ait tutumlar ve ergen tavırları, aile içi etkileşim yolu ile biçimlenirler.

Sosyal gelişme ömür boyu devam eden bir süreç olduğuna göre, insan büyüdükçe, yeni çevrelere girdikçe ve statüsü değiştikçe farklı tipte ilişkiler geliştirir. Ancak ilk çocuk-anne-baba etkileşimi, çocuğun hayat boyu başkaları ile ilişki kurma biçimini belirleyen temel yoldur. Özellikle otoriteyi temsil eden birisi ile bir sosyal ilişki kurduğumuzda, çoğunlukla çocukken anne-baba ile kurduğumuz sosyal ilişkiyi model alırız.

Anne-babanın çocuk yetiştirme tutumu, çocuğun sosyalleşmesini etkileyen diğer bir değişkendir. Anne-babanın demokratik ve eşitlikçi davranması, baskıcı ve otoriter olması veya aşırı koruyucu davranması çocuklarının farklı sosyal tavırlar geliştirmelerine neden olur. Demokratik ve eşitlikçi bir ortamda yetişen çocuklar, daha kendine güvenli ve sosyal olmaktadır. Üzerine fazla düşülen, çok ilgilenilen çocuklar edilgen, kas

gücü bakımından daha eksik ve sosyal ilişkilerinde daha geri olabilir. İstanbul'da lise ikinci sınıftaki 700 öğrenci üzerinde yapılan ve algıladıkları anne-baba tutumları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan bir araştırmada, olumlu anne-baba tutumu algılayanların uyum düzeyleri ile olumsuz anne-baba tutumu algılayanların uyum düzeyleri arasında ters yönde bir ilişki bulunmuştur. Olumlu anne-baba tutumu algılayanlar daha yüksek bir sosyal uyuma sahiptir (Akbağ, 1994:136). Bu araştırmada erkeklerin kişisel ve genel uyum düzeyleri, kızlardan daha yüksek olarak bulunmuştur.

Sosyal olma, hayatın ilk yıllarından itibaren öğrenilebilen bir özellik olmakla birlikte, dışadönük bir kişilik yapısına sahip olanların, sosyal bakımdan daha uyumlu olduğu söylenebilir. 221 üniversite öğrencisi üzerinde Ankara'da yürütülen araştırmada, sosyal dışadönük öğrencilerin, genel, sosyal ve kişisel uyum düzeylerinin sosyal içedönük olanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Soyer, 1992). Bu araştırma, kişilik özellikleri ile sosyal uyum arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından ilginçtir.

Anne-babanın çocuklara karşı tutumlarının onları etkilediği konusunda bulgular çoktur. Anne-baba davranışları toplumdan topluma, o toplumdaki aileler arasında ve ailenin içinde bulunduğu ekonomik ve kültürel düzeye göre farklılıklar gösterebilir (Mussen, 1973: 50). Bu davranışlar, çocuğun sosyalleşmesini ve topluma uygun şekilde davranıp davranmamasını etkilemektedir (Rosen, 1967:316-321).

4. Ergen ve Önceki Kuşaklar Arasında Çatışma

Kuşaklar veya nesiller arasındaki anlaşmazlık, zamanımıza has değildir. Eski çağlardan bu yana gençlerle anne-babaları arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar çıkmıştır. Bir kuşak veya bir nesil demek, anne-baba ile

çocukları arasındaki yaş farkı demektir. Bu da yaklaşık 25 yıllık bir zaman dilimidir.

Ülkemizde, toplumun her kesiminde çok hızlı bir gelişme ve değişmeyi gözlemekteyiz. Bu değişmeyle beraber, toplumumuzda yerleşik değerler eski toparlayıcılıklarını yitirmektedir. TV ve yazılı basının, genel değer yargılarının değişmesindeki rolü çok önemlidir. Bu hızlı değişim, daha çok köy kesiminden büyük şehirlere gelen gençler üzerinde belirgindir. Köy hayatında kişiler arası ilişkinin yakın ve samimi oluşu, ahlaki ve dinî değerlerin daha etkili ve toplayıcı oluşu, buna karşılık daha geniş ve değişik bir yapıya sahip büyük şehirlerde insan ilişkilerinin köydeki kadar sıcak olmaması, hemşehrilik bağının daha zayıf olması, dinî, ahlaki ve toplumsal değer yargılarının köye oranla daha az etkili oluşu, özellikle gençler üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Daha önce, aile ve yakın çevre tarafından benimsetilmiş değerlerle, şehirdeki yeni çevrenin değerleri arasında fark vardır ve genç hangi değer hükümlerine ne ölçüde uyacağını veya uymayacağını kestirememektedir. Yetişkin toplumu ile farklı değerlere sahip olma, başlı başına bir uyumsuzluk ve çatışma nedenidir.

Gençlik dönemi bir bakıma, kimlik arama, kendini ispatlama, bağımsızlık kazanma evresidir. Kimliğini kazanma çabası içindeki bu genç, yetişkinden arzu ettiği güveni göremezse huzursuz olur. Aslında anne-baba ve diğer yetişkinler, gençlerin neleri yapıp neleri yapamayacakları konusunda görüş birliğinde değillerdir.

Gençlerin bir kuşak öndeki yetişkin toplumuna girmesini, bağımsız olmasını ve kendine has bir kimlik elde etmesini önleyen önemli bir engel de, onların ekonomik bağımsızlığa sahip olmamasıdır. Kendi hayatını devam ettirmek için gerekli parayı kazanamama, gencin bağımsız bir kişilik geliştirmesine engel olabilir. Eğitim döneminin uzaması, gençlerin bir an önce hayata atılıp sorumluluk almasını ve yetişkin safına geçmesini geciktirdiği için, gençler açısından bir huzursuzluk nedeni olabilir.

Öğrenimi boyunca çalışmayan, herhangi bir şey üretmeden anne ve babasının harçlıkları ile geçinmek durumunda kalan öğrenciler, bunun ezikliğini duyarlar. Genellikle ülkemizdeki gencin, anne-babası ve yakın çevresindekilere oranla daha çok okumuş olması, aile içindeki kuşakların farklı kültüre ve anlayışa sahip olmasına, hatta farklı dil kullanmasına yol açtığı için kuşak çatışmasına neden olabilir (Yörükoğlu, 1985: 210).

Zamanımızdaki süratli gelişme ve bilgilenme, nesiller arasındaki zamanı daha da kısaltmıştır. Değişen çevre ve yeni şartlar karşısında yeni davranışlar öğrenme konusunda genç nesiller, bir kuşak öncekilere oranla daha ataktırlar. Bu durumda gençler ve yetişkinler, yaşadıkları ortak çevreye aynı oranda uyum gösteremez.

Lise son sınıfta okuyan gençler üzerinde yaptığımız araştırmada, en çok aşağıdaki konularda anne-babaları ile çatışmaya girdikleri saptanmıştır:

Anne-babası tarafından eleştirilmek

Sağlık durumları ile çok ilgilenilmesi

Evde temizlik konusunda titiz davranılması

Bir konunun çok uzatılması

Aşırı şekilde nasihat edilmesi

Üstlerine çok düşülmesi

Anne-babanın kendisini anlamaması

Akşamları eve geç gelmesine izin verilmemesi

Evde azarlanması

Anne-babasının her şeyini öğrenmek istemesi

Anne-babası tarafından dağınık olduğunun söylenmesi

Okuldaki ders başarısının tenkit edilmesi

Ailesinin ona baskı yapması

Anne-babasının yanında tartışması

Her öğrenilen bilgi, kişide birtakım davranış değişikliklerine neden olmaktadır. Gençler bu tür bilgileri bir önceki kuşaktan daha çabuk ve kolay öğrendiklerinden, bu yeni bilgiler ve dolayısıyla yeni davranışlar öğrenme, kuşaklar arasında farklılaşmaya neden olur. Önceki kuşakların gençlik dönemine karşı duydukları özlem, buna karşılık gençlerin de kendilerinden daha üstün bir durumda bulunan yetişkinlere karşı duydukları özlem, gençler ve yetişkinler arasında bir çatışma yaratabilir (Tezcan, 1981: 39-43). Anne ve babanın baskı yapması, çocuklarına söz hakkı vermemesi, onların bağımsızlık isteklerini artırır. Anne-babanın olumsuz tutumları, gençlerde istenmeyen duygusal birikimlere yol açar.

Lise son sınıfta okuyan gençler üzerinde yaptığımız araştırmada, en çok aşağıdaki konularda anne-babaları ile çatışmaya girdikleri saptanmıştır (Kulaksızoğlu, 1985:194-195):

Anne-babası tarafından eleştirilmek

Sağlık durumları ile çok ilgilenilmesi

Evde temizlik konusunda titiz davranılması

Bir konunun çok uzatılması

Aşırı şekilde nasihat edilmesi

Üstlerine çok düşülmesi

Anne-babanın kendisini anlamaması

Akşamları eve geç gelmesine izin verilmemesi

Evde azarlanması

Anne-babasının her şeyini öğrenmek istemesi

Anne-babası tarafından dağınık olduğunun söylenmesi

Okuldaki ders başarısının tenkit edilmesi

Ailesinin ona baskı yapması

Anne-babasının yanında tartışması

5. Ahlaki Gelişme

Ayrıca alt ekonomik seviyedeki ergenler için "evdeki işlerin zamanında yapılmaması" ve "anne-babasının yeterince bilgili olmamaları" çatışma konusu olmaktadır.

Ahlak, iyi ve doğru davranışlar bütünüdür ve insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallardır. Hangi davranışın iyi hangisinin kötü olduğu konusunda kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişen yargılar vardır. Herkesin kendine göre bir ahlak anlayışı olduğu gibi, ahlaklı davranış anlayışı, tarihin çeşitli dönemlerinde de değişmiştir. Ahlakla ilgili genel bir anlaşmanın, iyi ve kötü davranışın ne olduğu konusunda herkesin hemfikir olduğu bir temelin olmadığına işaret edilmesine karşılık (Heimsoeth, 1978: 14, 49 - Akarsu, 1970: 1,4), ahlak ilkelerinin değişmeyen mutlak değerler olduğu görüşü de savunulmuştur.

Ahlak ilkeleri, adalet ve eşitlik ile çelişmeyen, adil olan insanların üzerinde ortak olarak birleşebilecekleri, genel, soyut ilkelerdir. Ahlak kuralları, adalet ve eşitliğe dayalı olan kurallardır. İnsanlar arasında ahlaki değerlendirmeler ve ahlaki seviye bakımından farklılıklar bulunmasına rağmen, bütün insanların birleşebilecekleri adalet ilkelerine dayalı ortak değerler de vardır.

Anne-babanın ve öğretmenin, gencin kişilik ve ahlaki gelişimi hakkında bilgi sahibi olması, iki neslin arasındaki çatışmayı azaltacaktır.

Ahlak Eğitimi

Bireyler arasındaki ahlaki gelişim farkı, eğitim yolu ile azaltılabilir, insanlar ahlaki bakımdan bir üst seviyeye geçme konusunda güdülendirilebilirler. Genel geçer ahlaki kurallar ve ilkeler bakımından eğitim almaları, insanların daha üst seviyeli ahlaki değerleri tanımalarına

zemin hazırlayacaktır. Bireyin, içinde yetiştiği ve yaşadığı toplumun adalet anlayışı ile ahlak gelişimi arasında ilişki bulunmaktadır. Eşitlikçi ve adil bir çevrede yetişen insanlar, kendi değerler sistemini sorgulayabilir ve bunları eleştirebilirlerse, bunları yeniden yapılandırabilirler ve ahlaki bakımdan gelişmeleri mümkün olabilir (Çileli, 1987:280).

Aynı mesleği yürüten bireylerin meslektaşları arasında ortak bir tutum ve davranış birliği sağlamaya yönelik kurallar koymaları, onların ortak bir mesleki kimlikte buluşmalarını kolaylaştıracağı gibi, meslek mensuplarının davranışlarını da düzenleyecektir. Aynı mesleği yapanların, benzer tutum ve ahlaki yargılar geliştirmeleri ahlak eğitimi de sağlayabilir. Böylelikle bireyler, ahlaki değerler üzerinde düşünerek bunları düzenleyebilir (Kulaksızoğlu, 1995: 185). Eğitimin nihai amacı da ahlaklı insanlar yetiştirmek olmalıdır.

6. Kişiliğin Tanımı ve Oluşması

Kişilik, bireyin sosyal ve psikolojik tepkilerinin tümüne verilen bir isimdir. Aynı zamanda, bir kimsenin kendine göre belirgin bir özelliği olması durumudur. Diğer bir deyişle, bir bireyi diğerinden farklı kılan bütün

ayırıcı özellikleri onun kişiliğidir. Başka bir tanımda ise kişilik, bireyin sosyal, ahlaki, zihinsel ve fiziksel özelliklerinin dinamik bir bütünleşmesi olarak açıklanmaktadır (Wallerstein, 1981: 208). Kişilik (şahsiyet), yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı gibi, insanın tüm özelliklerini içeren, geniş kapsamlı bir kavramdır. Karakter, mizaç (huy), benlik ve kimlik gibi kavramlar da kişilikle ilgili olarak kullanılmaktadır. Karakter (seciye veya meşrep), kişiliğin ahlaki yönünü betimlemek için kullanılır. Huy veya mizaç, kişiliğin duygusal yönünü açıklamaktadır. Benlik, bireyin kendisi ile ilgili algılamalarından ve değerlendirmelerinden oluşur. Kimlik ise zaman zaman benlik ve kişilik yerine de kullanılmaktadır ve "birinin, belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" olarak ifade edilebilir.

Ergenin kimliği, çocukluktan itibaren yapılan değişik özdeşimlerle yavaş yavaş gelişir. Ergenliğin başlangıcındaki çocukların, kendi kimlikleri hakkında belirgin olmayan bazı imgeleri vardır. Ergenlik, kimlik geliştirmede önemli bir dönemdir ve ergen "ben kimim?", "hangi hareket doğru?", "nasıl davranmalıyım?" sorularına cevap arar. Ergenlerin değer yargıları ve ahlaki standartları, anne-babasının, akranlarının ve etraflarındaki yetişkinlerin değer yargıları ve ahlaki standartlarından etkilenir. Ergenler, çevrelerindeki insanların benzer görüşlerinin bir bileşimini yapmaya çalışırlar. Eğer ergenin dünya görüşü ve değerleri, akranlarından ve etrafındaki diğer önemli kişilerinkinden bariz biçimde farklılaşıyorsa, o zaman ergen bir rol ve kimlik karışıklığı ile karşı karşıya kalmaktadır. Kimlik arayışı çok farklı biçimlerde çözülebilir. Bazı gençler, bir deneyim ve arayış dönemi geçirdikten sonra hayatta kendilerine bir hedef tayin ederler ve ona doğru ilerlerler. Bazı ergenler ise kimlik karışıklığını hiç yaşamazlar. Genellikle anne-babalarının değer yargılarını olduğu gibi kabul ederler. Anne-babanın görüşlerine uygun yetişkin rolleri benimseyenlerin kimlikleri daha erken belirginleşmektedir. Ailenin veya toplumun değer yargılarını benimsemek istemeyenler, uzun bir kimlik

karışıklığı döneminden geçerler. Bu gençler, kendilerini bulmakta güçlük çekerler (Atkinson ve Diğerleri, 1990:106).

Kimlik karışıklığı Erikson'un kullandığı bir deyimdir. Erikson'a göre insan hayatında kişilik gelişiminde ergenlik dönemi çok önemlidir. Ergenlikteki en önemli değişim, "kimlik karışıklığı" olarak adlandırdığı değişimdir. Çocukluğunda sağlıklı psikolojik ve cinsel özdeşimler kuramamış bir kısım ergen, yeni kimliğini oluşturma sürecinde kendisinin gerçek kimliğinin ne olduğu konusunda karmaşaya düşebilir. Başkalarının gözündeki kendisi ile kendi gözündeki kendisi arasındaki bağdaşmazlık, onda bir kimlik krizine veya karmaşasına sebep olabilir. Çocukluğunda anne-babası ile olumlu özdeşimler kurmuş olanların, ergenlikte ve yetişkinlikteki kimlik oluşturma süreçleri sağlıklı geçecektir. Ergenlerin çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde, kendisi ve gerçek kimliği konusundaki kaygı ve arayışları, onda ciddi sarsıntılara ve zaman zaman kendi üzerindeki denetimini kaybetmesine yol açabilir. Erikson'a göre ergenler, yeni bir kimlik oluşturma mücadelesinde başkalarının gözündeki kendisi ile, kendi gözündeki kendisini karşılaştırırlar. Önceden edindikleri rol ve becerilerini yeni durumla nasıl bütünleştirecekleri, onlar için sorundur. Ergen, çocukluktaki özdeşimlerini ve cinsel yönelimlerini, doğuştan getirilen yetenekler ve toplum tarafından sunulan olanaklarla bütünleştirir (Erikson, 1984: 27). Bu evrenin tehlikesi ***kimlik krizi*** veya ***kimlik karışıklığı*** olarak adlandırılmıştır.

Ergen, özellikle cinsel kimliğinin psikolojik olarak kabulü sürecinde kendi cinsel kimliğine yönelik kuşkular taşıyorsa, bu onda karmaşaya neden olabilir. İlk çocukluk yıllarında olumlu cinsel özdeşimler yapamamış ve cinsel kimliği konusunda şüpheleri olan gençlerin, ergenlikte sahip oldukları biyolojik kimliği benimsemeleri ve buna uygun cinsel rolleri oynamalarında çatışmalar yaşamaları muhtemeldir.

Erikson'a göre çocukluk ve ergenliğin olumlu geçmesi, yetişkinliğe de yansıyacak ve bireyin sağlıklı bir yetişkin olarak yaşaması mümkün olacaktır.

Kimliğimizin oluşması, çok sayıda değişkenin etkisine bağlı olarak gerçekleşir. Doğuştan getirdiğimiz genetik ve biyolojik özelliklerimizin dışındaki çevresel etkenleri üç alt başlıkta inceleyebiliriz. Böylelikle kişiliğimizi oluşturan özellikler şunlardır (Mussen, 1973: 47):

Genetik ve biyolojik etkenler,

Bireyin içinde yaşadığı kültürel etkenler,

Bireyin içinde bulunduğu sosyal sınıfa bağlı etkenler,

İçinde yaşanılan psikolojik ortama bağlı etkenler.

Sonuç olarak kişiliğimiz yukarıdaki özelliklerden etkilenir ve bu özelliklerin her biri diğeri kadar önemlidir.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia, ***Ahlak Öğretileri I, Mutluluk Ahlakı (Edaimonism),*** İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, 1970.

Akbağ, Müge, "Liseli Ergenlerin Anne-Baba Tutumlarını Algılamaları ile Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", ***Basılmamış Yüksek Lisans Tezi***, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Atkinson, R. L.; Atkinson, R. C.; Smith, E. E.; Daryl, J. B. ***Introduction to Psychology,*** New York: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1990.

Blair, G. M; Jones, R. S. ***Psychology of Adolescence for Teacher,.*** New York: The McMillan Company, 1964.

Çileli, Meral, "Ergenlikte Ahlak Gelişimi", ***Ergenlik Psikolojisi*** (Ed. B. Onur), Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık, 1987.

Çok, Figen, "Ergen Kızlarda İlk Ay hâli", ***A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,*** Cilt 21, Sayı 1-2, 1988.

Erikson, Erik H., ***İnsanın Sekiz Çağı*** (Çev. B. Üstün ve V. Şar), Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984.

Günöz, Hülya, "Normal Ergenlik Gelişimi ve Ergenlikte Gecikme", ***Okul Çocuğu ve Adolesan Döneminde Sağlık,*** İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1986.

Heimsoeth, Heinz (Çev. N. Uygur), ***Ahlak Denen Bilmece,*** İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayını, 1978.

Hurlock, B. Elizabeth, ***Adolescent Development,*** New York: McCraw-Hill Book Co., 1955.

Hurlock, B. Elizabeth, "Ergenlikte Beden Gelişimi" (Çev. G. Günçe), ***Ergenlik Psikolojisi*** (Ed. B. Onur), Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık, 1987

Koptagel-İlâl, Günsel, ***Tıpsal Psikoloji, Tıpta Davranış Bilimleri,*** Ankara: Güneş Kitabevi, 1991.

Kulaksızoğlu, Adnan, "Ergen-Aile Çatışmaları ile Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri", ***Basılmamış Doktora Tezi***, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1985.

Kulaksızoğlu, Adnan, "Öğretmenlik Mesleğinin Ahlak İlkeleri Konusunda Bir Deneme", ***M.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi,*** Sayı: 7, 1995.

Mussen, Paul H., ***The Psychological Development of Child,*** New Jersey: Prentice-hall Inc., 1973.

Neyzi, O. ve Alp, H. "Ergenlik Çağının Özellikleri (Ergenlik Olayının Değerlendirilmesi, İstanbul Çocuklarında Cinsel Gelişme)", ***İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası,*** Sayı: 40, 1977.

Neyzi, O. ve Günöz, H., "Büyüme ve Gelişme Bozuklukları", ***Pediatri 1*** (Ed. O. Neyzi, T. Ertuğrul), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 1989.

Rosen, Bernard. C. "Social Class and the Child's Perception of the Parent", ***Reading in the Psychology of Parent Child Relationship*** (ED. C. R. Medinnus), New York: John Wiley and Sons, Inc., 1967.

Saka, Nurçin, "Somatik Gelişme", ***Gelişim Nörolojisi,*** (Ed. S. Apak), İstanbul: İ.Ü. Çocuk Sağlığı Enstitüsü, 1984.

Santrock, John, W. ***Adolescence an Introduction,*** Wisconsin: Brown and Benchmark Publishers, 1993.

Soyer, Makbule K., "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal İçedönüklük ve Dışadönüklük Kişilik Özelliğinin Uyum Düzeylerine Etkisi", ***Basılmamış Yüksek Lisans Tezi***, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

Stanton, Thomas F., ***Dynamics of Adolescent Adjustment,*** New York: The McMillian Company, 1962.

Tezcan, Mahmut, ***Kuşaklar Çatışması,*** Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1981.

Varış, Fatma, ***Ergenin Gelişimi,*** İstanbul: Özgü Yayınevi, 1963.

Wallerstein, Harvey, ***The Penguin Dictionary of Psychology,*** New York: 625 Madison Avenue, 1981.

Yavuz, Halide, ***Ergenlik Çağında Gelişmeyi Etkileyen Güçler,*** İstanbul: B. Ü. Yayınları, 1986.

Yörükoğlu, Atalay, ***Gençlik Çağı,*** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

ÇOCUKLARA İMAN ÖĞRETİMİ VE İBADET EĞİTİMİ

Prof. Dr. Halis AYHAN

ÇOCUKLARDA İMAN ÖĞRETİMİ VE İBADET EĞİTİMİ

1- İman Esaslarının Öğretimi

İman esasları, Kur'an ve hadise uygun olarak; ancak yetişmekte olan çocuğun anlayış seviyesi de dikkate alınarak öğretilmelidir. Soyut kavramları anlayacağı yaşa gelinceye kadar, Allah ve peygamber inancını ve diğer iman esaslarını öğretmenin inceliklerini bulmak gerekecektir. Şurası unutulmamalıdır ki, çocuk akil ve baliğ olana kadar dinen sorumlu değildir. Ancak bu yaşa gelinceye kadar din eğitiminde başarılı olabilmek için bazı konulara dikkat etmek gerekecektir. Dinî konuları çocuğun zekâ, öğrenme ve anlayış seviyesini göz önüne alarak, anlatmak şarttır. Dinen doğrudur diye her konu ve bilgiyi zamanı gelmeden öğretmeye kalkmak yerinde olmaz. Öğretimde yerli yerinde bir sıralama yapmak, hangi konuyu nasıl bir ölçü içinde verebileceğimizi bilmek, yalnız çocuklar için değil, her yaştaki insanların din eğitiminde kullanılması gereken bir metot olarak tavsiye edilmiştir.

“İnsanlarla akıllarının alacağı kadar konuşulmasını” isteyen[1] Peygamberimiz(sav), muhataplarının anlayış seviyesini, yaş ve meşguliyet alanlarını dikkate alarak din eğitimi yapıyordu. Hz. Hüseyin diyor ki: “Babama, Peygamber Efendimizin arkadaşlarına karşı tutumunu sordum. Dedi ki: Rasulullah(sav) devamlı olarak güler yüzlü, yumuşak huylu ve alçak gönüllüydü. Ne kaba, ne katı kalpli, ne bağırıp çağıran, ne de yerici idi. Hoşlanmadığı şeyleri görmezlikten gelirdi. Hiçbir ümit edenin ümidini kırmaz ve onu mahrum etmezdi. Kendi nefsi ile ilgili olarak münakaşa, mübalağa, lüzumsuz şeyler olmak üzere üç şeyi yapmazdı. Kimseyi yermez, kimsenin gizli hâllerini araştırmaz, kimseyi ayıplamaz ve sevabı olmayan şeyler konuşmazdı. Kendisi konuştuğu zaman, yanında oturanlardan her biri başına kuş konmuş gibi başlarını eğip onu dinlerlerdi. Kendisi konuşunca onlar susar ve ancak O susunca onlar konuşurlardı. Yanında çekişmezlerdi. Arkadaşları neye gülerse O da güler, neye hayret ederse O da ona hayret ederdi. Bir yabancının biçimsiz konuşmalarına ve yersiz sorularına karşı o kadar sabrederdi ki, ashabının sabrı tükenirdi.

> Çocuk akil ve baliğ olana kadar dinen sorumlu değildir. Ancak bu yaşa gelinceye kadar din eğitiminde başarılı olabilmek için bazı konulara dikkat etmek gerekecektir. Dinî konuları, çocuğun zekâ, öğrenme ve anlayış seviyesini göz önüne alarak, anlatmak şarttır. Dinen doğrudur diye her konu ve bilgiyi, zamanı gelmeden öğretmeye kalkmak yerinde olmaz.

‘Bir ihtiyaç sahibini gördüğünüz zaman ona yardımcı olunuz.’ derdi. Kimsenin sözünü haksız bir şey söylemedikçe kesmezdi. Ancak konuşan haksızlığa başlayınca ya onu engeller ya da oradan kalkıp giderdi.

Her kavmin büyüğüne ikram eder ve onu onların başında bırakırdı. Hiç kimseden güler yüzlülüğünü esirgemezdi.”[2]

Peygamberimiz(sav), bütün insanlara, ihtiyaçlarına, ruhsal ve bedensel kabiliyetlerine, sosyal ve ekonomik seviyelerine göre eğitim yapardı. Onların dinî konulardaki anlayış seviyesini tespit ederek hangi konuya öncelik vermek gerekiyorsa, ona öncelik vererek dine girmesini ve din yaşayışının gereklerini yerine getirmesini sağlıyordu.

“Burada olanlar burada olmayanlara iletsinler ve bana işini iletmeye gücü yetmeyen kimselerin işlerini siz iletin. Zira kim, bir yöneticiye ihtiyacını iletmeye gücü yetmeyen kimsenin ihtiyacını yöneticiye iletirse Cenab-ı Allah, kıyamet gününde o kimsenin ayaklarına kuvvet verir.”[3] Bir meselesini doğrudan doğruya yetkili amire ulaştırma imkânı bulamayanlara yardımcı olarak, yetkilinin yakınında bulunanların bu görevi yerine getirmesi tavsiye ediliyor. En sade bir kimsenin doğrudan işini takip edebileceği gibi, bunu yapamayana yardımcı olmanın önemi belirtiliyor. Genel anlamdaki sevk ve idare için bu ölçüler geçerli olduğu gibi, eğitim ve öğretim için de geçerlidir.

Öyle insanlar vardır ki hiçbir tereddüt, araştırma, şüphe içine girmeden iman eder; yine öyle insanlar vardır ki, uzun arayış ve incelemeler sonunda iman eder ya da bütün ikna edici metotlara rağmen iman etmeyebilir. Bütün bunlar insanların ruhsal eğilim ve kabiliyetleri sonucudur.[4] Hz. Ebu Bekir’in inanmasından bahseden bir hadiste “Ben, kime İslamiyeti teklif ettimse mutlaka tereddüt ve duraksama geçirdikten sonra kabul etti. Fakat Ebu Bekir öyle yapmadı. Ona söyleyince hiç duraksamadan ve tereddüt etmeden kabul etti.”[5] Hz. Ebu Bekir bu şekilde iman edip ilk günden beri imanın gereğini yerine getirirken, bazı Müslümanlar sosyal durumlarına göre hareket ediyordu. Kimisi iman ediyor, fakat imanını zamanı gelmeden açıklaması Peygamberimiz(sav) tarafından uygun görülmüyordu.[6]

Yetişmekte olan çocuklara din eğitimi verirken, onların ruhsal ve bedensel gelişmelerini göz önünde tutmak, anlayış, zekâ, ilgi ve dikkatlerini bilerek

öğretim yapmak şarttır. Şurası unutulmamalıdır ki, eğitimin bütün konularında başarılı olabilmek, insanı ve eğitime muhatap olduğu zamandaki durumunu tanımaya bağlıdır.

Bütün bunlar yetişkin insanlara bile din eğitimi yapılırken, onların durumlarını dikkate almanın gerektiğini gösteriyor. O halde yetişmekte olan çocuklara din eğitimi verirken, onların ruhsal ve bedensel gelişmelerini göz önünde tutmak, anlayış, zekâ, ilgi ve dikkatlerini bilerek öğretim yapmak şarttır. Şurası unutulmamalıdır ki, eğitimin bütün konularında başarılı olabilmek, insanı ve eğitime muhatap olduğu zamandaki durumunu tanımaya bağlıdır. Din eğitiminde de aynı kurallar geçerlidir. Ancak bir psikoloğa göre: "Din, kendine has başkalığı olan heyecan, duygu ve istek hâllerinin tümüdür"[7]. Din eğitiminin de genel eğitim kurallarından faydalanmakla beraber, kendine has metotları ve kaideleri olacaktır.

Hz. Peygamber İslam'ın esaslarını bir hadisinde açıklar. Bütün hadis kitaplarında bulunan bu hadis, aslında Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine dayandırılmıştır (Bakara Sûresi, 285 ve Nisa Sûresi, 136). Hadis şöyledir: "Bir gün bir yabancı kimse Hz. Peygambere gelip şu soruyu sordu: İman nedir? O şöyle cevap verdi: 1) Allah'a 2) Meleklerine 3) Kitaplarına 4) Peygamberlerine 5) Ahiret gününe 6) Hayrın ve şerrin de takdir ve tayinin de Allah'a ait olduğuna inanmaktır..." Hadisin devamında İslam ve ihsan da anlatılıyor. Ancak İslam'dır ki dinin safiyet içinde kalmasına büyük önem vermiştir. Hz. Peygamber(sav) zamanından beri iman ve ibadet esasları değişmeden gelmiştir.

a) Allah'a İmanın Öğretimi:

Bütün dinlerin hareket noktası iman esaslarıdır, iman esaslarına bağlı olarak, ahlaki ve amelî kurallar konulur. Böylece dinin bütünlüğü ortaya çıkar. İslam'ın hareket noktası da Allah'ın varlığına ve birliğine (tevhit akidesi) iman etmektir. Allah'ı bilmek, tanımak ve kalp ile tasdik edip, dil

ile söyleyerek ona iman etmek, onun kâinat ve insanla ilişkilerini bilmek (ma'rifetullah) bir kişinin mü'min olmasının ilk ve vazgeçilmez şartıdır. Kişi bu idrak ve ikrarla mümin olur, bu imanını her an koruyarak ve karşılaşacağı her türlü olayda uygulayarak kâmil bir imana ulaşır.

Çocuklara İslam'ın bu temel akidesini nasıl öğretebiliriz? Öğretirken hangi noktalara dikkat etmeliyiz? Allah inancı imanın temel konusu olduğuna, çocukların zekâ gelişmeleri de (soyut konuları anlamak için) uzun (11-13 yaşlarına kadar) sürdüğüne göre, çocuklara Allah inancından o yaşlara gelinceye kadar bahsetmeyecek miyiz? Bahsetmeyeceksek o zaman İslam'ın en başta gelen, en temel konusunu gecikmiş olarak vermek durumunda kalmış olmaz mıyız? Bu durum hem dinin esaslarına, hem de din eğitiminden beklediğimiz olumlu sonuçların elde edilmesine engel teşkil etmeyecek midir?

İnsanlar -özellikle çocuklar- beş duyu organıyla idrak edebildikleri varlıkları öğrenebilir. Beş duyu organıyla görülmeyen varlıklar hakkında bilgi sahibi olmak zordur. Allah'a imanın öğretiminde ileri sürülen bu gibi görüşleri ve dayanaklarını açıklamak uzun sürer. Ancak J. J. Rousseau'nun bu konudaki görüşünü özetlemekle yetineceğiz. Zaten Allah inancının küçük yaşlardaki çocuklara öğretiminin doğru olmadığını ya da zamansız olacağını iddia edenlerin görüşlerinin esasını bu fikirler teşkil ediyor. “Her şeyi kuşatan, kâinata hareket veren ve bütün varlıklar sistemini kuran anlaşılmaz (Kudret-i Külliye) gözlerimizle görüp, ellerimizle tutulmamakta, hassalarımızdan gizlenmektedir. Eser görülüyor, fakat müessir saklanıyor. Allah'ın mevcudiyetini tanımak basit bir iş değildir. Bu mevcudiyeti tanıyınca, mahiyetinin ne olduğunu ve nerede bulunduğunu kendi kendimize sorar; aklımız karışır, şaşırır ve en nihayet düşünemez oluruz”. Aynı eğitimci devam ederek diyor ki: “Din mefhumunu zamanından önce öğrettiğim takdirde, çocuğu, dini hiç öğrenmemek tehlikesine atmış olurum.”[8]

Din konularını zamanından önce ya da sonra yanlış öğretirsek veya yanlış olan dini öğretirsek, hangi yaşta olursa olsun çocuğa veya yetişkin insana iyilik yerine kötülük yapmış oluruz. Aslında yanlış ve zamansız öğretimin zararı, bütün eğitim ve öğretim konuları için geçerlidir. Fakat din eğitiminin etkileri çok derin ve kalıcı olduğundan bu alanda yapılacak yanlışların tehlikesi fert ve cemiyet planında daha büyük olur.

Çocuk psikolojisi üzerinde yapılan araştırmalar gösteriyor ki, çocuklar 2-3 yaşlarından itibaren dış çevreyle ilişki içine giriyor. 2 yaşına kadar duyular ve hareketler yoluyla büyüyen çocuk, 2 yaşından 7 yaşına kadar olan dönemde, zihinsel izlenimlere başlıyor. Kavramlar yavaş yavaş teşekkül ediyor. Taklit, hayal ve dil gelişmesi bu dönemin başlıca zihinsel faaliyetlerini oluşturuyor.

7 yaşından başlayıp 11 yaşına kadar süren dönemde, kendine öğretilenlerin yanında, çocuğun birçok zihinsel ve soyut işlemleri yapabildiği görülüyor. 11 yaşından itibaren kavramlara, önermelere ve her türlü zihinsel işleme kolaylıkla girmeye başlıyor. Bazı araştırmacılar zihinsel gelişimin 15 yaşında, bazıları 13 yaşında her konuyu anlayacak seviyeye ulaştığını, fakat zihinsel gelişmenin 20 yaşına kadar devam ettiğini ileri sürüyorlar.[9]

Çocukların normal zihinsel gelişimi böyle olduğuna göre, din eğitiminde bu dönemi göz önünde bulundurmak zorundayız. O halde Allah'a imanı nasıl öğretebiliriz? Bunun, dinin ve psikolojinin gösterdiği şekilde tespiti gereklidir.

a.1) Allah Sevgisi:

2-3 yaşından itibaren çocuk, çevresinde olup bitenleri soracağına, bunun sebeplerini kendine göre bulmaya çalışacağına göre, Allah hakkında bilgiler de isteyecektir. Bunu da, anne ve babasına soracaktır. İşte bu yaşlardan itibaren Allah hakkında kısa ve doğru bilgileri çocuk sordukça, ilgi ve

merakı arttıkça verebiliriz. Verilen tüm bu bilgilerin tevhit inancının temel bilgileri olmasına ve çok kısa, anlaşılır bir şekilde aktarılmasına dikkat edilmelidir.

Bu konuda bilmeyerek yapılan bazı yanlışları tespite ve doğru olan eğitim şeklini bulmaya çalışalım. Örnek olarak burada bazı olayları vermek yerinde olacaktır: Bir din görevlisi baba, bir kandil gecesinde, 3-4 yaşındaki kızına dinî konularda bilgi vermek ister. Her şeyi Allah'ın yarattığını, onun için en çok onu sevmemiz gerektiğini, bize doğru ve güzel olan düşünce ve davranış şekillerini Peygamberimiz(sav)'in öğrettiğini Allah'tan sonra da Peygamber'i sevmemiz gerektiğini söyler. Çocuğun cevabı şöyle olur: "Ben Peygamberi(sav) Allah'tan daha çok seviyorum." Babası şaşkınlıkla sebebini sorar. Der ki: "Geçenlerde annem bana dedi ki; Allah yalan söyleyeni cehennemde yakar. Allah'ın cehennemi varmış, Peygamber'in cehennemi olmadığına göre, ben onu daha çok seviyorum".

> 2-3 yaşından itibaren çocuk, çevresinde olup bitenleri soracağına, bunun sebeplerini kendine göre bulmaya çalışacağına göre, Allah hakkında bilgiler de isteyecektir. Bunu da, anne ve babasına soracaktır. İşte bu yaşlardan itibaren Allah hakkında kısa ve doğru bilgileri çocuk sordukça, ilgi ve merakı arttıkça verebiliriz.

İlahiyat Fakültesi'nden mezun, din görevlisi eski bir öğrencimiz, 6 yaşındaki çocuğunu, yaramazlık yaptığı zamanlarda, "Allah seni sevmez, seni cehennemde yakar." vb. sözlerle yaptığı işlerden vazgeçirmeye çalışıyor. Bir sabah kahvaltısında çocuk birdenbire "Baba bizim köyde Allah var mı?" diye sorar. Çocuğun bu sorusunu merak eden baba, "Oğlum Allah her yerde vardır. Ama niçin soruyorsun?" diye sebebini araştırdığında, çocuk şu cevabı veriyor: "Eğer orada Allah yoksa oraya gidecektim de."

Baba diyor ki: "Yaptığımız eğitimin yanlış olduğunu anlayarak, ondan sonra düzeltmeye çalıştım, yanlış olarak gördüğüm her iş ve davranışta

Allah'tan korkmasını telkin etmekten vazgeçtim".

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlarda yapılan başlıca hata, çocuğun ruhsal gelişimine uygun olmayacak tarzda Allah'ın insanla ilişkisine yer verilmiş olmasıdır. Üstelik bu bilgiler dinin esaslarına da uygun değildir.

Dinî bilgilerin çocuklara 3-4 yaşından itibaren verilebileceğini, her şeyi yaratan ve idare eden Allah tasavvurunun, çocukların o yaşlardaki anlayışlarına zor gelmeyeceğini söyleyebiliriz. Yeter ki öğretim metodu doğru seçilsin. "Esasen çocuk düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden kabullenmeye hazır olduğundan, söylenenlere içtenlikle inanır. Buna sadece dil ile ifade etmek denmez, aynı zamanda ruhun da kabulü ve inanışı denir. Doğal olan da budur. Çünkü çocuk inanmakla kendini güçlenmiş ve Allah'a yaklaşmış hisseder. Onda bu duygu uyandıkça, Allah'ın kendine yakınlığı da o ölçüde artacaktır. Böylece çocuk, hayatı iyi, güzel ve yaşamaya değer bulacak o nispette de yaşama gücü artacaktır."[10]

Bir yakınını (anne ve babasını) kaybeden çocuğa, "Onu yaratan Allah'tır. Ona şu kadar süre ömür verdi. Şimdi ise öldü, senin gibi bir çocuğu geride

bıraktı. Sen iyi, dürüst ve çalışkan bir çocuk olursan, annen ve baban için ileride iyilikler yapabilirsin. Allah da ona senin yaptığın bu iyi davranışlardan dolayı daha güzel nimetler verir.” gibi telkinlerle, ahiret inancı öğretilebilir.

Bu yaşlardaki çocukların kolay inandığını ve kendilerine anlatılanları olduğu gibi kabul ettiklerini biliyoruz. Çoğu kez büyüklere sorular sorması, onun öğrenme merakını, olumlu yaklaşımını gösterir. Anlatılanları dinlemeye ve kabul etmeye hazırdır. Onun için özellikle bu yaşlardaki çocuklara Allah inancı hakkında öğretim yapılırken, doğru, anlaşılır bilgiler vermeye dikkat etmenin yanında, Allah’ın büyüklüğünü, çocuğun sevdiği her şeyi onun yarattığını, iyiliklerin ve güzelliklerin sahibi olduğunu anlatarak işe başlamak gerekecektir.

Bir zaman gelecek ki, çocuk sevmediği şeyleri (ölümü, hastalığı, sakatlığı) da soracaktır. Ancak bunları (karşılaştırıcı bir şekilde) sormaya başlamadan önce anlatmak gerekmez. 6-7 yaşlarından itibaren, çevresinde olup biten ve çocuk için acı verici olayların (bir yakınının ölmesi, sakat kalması gibi olaylar) açıklanmasında da Allah inancı, olumlu anlamda yardımcı olacak, çocuğun acıya katlanmasını da sağlayabilecektir.

Bir yakınını (anne ve babasını) kaybeden çocuğa, “Onu yaratan Allah’tır. Ona şu kadar süre ömür verdi. Şimdi ise öldü, senin gibi bir çocuğu geride bıraktı. Sen iyi, dürüst ve çalışkan bir çocuk olursan, annen ve baban için ileride iyilikler yapabilirsin. Allah da ona senin yaptığın bu iyi davranışlardan dolayı daha güzel nimetler verir.” gibi telkinlerle, ahiret inancı da öğretilebilir. Böylece çocuk için en acı verici olan ölüm olayı olumlu manada bir eğitim aracı olabilir. Belki bu durumlarda çocuklar da insanlar da telkine en müsait durumdadırlar. Böylece Allah inancının tamamlanması da sağlanmış olur. Yani dünya ve ahiret hayatının sahibi olan bir varlığın olduğu, her şeyi yaratanın, besleyip büyütenin O olduğu, zamanı gelince ölenlerin dirilerek sonsuz iyilikler ve güzelliklere

ulaşabileceğini anlatarak çocuğa, devamlı olumlu ve güzel motifler kullanarak din eğitimi yapılabilir. Allah inancına bağlı olarak ahiret inancının da kısa bilgilerle öğretimi hazırlanmış olur.

Yukarıdaki olaylarda, alışkanlıkların tesiriyle ve bilmeyerek pek çok yetişkin insanın yaptığı ve yapabileceği hataları gördük. Çocukları korkutarak, birtakım yanlış davranışlardan caydırmak için, Allah'ın ceza vereceğinden bahsediliyor. Yalan söyleyen, annesini üzen ve evi kirleten, arkadaş ve kardeşleriyle geçinemeyen, başkasına ait oyuncak ve eşyaları alan çocukları bu gibi davranışlardan uzaklaştırmak için, Allah'ın hakkında henüz hiçbir bilgisi olmadığı halde, Allah'ın ceza verici ve korkutucu olduğunu, hiç kimsenin önleyemeyeceği kudretiyle insanlara cezalar vereceğini telkin etmek, çok yanlış sonuçlar doğurur. Çocuğun korkak, endişeli, her davranışında tereddütlü bir insan olmasına yol açar. Çocukluğunun güzel hayalleri ve ümitleri zayıflar. Kaldı ki bu türlü bir telkin dinin eğitim esasına da aykırıdır. Ancak bunlar bilinçli bir şekilde yapılmıyor. Birçok yanlış alışkanlığın sonucu olarak ortaya çıkıyor. Öyleyse yetişkinlerin, anne babaların konuşma ve davranışlarını gözden geçirmeleri şarttır. Öncelikle yetişkin insanlar, bu bakımdan kendi bilgilerini ve davranışlarını kontrol etmeleri gerekmektedir.

Dinin temel konusu olan Allah inancı, ilk yaşlarda şöyle verilebilir:

Bütün varlıkları yaratan, insanları diğer varlıklardan daha üstün kılan ve seven,

Özellikle çocukları daha çok seven ve koruyan,

Besleyip büyüten,

Sayılamayacak güzellikte yiyecek ve içecek veren,

Çiçeklerle, hayvanlarla tabiatı dolduran,

Suçları ve yanlış davranışları hemen cezalandırmayıp, yanlışların farkına varmamız, onlardan vazgeçmemiz için zaman tanıyan,

Davranışlarımızın iyi ve güzel olanlarını beğenen ve büyük ölçüde ödüller veren,

Yaptığımız bir iyiliğe karşılık pek çok iyiliğe ulaşmamızı sağlayan, Yüce Rabbimizdir.

Yalan nedir? Ceza nedir? Suç ve günah nedir? Niçin, bunların karşılığında bir ceza verilmesi gerekir? Bu cezaları kim verir? Nasıl verir? Çocuk bütün bunları öğrenmeden önce Allah'ın ceza verici bir kudret olarak öğretilmesi yanlıştır. Zamanı gelince, sevap ve günahın ne olduğunu öğrenince, iyiliğin ve kötülüğün bir karşılığı olması gerektiğini anlayınca cehennemden, günah ve cezadan bahsedilmelidir ki çocuk suç ile ceza arasındaki ilgiyi kavrasın ve Allah'ı sadece ceza veren bir varlık olarak tanımasın.

Duygusal gelişmenin, zihinsel gelişimden daha önce olduğunu biliyoruz.[11] Ruh ve beden gelişimini araştıran psikologlar, insanda en temel duyguların; sevgi, bağlanma ve güven duyguları olduğunu, ilk ortaya çıkan duyguların da bunlar olduğunu söylüyor.[12] O halde başlangıçta bu duyguların uyanışını esas alarak eğitim yapmak yerinde olacaktır.

Çocuk merkezli eğitim anlayışlarında, çocuğun sevildiğini bilmesinin onda öz güvenin artmasına yardım edeceği ileri sürülmektedir. O halde Allah'ın kendisini sevdiğine bütün kalbiyle inanan çocukların bu inançları, yeri geldikçe kuvvetlendirilmelidir. Özellikle hayatın ilk yıllarında diğer sevgi çeşitlerine göre önem kazanan korumaya dayalı sevgi, çocuğun çevresindekilerle sağlıklı ilişkiler kurmasına yardım eder. Her zaman yanında olan yaratıcının aynı zamanda onu bütün kötülüklerden koruduğunu bilmesinde de fayda vardır.[13]

Dinin en temel konusu olan Allah inancı, ilk yaşlarda şöyle verilebilir:

Allah;

Bütün varlıkları yaratan, insanları diğer varlıklardan daha üstün kılan ve seven,

Özellikle çocukları daha çok seven ve koruyan,

Besleyip büyüten,

Sayılamayacak güzellikte yiyecek ve içecek veren,

Çiçeklerle, hayvanlarla tabiatı dolduran,

Suçları ve yanlış davranışları hemen cezalandırmayıp, yanlışların farkına varmamız, onlardan vazgeçmemiz için zaman tanıyan,

Davranışlarımızın iyi ve güzel olanlarını beğenen ve büyük ölçüde ödüller veren,

Yaptığımız bir iyiliğe karşılık pek çok iyiliğe ulaşmamızı sağlayan Yüce Rabbimizdir.

O, hatalarımızı görüp tövbe etmemizi istemektedir. Rahmeti ve bağışlaması gazabından fazladır. Ceza vermesinin sebebi; insanlara zulüm ve kötülük yapan, kendine, topluma ve tabiattaki canlı ve cansız varlıklara karşı kötülüğü dokunan, günah işleyen, günahında ısrar eden ve bu davranışlarından vazgeçmeyen insanları günahtan vazgeçirmektir.

İnsan, düşünce ve hayallerden, hatırına gelebilen olumsuz arzulardan sorumlu değildir. Yeter ki, bu gibi kötülükleri yapmasın, söz ve fiille uygulamaya koymasın, başkalarına yansıtmasın. Bir hadiste Peygamberimiz(sav), "Şüphesiz ki Allah(cc), ümmetinin hatırına gelen (günah olan) şeyleri yapmadıkça veya başkalarına söylemedikçe affeder".[14]

a.2) Allah Korkusu:

Allah inancına bağlı olarak ilk akla gelen kavramlardan ikisi günah ve sevap oluyor. Bunun sonucu olarak da ahiret inancı ortaya çıkıyor. Sevabı; iyi ve güzel davranışlar, yani kendine, topluma ve tabiattaki her türlü varlığa faydası olan davranışlar olarak; günahı ise, kendine, topluma ve eşyaya zararı olan davranışlar olarak anlatmak, hem dinin esaslarına uygundur, hem de çocukların gelişimine uygun düşecek bir anlatımdır.

Allah inancını çocuklara, sevgi, ümit, bağlanma duygularını geliştirerek öğretmenin ve işe buradan başlamanın yerinde olacağını yukarıda anlatmıştık. Bu tarz bir yaklaşım, çocuğun daha neşeli, ümitli, atılgan ve medeni cesareti yerinde bir kişiliğe kavuşmasına yardımcı olur. Çeşitli durumlarda, kendine güvenini yitirmeden çalışmalarını sürdürebilir. Ancak büyük çocuklara ve yetişkin insanlara korkulacak davranışları da öğretmek yerinde olacaktır. Korkunun ruh sağlığı bakımından mutlaka zararlı olduğu söylenemez. Korku sayesinde insanın hayatta birçok şeyden kendini sakınması devamlı olarak uyanık ve dikkatli olması temin edilebilir. İmkân ve gücünü daha düzenli ve ihtiyatlı kullanarak, sevgi ile korku dengesini kurarak mesleğinde ve işinde başarılı olabilir.[15]

Bütün mesele her şeyi yerli yerinde bulundurmaktır. Allah sevgisi ve korkusunun, zamanı gelince çocuklara öğretilmesi dengeli bir şekilde gelişmeye yardımcı olabilir. Allah korkusu, kötülüklerden, yanlışlardan uzak kalmaya yardımcı olacaktır. Bir yanlış işi yapmadan önce, yapması gerekeni öğreterek çocuğu o günahtan caydırmak, vazgeçirmek için Allah'tan korkmayı öğretmek lazımdır. Yoksa bir yanlışı ve günahı yaptıktan sonra, Allah'tan korkarak ümitsizliğe, karamsarlığa düşürmek şeklindeki eğitim doğru değildir. Günahı işlemeden önce Allah'tan korkarak sakınmak ne kadar doğru ve yerinde bir davranış ise, günah işledikten sonra, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmek de o kadar yanlış bir anlayış olur.[16] Nitekim Kur'an-ı Kerim, Allah korkusunun insanı; günahtan alıkoymak için gerekli olduğunu belirtiyor: "... ***Kim Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa varacağı yer, şüphesiz cennettir."***[17] Çocuğu yanlışa ve günaha düşmekten alıkoymak, bu gibi eğilimlerden başlangıçta caydırmak için Allah korkusu verilebilir.

Çocukluğun ilk döneminde, korkuya yer vermemek daha doğru olacaktır. Aslında öncelikle herhangi bir davranışın doğru ve güzel olanı ısrarla öğretilmelidir. İyi ve güzel davranışları örnekler vererek, uzun

süre anlattıktan sonra, çocuk yanlışa yöneliyorsa ve olumlu telkinlerle bu yanlıştan vazgeçmiyorsa, öncelikle anne-baba otoritesinden korkarak vazgeçmesi istenmelidir.

Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, çocukluğun ilk döneminde, korkuya yer vermemek daha doğru olacaktır. Aslında öncelikle herhangi bir davranışın doğru ve güzel olanı ısrarla öğretilmelidir. İyi ve güzel davranışları örnekler vererek, uzun süre anlattıktan sonra, çocuk yanlışa yöneliyorsa ve olumlu telkinlerle bu yanlıştan vazgeçmiyorsa, öncelikle anne-baba otoritesinden korkarak vazgeçmesi istenmelidir. Çocuklara Allah'ın hiç kimsenin göremeyeceği günahları ve yanlış davranışları da göreceğini, O'ndan hiçbir şeyin saklanamayacağı, bu yüzden, hangi durumda olursa olsun kötülük yapmamaları gerektiği anlatılabilir.

Kura'n-ı Kerim'de Allah korkusu, inanmayanların öbür dünyada karşılaşacakları ceza ile ilgili olarak gösteriliyor, Allah dostlarının ve kâmil müminlerin bu korkulardan uzak olduğu belirtiliyor: ***"İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar Allah'a inanmış ve ona karşı gelmekten sakınmışlardır. Dünya hayatında da ahirette de müjde onlaradır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu, büyük bir başarıdır."***[18]

İnsan ruhundaki temel ihtiyaç olan inanma duygusunu (Allah'ın varlığı ve birliğine dayanan) doğru bir bilgiyle doldurmak, bu bilgiyi zamanında, ilgi ve gelişmesi doğrultusunda vermek şarttır. Anne ve babanın çocuğu için yapacağı en büyük yardım, ona Allah inancını öğretmek olacaktır. Cemiyetin yetişkin insanlarının, yetişmekte olan nesillere en büyük yardımı, bu konudaki bilgileri zamanında kazandırmaktır. Pascal'ın dediği gibi "İnsan ruhu biliyor ki, Allah inancı olmazsa, her şey yozlaşır ve bozulur".[19]

Kuran-ı Kerim'in öğrettiği İslam'ın Allah inancı, korkudan çok sevgi telkin eden bir anlayıştadır. Ancak bu konu yeterince anlaşılamamıştır. "Batılı ve batının tesirinde kalan gayr-i müslim çevrelerde hâkim olan kanaate göre, Kur'an, Allah hakkında her şeyden çok korku telkin etmektedir. Kısmen, uzun süredir devam eden peşin hükümlerden, kısmen de bizzat bazı Müslüman kelâmcılar tarafından yapılmış olan açıklamalardan, -dolayısıyla geniş Müslüman kitlelerin bu açıklamalara dayanarak takındıkları somut tutumlardan- kaynağını alan bu anlayış, Kur'an hakkında öne sürülen en manasız anlayıştır."[20] İslam'ın öğrettiği Allah inancı, kişinin iç ve dış dünyasında tam anlamıyla Allah'a kul, onun dışında her şey karşısında hür olmasını telkin ediyor. ***"(Rabbimiz!) Ancak Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden medet umarız."*** cümlesi, Müslümanın her namazda okuduğu Fatiha Sûresi'nin bir ayetidir, İslam'ın Allah inancı "Allahu ekber" ve "La ilahe illallah" kelimelerindeki iki temele dayanır.

b- Peygamber'e İmanın Öğretimi

Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in de Allah'ın peygamberi olduğuna inanmak İslam'ın esasıdır. Bu esas her Müslümanın din ve dünya görüşünün hareket noktasıdır. Buna göre din eğitim ve öğretiminde ikinci konuyu Peygamber'e iman teşkil edecektir.

Çocuklara Peygamber'e imanı öğretmek, belki din öğretiminin en kolay konusudur. Çünkü çocuk, somut konuları daha kolay anlar, onun etrafındaki bilgilerle daha yakından ilgilenir. Peygamber inancını öğrettikten sonra onun insanlara öğretmek istediği iman, ibadet ve ahlak gibi konular daha kalıcı bir şekilde öğretilebilir.

Bilindiği gibi çocuklar, hikâyeleri heyecanla dinler. İlkokul çağına gelmiş, okumayı yazmayı öğrenmiş çocukların büyük bir istekle okuduğu kitaplar, geçmişteki kahramanların hayat hikâyeleridir. Hatta birçok yetişkinin bile büyük bir zevkle okuduğu kitaplar, biyografi ve tarih kitaplarıdır.

Peygamberler, tarihin kaydettiği en yüce şahsiyetler ve kahramanlar olduğuna göre bunlar hakkında her türlü eğitim aracıyla doğru bilgileri verebiliriz. Peygamberin çocukluğundan başlayarak, bütün hayatı (çocukların anlayabileceği seviyede) anlatılabilir. Hayatı boyunca karşılaştığı olaylar, olaylara karşı takındığı tavır, inananlara gösterdiği şefkat ve incelik, her yaştaki insanla ilişkileri, özellikle çocuklarla ilgili davranışları anlatılabilir.

Peygamber'in çocuklara gösterdiği ilgi, şefkat ve sevgi, örneklerle zenginleştirilerek verilebilir. Peygamberin kendi çocukluğu nasıl geçmiştir? Ne gibi olaylarla karşılaşmıştır? Çocukluğundaki davranışları nasıldı? Bu ve bunun gibi konulara genişçe yer verilebilir. Peygamber olduktan sonra çocuklarla kurduğu ilişkilere ayrıntılı bir şekilde yer vermek, çocuklarda Peygamber sevgisinin uyanması ve pekişmesi bakımından çok faydalı olacaktır.

Çocuklara Peygamber inancının nasıl öğretilebileceği konusunda Peygamberimizin çocuklarla ilgili bazı davranışlarını ve tavsiyelerini ifade etmekte yarar vardır:

"Bir adam Peygamber Efendimizin yanında oturuyordu. Bir ara yanlarına adamın erkek çocuğu geldi. Adam çocuğu öpüp dizleri üzerine oturttu. Biraz sonra yanlarına adamın bir de kız çocuğu geldi. Adam onu da yanına oturttu. Peygamberimiz adamı; niçin ikisini bir tutmadın diye kınadı."[21]

Adamın biri Peygamberimizin yanına geldi. Beraberinde bir çocuğu vardı. Adam ikide bir çocuğu kucağına alıyordu. Peygamber Efendimiz adama:

– Sen ona acıyor musun? dedi, adam:

– Evet, dedi.

Peygamber Efendimiz: "İşte sen buna nasıl acıyorsan, Cenab-ı Allah, senin bu acımandan daha çok sana acır." buyurdu.[22]

“Bir gün Peygamberimiz(sav) minberde hutbe okurken küçük yaştaki Hz. Hüseyin, üzerinde uzun bir hırka ile mescide girdi. Ayağı takılıp yüz üstü yere düştü. Peygamber Efendimiz onu yerden kaldırmak için hemen hutbesini kesip minberden indiyse de, onun indiğini gören ashap daha önce davranıp onu yerden kaldırdılar ve Peygamberimize getirip verdiler.”[23]

“Rasulullah(sav) namaz kılarken secdeye varınca Hasan ve Hüseyin gelip sırtına binince secdeyi uzattı. Oradakiler:

– “Ya Rasulallah secdeyi uzatmış olmadınız mı?” dediler. Peygamberimiz de:

– “Oğlum sırtıma binince acele etmekten çekindim.” buyurdular.[24]

“Peygamber Efendimiz, yanında Ebü’l-As’ın kızı Umame olduğu halde yanımıza geldi. O halde namaz kılmaya başladı. Rüku ederken onu yere bırakıyor, kalktığı zaman onu da kaldırıyordu”.[25]

Namaz gibi huşu ve huzur gerektiren ibadet sırasında bile, Peygamberimizin çocuklara karşı davranışlarını bu hadislerde açıkça görüyoruz.

Peygamberimiz Hz. Hasan’ı öpüyor, seviyordu. Orada hazır bulunan Akra b. Habis:

“Benim on çocuğum oldu, hiçbirini öpmüş değilim.” dedi. Peygamberimiz(sav) “İnsanlara karşı şefkat duygusu olmayan kimseye Allah merhamet etmez.” buyurdu.[26]

“Bir kadın iki küçük kızı ile birlikte Ayşe’nin yanına geldi. Ayşe, kadına üç tane hurma verdi. Kadın kızlarından her birine birer tane verdikten sonra elinde kalan bir taneyi kendi yemek istediyse de, çocukların kendisine baktığını görünce onu da ikiye bölerek onlara verdi. Kadın kalkıp gittikten

sonra Peygamberimiz geldi. Hz. Ayşe, kadının davranışını kendisine anlattı. Rasulullah: "Kadın bu davranışı ile cenneti hak etmiştir." buyurdu.[27]

Hz. Peygamber, "Uzun kılmak niyetiyle namaza dururum, derken bir çocuk ağlaması işitir, annesine sıkıntı vermesin diye namazı kısa keserim." diyor.[28] Peygamberimizin huzurunda geçen bir konuşmayı Hz. Ayşe naklediyor: "Bir defasında bedevilerden bir grup Rasulullah'ın huzuruna geldi. Bunlar bir vesile ile "Çocuklarınızı öper, sever misiniz?" dediler. Sahabiler, evet, dedi. Bedevîler: "Fakat Allah'a yemin olsun ki bizler öpüp sevmeyiz." dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz: "Eğer Allah sizin gönüllerinizden rahmet ve şefkati çıkarmışsa ben ne yapabilirim?" buyurdu."[29]

Bütün bu davranışlar ve tavsiyeler, çocukların, büyükler için nasıl bir ilgi noktası olduğunu gösteriyor. Maddi ve manevi bakımdan çocuklara gerekli imkânları hazırlamak, onların iyi insan ve iyi Müslüman olması için gerekli ön tedbirleri almak şarttır. Çocuklarla ilgili bu tavsiyeleri yapan peygamberleri her yaştaki insana anlatmak, sevdirmek, O'nun gösterdiği yolda gitmelerini istemek eğitimcinin işini kolaylaştıracaktır. Çocuklara din eğitimi verirken, peygamber inancını öğretirken, onun çocuklarla ilgili görüşlerini dikkate almak, hem yetişkinler, hem de çocuklar için faydalı olacaktır.

Peygamberimizin çocuklarla ilgili bu davranış ve tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, O'nu sevmeyi, O'na bağlanmayı ve O'na imanı, küçük gönüllere yerleştirebilirsek, çocukların büyük hedeflere ve her alanda yüksek ufuklara yönelmesine yardımcı olabiliriz. İnsanlık tarihi boyunca prensip ve ölçülerin bulunmasında en büyük rehberler peygamberler olmuştur. Onların gösterdiği esasları öğrenerek yaşamak ve bunları öğretmek, hem kolaydır hem de başat bir görevdir.

Çocukların birçok iyi ve güzel davranışla donanmasını, kötü ve yanlış olan hareketlerden uzaklaşmasını istiyorsak, bunları yerine getiren, hiçbir davranışta yanlış ve kötülüğü olmayan, her iş ve sözünde en güzel ve en isabetli olanı yapan peygamberlerin güzel ahlakını öğretmek şarttır.

c) Ahirete İmanın Öğretimi:

Din eğitim ve öğretiminde, pozitif bilimlerin açıklamalarına göre izahı en güç hatta imkânsız gibi görünen bir konu varsa o da ahirete imandır. Hâlbuki ahirete iman, bütün kutsal kitaplarda itikadın temel esaslarından biri kabul edilmektedir.

İtikadî hükümlerden ilahiyat ve nübüvvet konuları, akli delillerle; melaike ve ahirete ait hükümler de (akla aykırı olmamak şartıyla) ayet ve hadislerle anlaşılır. Onun için ahirete iman, Allah ve Peygamber'in bildirdiği şekilde olur. Bununla beraber, insanlarda, içinde bulunduğu şartların sonucu, vazgeçilmez bir ebedî âlem özlemi vardır. Daha açık bir ifadeyle ahirete iman, öldükten sonra dirilme, yaptığı bütün işlerin hesabına göre, ebedî saadet arzusu, sevdiği, beğendiği bütün iyilik ve güzelliklerin en ileri derecede devam etmesi isteği, insanların en derin ve vazgeçemediği arzulardır. İnsanın bu köklü ve vazgeçilmez arzularını şair Abdülhak Hamit (Makber'de) şöyle anlatıyor:

"İnsan olamaz zevale kail,

Zira yaşamaz o hâle kail"

İnsan "Bugün varım, yarın yok olacağım." düşüncesiyle tatmin olamaz. Ebedî olarak yaşamak, sevdikleriyle, güzellikleriyle, iyiliklerle sonsuzluğa ulaşmak ister. Ruhun namütenahiyi (sonsuzluğu) aradığını, ancak düşünce ve hayalini bununla tatmin edebildiğini görüyoruz. Çok sevdiği bir insanı; eşini, çocuğunu, anne ve babasını, dostunu kaybeden bir insanın bir gün gelip onunla ebedî olarak yaşayacağını düşünmesi, buna inanması, ona, yaşama sevinci verir. Hayata daha anlamlı bakar. Hayatta karşılaştığı

olumsuz şartların, haksızlıkların, zulüm ve adaletsizliklerin, çaresiz hastalık ve sakatlıkların ıstırabına, ahiret inancıyla direnme ve sabretme gücünü bulur. Bu gibi dayanılmaz sıkıntılar, yine kendi gibi insanlar aracılığı ile gelmişse, haksızlığa ve zulme uğramışsa ve bunu kendi gücüyle giderme imkânı bulamamışsa, bu hakkının mutlaka alınacağını bilmek, hiç kimsenin yaptığının yanına kalmayacağına inanmak, insan için en büyük tesellidir. Ya da bu gibi istenmeyen durumlar (sakatlıklar, zorluklar vb.) yaratılıştan geliyor ve insanların yapacağı hiçbir şey kalmıyorsa, ahiret inancı ve bunun doğuracağı sabır, insanın en büyük sığınağı olur.

Tarih boyunca yapılan pek çok açıklamaya rağmen içinden çıkılamayan konulardan biri de, bazı insanların, bir gayeye sarfettiği büyük çabalara rağmen ulaşamayışı, bazılarının da hiçbir gayret ve çaba göstermeden birçok alanda başarılı olmasıdır. Dünya hayatında sayısız örnekleri olan bu gibi durumlarda insanlar, olayları kendi beceriksizliklerine bağlayarak ya da haksızlığa uğradıklarına hükmederek izah ederlerse, olayları bu anlayışla değerlendirip davranışlarına buna göre yön verirlerse, daha kötü duruma düşer ve olayların altında büsbütün ezilirler. Kötümser, karamsar ve muzdarip bir hayatın içinde sürüklenip giderler.

O halde insanlara bütün bu olayların hikmetini öğretecek, Allah’ın takdirini anlatacak, O’na sığınarak kurtuluşun yolunu gösterecek, bu dünyada olmaz ise öbür dünyada yaptıkları iyiliklerin karşılığını göreceğini anlatacak bir ahiret inancı öğretilmelidir. İnsan ruhundaki bitmez tükenmez arzularla bu dünyadaki sınırlı tatminlerin çeliştiği herkesçe bilinmektedir. Ayrıca eşitsizlikler ve talihsizliklerle dolu bir dünyada yaşıyoruz. Birtakım yanlışların ve kötülüklerin “görünüşte” başarılı olması, insanı zorunlu olarak tam adaletin, herkese layık olduğu karşılığın verileceği bir ebedî hayatın olması gerektiği inancına götürüyor. İşte o zaman, içinde bulunduğumuz şartlar nasıl olursa olsun devamlı olarak iyi ve güzel olan hareketlerin peşinde koşabiliriz.

Bir insanın dünya görüşü, çocukluğundan itibaren sağlıklı bir ahiret inancıyla tamamlanırsa, kişi her türlü olayı doğru yorumlamayı öğrenir ve üzerine düşen işi zamanında yapmayı bilir.

Konuya psikoloji açısından bakıldığında gerek "öldükten sonra dirilmeye" gerekse "ahiret ve hesap gününe" iman, insanı ikna edip gönlünü yatıştırıcı en etkin vasıtadır. Ruhsal ve manevi yaptırımın meydana getirdiği idrak, bilinç ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak her türlü tutum ve davranış, maddi yaptırımlardan çok daha etkilidir.

Bir insanın dünya görüşü, çocukluğundan itibaren bu şekildeki ahiret inancıyla tamamlanırsa, kişi her türlü olayı doğru yorumlamayı öğrenir ve üzerine düşen işi zamanında yapmayı bilir. İnsan bir kere Allah'ın iradesine boyun eğip, onun daima en iyisini isteyeceğine inandı mı, giriştiği her işte başarılı olup olamayacağının önemi kalmaz. Yalnız yaptığı işlerde kendi üzerine düşeni arayarak bulur, geçmişteki tecrübelerinden faydalanarak her teşebbüsünde daha az hatalı olmaya çalışır. Başarılarını herkesle paylaşma zevkini tadar. Bütün canlılar için kaçınılmaz olan ölüm gerçeğini de, ebedî hayat düşüncesiyle doğal karşılar. Aslında insanı, özellikle inanmayan insanı, en çok tedirgin eden olay ölümdür. Ölümle hayatın sona ereceğini düşünmek, insanı büsbütün tedirgin etmekte ve onu boşlukta bırakmaktadır.

Bir doktorun görüşüne göre, "Ölüm meselesine ilim, şimdilik cevap verememektedir. İlim henüz ruh ile beden arasındaki ilişkiyi, beynin çözülmesiyle ruhun da çözülüp çözülmediğini bilemiyor. Ruhun mahiyetini de bilemiyor. Belki de bunu asla bilemeyecektir. Zira ruh, canlı madde içinde olmakla beraber zaman ve mekân âleminin dışında ve bu şekliyle ilim alanının dışındadır... Bu yüzden ölüm ve sonrasına ilmin yeterli açıklama getirmesi söz konusu olamaz.

Dinin ölüme verdiği anlam, ilminkinden çok daha başkadır. Dine göre ölüm hayatın sonu değil, ruhun bedenden ayrılarak Allah'a kavuştuğu yeni

bir hayatın başlangıcıdır. Tarih boyunca birçok insan buna inanarak huzur içinde bu hayata gözlerini yummuştur.

Din, insana yalnız beden ve ruhun ebedî âlemde ölmezliğini değil, eğer hak kazanmış ise, Allah'a kavuşacağını ve sonsuz saadete ulaşacağını da vadeder. Ölümün bilinmezliği karşısında insanın bunaltısına cevabı, ilkiyle karşılaştırılamayacak derecede daha tatminkârdır".[30]

Ahirete iman öğretiminde, ruhun bu eğilimleri dikkate alınmalıdır. Ayrıntıya girmeye, cennet, cehennem, oradaki mükâfat ve ceza şekilleri hakkında uzun uzadıya bilgiler vermeye ihtiyaç yoktur. Özellikle yetişmekte olan nesiller için bu gibi konuları ayrıntılı bir şekilde anlatmak, tatmin edici açıklamalar bulmak, özellikle çocukların anlayacağı şekilde izahlar bulmak, mümkün olmayacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, ahirete iman konusu, ayet ve hadislerle anlaşılan ve inanılan bir konudur. Bunun için de ayet ve sahih hadislerin dışındaki açıklamalara yer vermemek gerekir. Ancak insanın dünyada olup biten olaylar karşısında ebedî âlem özlemi içinde olduğunu söylemiştik. İşte bu temel nokta göz önüne alınarak, insanın ahirete inancı pekiştirilir ve karşısına çıkacak bütün olumlu ya da olumsuz olaylara karşı isabetli tavırlar alması sağlanabilir.

Ahirete iman konusu ümit ve yaşama sevincinin artmasına yardımcı olacak şekilde anlatılmalıdır. Sevdikleriyle, güzelliklerle, ruhsal ve bedensel bakımından haz duyduğu, bütün isteklerine ebedî âlemde kavuşacağını düşünmek, bunu kabul etmek ve beklemek insana büyük destek olacaktır. Bu dünyada neler elde etmek istiyorsak, bütün bunlara temiz ve helâl olmak şartıyla ulaşmak için çalışan mümin insana ahiret inancı, öbür dünyada bütün güzelliklere kemaliyle ulaşacağını anlatır. Böylece hayal dünyasında düşünebileceği her şeye kavuşabilme ümidini korur ve bilinçaltına taşıyamayacağı kadar çok isteğin birikmesini önler.

Ayrıca yerinde ve doğru bir şekilde anlatılacak ahiret inancı, bencil duyguların kontrol altına alınmasını öğreterek insanlığın gelişmesine yardımcı olur. “Din, öteki dünyadaki son derece akli olan bir yaptırım kuvvetiyle, fertlerin menfaatleriyle toplumsal menfaatleri dengeliyor. Bu demektir ki insanlığın evrimi sadece bencil sebeplere bağlı değildir. Fakat daha çok dinî inancına borçludur”.[31]

İnsanoğlu, istek ve arzularının boşa çıkacağını düşünerek mesut olamaz. Bu durumlarda, huzursuz, huysuz ve hırçın olabilir. Her şeyi bu dünyada gerçekleştirmesi de helâl ve temiz olmak şartıyla mümkün olamayacaktır.

O halde (meşru sınırlar içinde kalarak), hayal veya rüya âleminde aradığı ve bulduğu pek çok zevkin, güzelliğin, hoşuna giden olay ve davranışlarının üzerindeki etkilerine bir açıklama getirmek, insana yapılacak en büyük yardım olacaktır. İşte bunun en inandırıcı ve tatmin edici açıklaması, ahiret inancında mevcuttur. İnsan, yaradılışı icabı dünyada ulaştığı bir nimeti sevmekte, ondan zevk ve haz duymakta, ancak bunun kemaline ulaşamadığından, geçici ve sınırlı tatminler kendisini ürkütmektedir. Bunların kaybolmasından, yok olmasından, bir gün gelip zevk alamayacak olmasından endişeye düşmektedir. İşte insanı bu boşluktan kurtaracak olan şey, ebedî âlemin sonsuz haz ve saadetine ulaşmak arzusu ve ümididir.

Aslında dünyadaki nimetlerin en güzel ve kemaliyle yok olmadan tadılması isteği, insanı ahiret anlayışına hazırlıyor. Dünyadaki süs ve güzellikleri tadan insan, daha güzelini daha büyüğünü sürekli istiyor ve arıyor. Bunu da ancak ahirette bulabileceğini kolaylıkla kabul ediyor. Nitekim Kur’an-ı Kerim bu konuyu şu şekilde açıklıyor: ***“Size verilen herhangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan daha iyi ve devamlıdır. Akletmez misiniz?”.***[32] İşte insan bunu aklederek, daha iyi, güzel ve devamlı olanı özleyerek, düşünerek “ahirete iman”a ulaşır. Yeter ki din eğitimcileri zamanında yol göstermiş olsun.

Din eğitiminde ahirete iman konusu, insanın özellik ve eğilimlerine göre işlenirse çok geniş imkânlar ve olumlu sonuçlar doğurur. Sonsuz kemal ve güzelliğe ulaşmak için, sürekli çaba ve gayret sarf etmesine yardımcı olur.

İnsanlara iyilik, güzellik ve doğruluk istikametindeki konularda devamlılık sağlarken, kötülük, çirkinlik ve yanlışlıklar karşısında direnme ve dayanma gücü sağlar. Nefsine ve isteklerine meşru olan tatmin yollarını gösterir. Düşebileceği geçici başarısızlık ve tatminsizliklerden dolayı bunalıma düşmesini önler.

Ahirete inanan ve bu inancı samimiyetle gücünün yetebildiği kadar yürüten insan kesinlikle bilir ki: Bir gün gelip Allah kendisine: ***“Ey huzur içinde olan can! O, senden, sen de O’ndan razı olarak Rabbine dön. Artık has kullarının arasına katıl, onlarla birlikte cennetime gir.”***[33] diyecektir. Bu inanç ve anlayışı öğretmek, ahirete inancın esasını teşkil etmelidir. Bu ayetin ışığında, nefsin tam anlayışla tatmine ulaşabilmesi, bu dünyada ne kadar nimet ve bolluk içinde olursa olsun mümkün olamayacaktır. Çünkü bu dünyanın nimetleri geçicidir ve hayatın her döneminde aynı tadı ve zevki vermeyecektir.

En basit tecrübe ile midesinden rahatsız bir insan için güzel bir yiyecek yoktur. Gözleri görmeyen bir insana baharın güzellikleri yoktur. Benzeri tatminsizlikler pek çok insanda ömür boyu var olduğu gibi esas olarak

hayatın son yıllarında söz konusu olacaktır. Hiçbir insanın bu dünyada nefsin isteklerini sonuna kadar ve hayatının her döneminde tatmin etmesi mümkün olmuyor. Daima bir boşluk, bir istek devam edip gidiyor. Bir nimete ulaşan insan kısa bir süre sonra daha iyisini, daha güzelini arıyor. Pek çok insana nasip olmayan iyilik ve güzelliklerle tatmin olamıyor, daha ilerisini, daha iyisini ve daha güzelini arayıp duruyor. Ta ki tam güzellik ve iyiliğe kavuşsun. İşte bu tatmin şeklini ancak İslam'ın öğrettiği ahiret inancı verebiliyor. Ahirete iman öğretiminde dikkate alınacak önemli noktalardan biri de bu olmalıdır. Nefsin tam anlamıyla tatmin isteğinin ancak ahirette karşılanabileceği dikkate alınarak, insana dünyadaki nasibini unutmadan ahirete hazırlanması öğretilmelidir. Dünyada ve ahirette de iyilik istemenin ve kazanmanın yolları gösterilmelidir.[34] Bunlar ise dünyadaki nasibini unutmayarak, ahiret yurdunu da gözeterek Allah'ın verdiği nimet ve iyilikleri başka insanlarla da paylaşarak ve yeryüzünde bozgunculuk yapmadan[35] yaşamanın öğretimiyle sağlanabilir.

d) Meleklere İman Öğretimi:

İslam'ın öğrettiği iman esaslarından biri de meleklere inanmaktır. Duyularla idrak edilemeyen, mahiyetlerini ve sayısını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemediği varlıkların olduğuna inanıyoruz.

Kur'an-ı Kerim'de, ***"O sizi karanlıklardan nura çıkarmak için üzerinize melekleriyle beraber salat getiren (dua ve rahmet eden)'dir. O, müminleri çok esirgeyicidir***".[36] Müminlerin esirgenmesi, yanlışlardan kurtulması, ruh ve beden sağlığını koruyarak hayatını sürdürebilmesi için meleklerin yardımcı olacağı belirtiliyor.

Sıkıntılı durumlarda Allah'ın melekleriyle yardımcı olacağı,[37] insana her durumda ümidini yitirmeden azimle çalışması gerektiğini öğretir. Meleklere iman, insanın doğa olaylarıyla olumlu ilişkiler kurmasına yardımcı olacağı

gibi, nefis tezkiyesi, kalp temizliği ve Allah'a samimi kullukta sürekliliği geliştirir. Meleklere inanmak ve onlarla yakınlık kurmak, ruhun yücelmesine ve insanın yaratılış gayesindeki üstünlüğün gerçekleşmesine yardımcı olur. Bunun için, Kur'an'da ***"İyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere iman edenin iyiliğidir."***[38] buyurulmaktadır.

Bu âlem şüphesiz ki akıl ve duyularla anlaşılmaz, ancak vahiyle bilinir. Yalnızca buna inanmak, insanı güçlü, azimli, ümitli kılar. İnsan, yakın bir kontrol içinde bulunduğunu düşünerek, davranışlarını, daha tutarlı hâle getirir. Eşya ve olayların bilinmeyen yönüne iman ışığında yaklaşarak, boşlukta kalmaktan, büsbütün cevapsız ve bilgisiz kalmaktan kurtulur. Zira kâinatta öyle olaylarla karşılaşıyoruz ki, maddi sebeplerle açıklamak imkânsız oluyor. Bunları tesadüfle açıklamak mümkün olmadığı gibi, tatmin edici de olamıyor.

İşte burada Allah'ın, melek, cin, şeytan gibi varlıkları yarattığını düşünmek ve bunların varlığına inanmak, düşüncedeki boşluğu gideriyor. Pozitif bilimin sonuçlarıyla anlaşılamayan pek çok olayın meçhul olması, boşlukta kalması giderilmiş oluyor. Meleklere ve cinlere inanmak, insana eşya ve olaylar hakkında hiçbir meseleyi boşlukta bırakmadan açıklık getiriyor.

Bu gibi varlıklara iman, insan düşüncesini daraltmaz, pozitif bilimlere olan güvenini sarsmaz. Tam aksine daha yüksek ufuklara, daha bilinmeyen konulara yönelmesine yardımcı olur. Günümüzde insanların en çok ilgisini çeken konular bunlar olmaktadır.

Allah, melek ve şeytan denilen iki zıt ve değişik mahiyette varlık yaratmıştır. Bunların varlığı ve insanlarla olan ilişkileri Kur'an'da yer yer açıklanmıştır. Bunları akait, kelâm ve tefsir kitaplarından genişçe öğrenebiliriz. İmanın bu esasını öğretim konusu olarak ele aldığımızda nasıl açıklamalıyız? İnsana bu bilgileri öğretirken daha önce öğrendikleriyle

çelişkiye düşmeden daha ileri ufuklara götüren bilgiler şeklinde vermeliyiz. Duyularla, akılla kavranamayan bir âlemin olduğu bugün insanların çoğu tarafından kabul ediliyor. İşte bu âlemi, Kur'an'ın ve sahih hadislerin bildirdikleriyle algılamak ve ayrıntıya girmeksizin açıklamak yerinde olacaktır.

Meleklere ve onun gibi mahiyetini tam olarak bilemediğimiz varlıkların olduğuna inanmak, insanı ilim dışı düşünen, akıl ve mantıkla çelişen bir kişi hâline getirmez. Tam aksine his ve akılla ulaşabileceği bütün bilgilere ulaştıktan sonra açıklanamayan, boşlukta kalan ve pek çok hayal ve uydurma yoluyla doldurulmaya çalışılan bilgi alanını, doğru haber veren peygamberlerin öğrettikleriyle açıklamak yerinde olacaktır. Meleklerin ve şeytanların insanlarla ilişkisinde eğitim bakımından bazı önemli ipuçları bulabiliriz. İnsan, günah işlemekten münezzeh olan melekler gibi yaratılmamıştır. Aksine iyiliğe, kötülüğe, doğruya, yanlışa, hayra ve şerre, taate ve ma'siyete, takva ve fücura kabiliyetli olarak yaratılmıştır. ***"Nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene andolsun ki, kendini arıtan saadete ermiştir. Kendini fenalıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır.***"[39]

İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğundan, nefsinde iyilik, doğruluk, hayır, itaat ve takva yönlerini geliştirmek ve pekiştirmek durumundadır. Meleklerin, Allah'ın izniyle bu konuda yardımcı olacağını düşünmesi, insana bu yoldaki gayretlerinde manevi bakımdan destek olur. Böylece yüce Allah'ın kendisinden istediği kâmil bir mümin olabilir.

İnsan, herhangi bir sebeple ayağı sürçerek bir kötülüğe, günaha düştüğü zaman ümitsizliğe düşmemeli, Hz. Adem'in önünde açılan tövbe yolunu düşünmelidir. İnsanlığın babası ve ilk peygamberi Hz. Adem'i şeytan vesvese yoluyla hataya düşürmüş, fakat Hz. Adem, Rabbinden bellediği kelimelerle dua ederek, tövbe ederek şeytanın düşürdüğü yanlıştan

kurtulmuştur. Kur'an-ı Kerim ilk insana, meleklerin ve şeytanın ilişkilerini bize uzun uzun anlatırken hepimizin başına gelebilecek bu gibi olaylardan nasıl çıkabileceğimizi, kurtuluş yolunun ne olduğunu gösteriyor.[40] Şeytanın vesvesesiyle yanlışa düşen Hz. Adem'in tevbe yolundan geçerek, daha büyük ve faziletli bir hayata yöneldiğini anlatıyor. Böylece insanın aklını yerli yerinde kullanabildiğinde sürekli olarak şeytanın tesirinde kalmayacağını, geçici bir zaman ayağı sürçse bile, yeniden sağlam bir yola girebileceğini gösteriyor.

e) Kitaplara İmanın Öğretimi:

İman esaslarından biri de, Allah tarafından peygamberlere kutsal kitapların gönderildiğidir. Yetişmekte olan nesillerimize Kuran-ı Kerim'i tanıtmak, onun okunuşunu öğretmek, kısa sûrelerinin manasını anlatmak, din eğitiminin başarısı açısından çok önemlidir.

Çocukluğun ilk yıllarında, ezan, Kur'an, cami gibi dinî unsurların kalıcı ve derin etkileri olur. Bunları yerli yerinde kullanmak, çocukları dine yaklaştırır. Güzel sesle okunan bir ezanı ve Kur'an-ı dinlemek, onların manevi ve estetik zevklerinin gelişmesine yardımcı olur. Mümkünse mübarek gün ve gecelerde, aile büyükleri tarafından huzur içinde, yüzünden okunacak Kur'an-ı Kerim'in derin ve kalıcı tesirleri olacaktır. Bu imkân yoksa, kasetlerden, CD'lerden, radyo ve televizyondaki programlardan faydalanmak suretiyle Kur'an-ı Kerim'i dinlemek, manası üzerinde düşünmek, bütün aile fertlerinin bunu ilgiyle takip etmesi, çocuklar için kalıcı tesirlere yol açar.

Memleketimizde bu konuda bazı güzel âdetler vardır. Her gelin kızın çeyiz eşyası arasında Kur'an-ı Kerim konacak, itina ile hazırlanmış bir çanta bulunur. Bunun içine yerleştirilmiş Kur'an, evlerin en güzel köşesinde saklanır. Ancak gönül ister ki, belli bir yaşa ulaşmış her kız ve erkek Kur'an okumasını da öğrenmiş olsun.

Evlenen gençlere hediye olarak Kur’an-ı Kerim de verilmelidir. Bunu, onları tanıyan ya da akrabası olan bir din görevlisi yahut ailenin en büyüğü verirse daha anlamlı olur. Bir ilçenin, ilin müftüsü düğünlere davet edilmişse hediye götürmesi, ailevi bir yakınlığı da var ise, güzel birkaç cümleyle Kur’an meali hediye etmesi, çok yerinde bir davranış olur.

Çocukluğun ilk yıllarında, ezan, Kur’an, cami gibi dinî unsurların kalıcı ve derin etkileri olur. Bunları yerli yerinde kullanmak, çocukları dine yaklaştırır. Güzel sesle okunan bir ezanı ve Kur’an-ı dinlemek, onların manevi ve estetik zevklerinin gelişmesine yardımcı olur. Mümkünse mübarek gün ve gecelerde, aile büyükleri tarafından, huzur içinde, yüzünden okunacak Kur’an-ı Kerim’in derin ve kalıcı tesirleri olacaktır.

Kur’an-ı Kerim’i saygı ile ve abdestli olarak ele alıp okumak, çocukların da sıkılmayacağı kadar bir süre dinlemesini istemek, onların dine yönelmesinde çok tesirli olur.

Yahya Kemal, atalarımızın çocuklarının Kur’an’ın etkisinde kalarak dinin iklimine girdiğini şöyle anlatıyor: “Kendi kendime diyordum ki, Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan, büyüyen, oynayan Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derecede nasip alabiliyorlar mı? O semtlerdeki minareler görülmez, ezanlar işitilmez, ramazan ve kandil günleri hissedilmez, çocuklar Müslümanlığın çocukluk rüyasını nasıl görürler?”.

İşte bu rüya, çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyalarıdır ki, bizi bir millet hâlinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık rüyası ile dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler, mübarek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur’an’ın sesini işittiler. Bir raf üzerinde duran Kitabullah’ı indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gülyağı gibi bir ruh olan sarı sahifelerini kokladılar. İlk ders olarak Besmele’yi öğrendiler, kandil günlerinin kandilleri yanarken, ramazanların, bayramların topları atılırken sevindiler. Bayram namazlarına

babalarıyla gittiler, camiler içinde, şafak sökerken tekbirleri dinlediler, dinin bir merhalesinden geçtiler. Hayata girdiler, Türk oldular”.[41]

Evlenen gençlere hediye olarak Kur’an-ı Kerim de verilmelidir. Bunu, onları tanıyan ya da akrabası olan bir din görevlisi yahut ailenin en büyüğü verirse daha anlamlı olur. Bir ilçenin, ilin müftüsü düğünlere davet edilmişse hediye götürmesi, güzel birkaç cümleyle Kur’an meali hediye etmesi, çok yerinde bir davranış olur.

Atalarımız eskiden çocuklarını hayata hazırlarken dinin temelini teşkil eden ezan ve Kur’an’ı öğretiyorlar, böylece onlara dinin manevi mirasını tanıtıyorlardı. Günümüzün şartlarında, daha çok sosyal, ekonomik ve kültürel sıkıntılar içinde yetişen, bu ortamın etkisiyle ruh ve beden sağlığını koruyamayan çocuklarımıza bu gibi telkinleri daha dikkatle yapmalıyız.

f) Kaza ve Kadere İmanın Öğretimi:

Hz. Peygamber imanı anlatırken, hayır ve şerrin takdirinin Allah’a ait olduğunu bildirir. Bu konunun kelam ilmindeki açıklamalarına girmeksizin, insanın hürriyeti, sorumluluğu ve Allah’ın takdirinin birlikte anlaşılmasına, bu konunun din öğretiminde nasıl ele alınması gerektiğine kısaca temas etmek istiyoruz.

İslam anlayışına göre kâinattaki her şeyin var olmasını Allah istemiştir ve her şeyi yaratmıştır. Varlık ve oluş Allah’ın bir lütfudur. İnsan da Allah’ın yaratığıdır. Allah, yerdekini, göktekini, melekleri, cinleri, Güneşi, Ayı, yıldızları, ağaçları, meyveleri, bitkileri, her çeşit hayvanları yaratmıştır ki, ***“Onlardan bazısı karınları üstünde (sürünerek) yürür. Onlardan bazısı iki ayağı üstünde yürür, kimi de dört ayak üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Allah şüphesiz her şeye kadirdir”.***[42] Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayetinde belirtilen Allah inancı, Allah’ın iradesi, ilim ve tekvîn (yaratma) sıfatlarıyla ilgilidir.

Aslında tarih boyunca, bütün dinî, felsefî inanç ve düşünce tarzlarında, Allah'ın kâinatı, bu arada insanı da yarattığı konusu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Fakat insan yaratıldıktan sonra, yeryüzündeki hayatını sürdürürken yaratanı ile büsbütün ya da kısmen ilişkisini keser mi ya da sürdürür mü? İşte bu noktada pek çok felsefî ve dinî görüşler ortaya çıkmıştır.

İslam'dan önceki devrin hayat görüşünün merkezinde, karanlık ve esrarengiz bir zaman düşüncesi bulunmaktadır. Bu karanlık düşünceye göre hayat, bu dünyadan ibarettir. Öldükten sonra başlayacak bir ebedî âlem inancı olmadığı gibi, bu dünyada beşikten mezara kadar insanı pençesi altında tutan kabaca zaman diyebileceğimiz, bir otoritenin her türlü ıstırap, felaket ve sefaletiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Hiç kimse, en yiğit, en zengin, en zeki olanlar bile zamanın -ne olduğu bilenemeyen bu esrarengiz otoritenin- kör ve alabildiğine hırslı baskısından kurtulamaz. İnsanlar birçok felaketle, hastalıkla, açlık ve sıkıntıyla, aradığını bulamayarak, ıstıraplarla iç içe yaşamak zorundadır. İnsan bu kaderi yaşamak, başına geleceklere, kim tarafından verildiğini bilemeden katlanmak zorunda kalacaktır. Bu durumdaki insan, bu meçhul otoritenin altında, karamsar ve ümitsiz bir dünya görüşüne sürüklenmektedir.

İslam dışı bir başka anlayışı da şöyle özetleyebiliriz, insanın hayattan ayrılması önceden tayin edilmiştir. İnsan buna zorlanmıştır. Herkesin ölümle karşılaşacağı belirli bir gün vardır. O belirli süre dolunca ne kadar küçük ve cılız olursa olsun herhangi bir şey, en güçlü insanı bile öldürebilir. Bundan hiç kimse kaçamaz. Bütün bunlar tabiatın önceden belirlenmiş bir disiplin üzerine kurulmuş olmasının sonucudur. Her canlı doğar, gelişir ve zamanı gelince ölür, yok olup gider. Bütün bunlar çok karamsar bir hayat görüşüdür. Bütün hayatı, tabiatın büyüme ve çürüme kanunlarıyla yönetilen, sonuç itibariyle bir sürü felaket yığını haline getirmektedir. "Karanlık, kör, yarı insan şeklindeki bu tabiat canavarının elinden kurtuluş yoktur. İşte biz,

ancak bu acıklı atmosferin durumuna baktığımız zaman İslam görüşünün önemini tam manasıyla kavrayabiliriz”.[43]

İslam anlayışına göre, insanın yaratılışı ve kaderi şöyledir: Allah insanı yaratır. Fakat yarattıktan sonra onu başıboş bırakarak, tabiatın, zamanın, ne olduğu bilinemeyen esrarengiz kuvvetlerin iradesine terk etmez. Tam tersine, kâinattaki her şeyde olduğu gibi, insan üzerinde de Allah’ın yönetimi başlar. İşte buna kaza ve kader diyoruz. “İnsanın bütün işleri, en ince ayrıntısına kadar hayatın her safhası, Allah’ın kontrolü altındadır.” Buradaki en önemli nokta şudur: “Kur’an’a göre bu Tanrı, adalet Tanrısı’dır. Hiç kimseye asla zulmetmez haksızlık yapmaz. Artık ne dehr (zaman) ne de dehrin gizli bir tuzağı kalır. Dehr diye bir varlığın tesiri tanınmaz, bu hayalî kâbus sökülüp atılır, insanlığın hayatı yalnız ve yalnız Allah’ın iradesinin kontrolüne verilir.”[44]

Dünya hayatındaki her işini Allah’ın iradesi altında sürdüren insan, ölümle her işin bitmediğini, ölümün ebedî bir âlemin başlangıcı olduğunu, dünyanın da ahiretin de sahibinin Allah olduğuna inanarak duasıyla, ümidiyle, azim ve kararıyla yapacağı işlerde başarıya ulaşmak ister.

Yukarıda “ahirete iman” konusunda açıkladığımız, İslam’ın öğrettiği ebedî âlem inancı, kaza ve kader inancını tamamlar. Kaderin terim olarak manası, Allah’ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve mekânını, özelliklerini ve şartlarını; kısaca ne şekil ve ne zaman olacaklarsa onların hepsini ezelde daha onlar yokken, bilip, o şekilde takdir ve tayin etmesidir.

Kader, Cenab-ı Hakk’ın ilim ve iradesi ile ilgilidir. Allah, ilim sıfatı ile olacak şeyleri bütün ayrıntılarıyla bilir. İrade sıfatı ile de şöyle veya böyle olmasını tercih ve takdir eder. Kur’an-ı Kerim’de ***“Şüphesiz Biz her şeyi bir kadere (bir ölçüye) göre yaratmışızdır ve O’nun katında her şey bir ölçüye göredir.”***[45] denir.

Kaza ise hüküm ve karar vermek manasına gelir. Allah'ın ezelde irade ve takdir buyurduğu şeylerin zamanı ve mekânı gelince her birini ilim, irade ve takdirine uygun olarak yaratmasıdır. Kaza, Allah'ın kudret ve yaratma sıfatlarıyla ilgilidir.

Kaza ve kadere iman; insana kâinatta olup biten her şeyin, Yüce Yaratıcı'nın bildiği bir hikmeti olduğunu öğreterek, başına bir zarar geldiğinde hemen, feryadı basarak isyan etmesini önler. Başarı ve iyilik dokunduğu zaman da her şeyi unutarak şımarmaz, başarısını şükürle, başka insanlarla paylaşarak arttırır ve yerli yerinde sevinir. Böylece insanı, başarısızlık, fakirlik ve hastalık gibi durumlarda, bütün tedbirleri aldıktan sonra, feryattan, isyandan, ümitsizlikten kurtarır. Başarı ve iyilik sırasında şımarmaktan, gururdan uzak tutarak, dengeli ve ılımlı bir insan olmasını sağlar. ***"Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce o kitapta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır. Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir. Allah kendini beğenip öğünen hiç kimseyi sevmez"***[46]**.** Ayetin sonunda, açıkça belirtildiği gibi insanın kaybettiklerine üzülmemesi, ümidini yitirerek karamsarlığa düşmemesi için, Allah'ın takdirini düşünmesi hatırlatılıyor. Ancak bu inançla insanın başarı seviyesini gittikçe düşürmesi önlenir.

Herhangi bir işte başarıya ulaşamayan insan, bunu kendi kabiliyetsizliğine, beceriksizliğine bağlayarak yorumlar ise cesareti kırılır. Başka herhangi bir işi bile yapamaz olur. Normal şartlarda başarması gereken işleri bile beceremez. Bu durum ise insanı her bakımdan tedirgin, korkak, çekingen, karamsar bir insan hâline getirir. Fakat Allah'ın, bilmediği bir takdiri olarak görürse başarısız olduğu olayı, sabırla soğukkanlılıkla yorumlayarak yeni yeni hamleler yapma imkânını bulabilir. Ya da her durumda üzerine düşeni en iyi şekilde yaparak sonucunun ümitle ve duayla hayırlı olmasını bekler. Bu dünyada beklediği başarıya ulaşmasa

bile mutlaka öbür dünyada iyi olduğu sürece arzu ettiklerine kavuşacağına inanır.

> Kaza ve kadere iman; insana, kâinatta olup biten her şeyin, Yüce Yaratıcı'nın bildiği bir hikmeti olduğunu öğreterek, başına bir zarar geldiğinde, hemen feryadı basarak isyan etmesini önler. Başarı ve iyilik dokunduğu zaman da her şeyi unutarak şımarmaz, başarısını şükürle, başka insanlarla paylaşarak arttırır ve yerli yerinde sevinir. Böylece insanı, başarısızlık, fakirlik ve hastalık gibi durumlarda, bütün tedbirleri aldıktan sonra, feryattan, isyandan, ümitsizlikten kurtarır.

Kaza ve kadere imanın öğretiminde öncelikle insana sorumluluğunu, üzerine düşen işleri zamanında yapmasını öğretmek gerekecektir. Bundan sonradır ki Allah'ın takdirine boyun eğmek suretiyle hayırlara ve iyiliklere ulaşmanın yolları gösterilecektir. Anlatıldığına göre, veba hastalığının olduğu bölgeye girmeyen Hz. Ömer, "Allah'ın takdirinden mi kaçıyorsun?" diye soran Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'a "Evet, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyorum." demiştir. Yani hastalık ve veba, Allah'ın yarattığı birer kaderdir. Onun için sıhhat ve afiyet kaderini istiyorum, ona yöneliyorum, demek istiyor. Peygamberimiz ve İslam'ı ondan öğrenen ashabı, başarısızlığın ve tembelliğin bir mazereti şeklindeki kaza ve kader anlayışını kabul etmiyorlar. Müslüman, birey, toplum ve cemiyet planındaki bütün işlerinde geri kalmasının sebebini, yanlış anlaşılan kaza ve kader inancına, tevekkül anlayışına terk edemez. İslam'da kaza, kader ve tevekkül inancı aslında, bireyin bütün işlerinde ümidin, başarının, azim ve kararın temelini oluşturur.

Her işi, o işin gereği olan sebeplere yapışmaksızın, sırf Allah'ın önceden bilemediğimiz takdirine bırakmak, ahmaklıktan başka bir şey olmaz. İslam dininin belirttiği kaza ve kader anlayışında, görünen ve bilinen bütün sebepleri yerli yerince yaptıktan sonra, bilinemeyen, insanlardan sürekli olarak gizli kalan sebepler karşısında, korku ve dehşete düşmeden yılgınlık ve ümitsizlik göstermeden çalışmak vardır. Başarısızlıklara ve

mahrumiyetlere düşüldüğünde, ümidi kesmeyerek ısrarla başarı yollarını aramak vardır. Kur'an-ı Kerim, başarısızlıklar karşısında yılgınlığa düşmeden ısrarla uğraşmayı ve çaba sarf etmeyi tavsiye ediyor:

Yeis öyle bataktır ki; düşersen boğulursun,

Ümide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun.

Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;

Me'yus olanın ruhunu, vicdanını bağlar.

En korkulu cani gibi ye'sin yüzü gülmez!

Madem ki alçaklığı bir, yeis ile şirkin.

Mehmed Akif Ersoy

"Umutsuzlardan olma, zaten sapıklardan başka kim Rabbinin rahmetinden ümidini keser?".[47] Yusuf Süresindeki başka bir ayette ***"Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin, doğrusu kâfirlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."***[48] deniyor. Akif, ye'si, yani ümitsizliği şöyle anlatıyor:

Yeis öyle bataktır ki; düşersen boğulursun,

Ümide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun.

Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;

Me'yus olanın ruhunu, vicdanını bağlar.

En korkulu cani gibi ye'sin yüzü gülmez!

Madem ki alçaklığı bir, yeis ile şirkin.[49]

Yeis (ümitsizlik) ile şirkin insanı düşüreceği durumun aynı olduğunu söyleyen şairimiz, çok haklı olarak ye'se düşen insanın ve toplumun boğulacağını belirtiyor.

Kaza ve kader anlayışında, insan, dilediği kadar; fakat en doğru çalışmayı bütün sebepleriyle yerine getirerek, her geçen gün bilgi ve tecrübesini yükseltecektir. Bilenlerle istişare edecek, onların bilgi ve tecrübelerini keşfedecek, böylece hem en isabetli görüşlerin sahibi olacak hem de başkalarının tecrübesinden yararlanacaktır. Ve bütün bunları Allah'ın yardım ve takdiriyle yapabileceğine inanacaktır. Bütün işlerine onun ismiyle başlayacak, onun izniyle devam edecek ve onun takdiriyle başarılı olacaktır. Böylece her durumda kendisinin, yanı sıra diğer insanların bilgi ve gücünü sonuna kadar kullanmasını öğrenecek, buna bir de Allah takdiri düşüncesini eklemesiyle, bitmez tükenmez bir manevi destek sağlayacaktır. Allah'ın takdirini devamlı göz önünde bulundurmakla beraber insan, hür iradesiyle ve istişareyle üzerine düşeni sonuna kadar yerine getirmekle yükümlüdür.

Allah, Peygamberine bunu şöyle tavsiye ediyor: "... ***İş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever. Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakıverirse, O'ndan başka size yardım edecek kimdir? İnananlar yalnız Allah'a güvensinler".*** [50] İnsan iradesini iyi ve doğru yolda kullanacak, azmini artırarak, gerekli çaba ve gayreti yerine getirerek Allah'a güvenip dayanacaktır. Allah'ın kullarına yardımı, ancak onlar üzerine düşen vazifeyi yaptıktan sonra ulaşacaktır.

İslam'ın öğrettiği, kaza ve kader inancını bu şekilde ele almak, yetişmekte olan nesillere, karşılaşacakları her iş ve olayda destek ve başarı temin edecektir. İyi ve doğru anlaşılan kader inancı, başarı seviyesini gittikçe yükseltmeye yardımcı olacaktır. Başarısızlık durumlarında ümitsizlikten kurtararak yeni hamleler yapmasının ön şartlarını hazırlar.

Ebedî âlem inancıyla da bu dünyada gerçekleşemeyen ümitlerini ve arzularını insanın sürekli bir şekilde baskı altında tutmasını önler. Tedavi imkânı olmayan bir hastalığa, sakatlığa düşen insanı ve yakınlarını teselli

ederek hayata bağlamanın yollarını bulur. Kaza, kader, tevekkül ve ahiret inancı birbirlerini tamamlayarak, insanın kâinattaki canlı, cansız bütün varlıklarla ilişkilerini uyumla ve başarıyla sürdürmesine yardımcı olur. İnsanı, yalnız Allah'a kul, diğer bütün varlıklar karşısında hür yaparak, kişiliğini bulmasını sağlar. Yalnız O'na kul ve yalnız O'ndan yardım isteyerek hayatını sürdürmesini öğretir ki, günümüzde insanların en çok muhtaç olduğu şeylerden biri budur.

İnsanın kendinin veya çevresindeki birçok kişinin başına gelen herhangi bir olayı doğru algılaması, sabırla, teslimiyetle, kaza ve kaderin gereği olarak inanması ve öylece kabul etmesi, onu olaylar karşısında güçlü kılar. Tek çocuğunu kaybetmiş bir anne, en sevdiği varlığın yok oluşunu gören bir insan nasıl teselli edilebilir?

Dünya hakkındaki bilgilerimizin artmasıyla, kaderimize hiçbir zaman tamamen hâkim olamayacağımıza dair bilincimiz de artıyor. İlmin mümkün olan en büyük ilerlemesini düşünsek bile, kontrolümüz altında bulunan konular, kontrolümüz altında olmayan ve hiçbir zaman olmayacak olanlar karşısında önemsiz kalmaktadır.

Eğitim ve tabiat kanunlarını dikkate alarak dünyayı düzenleme çabası olarak İslam ve Allah'a teslimiyet, çok geniş bir çözüm planıdır.

İnsanın kendinin veya çevresindeki birçok kişinin başına gelen herhangi bir olayı doğru algılaması, sabırla, teslimiyetle, kaza ve kaderin gereği olarak inanması ve öylece kabul etmesi, onu olaylar karşısında güçlü kılar. Tek çocuğunu kaybetmiş bir anne, en sevdiği varlığın yok oluşunu gören bir insan nasıl teselli edilebilir? İnsan kendisi ve çeyresiyle ilgili düzeltilebilen her şeyi düzeltmelidir. Fakat buna rağmen pek çok olumsuz olaylar olmaya devam edecektir. Mükemmel bir toplumda bile insan, en büyük gayreti içinde, ancak dünyanın acısını aritmetik olarak dindirmek üzere kendi kendine bir vazife verebilir. Adaletsizlik ve ıstırap azaltılmış da olsa

varlığını sürdürecektir. Bu durumda insan için ya Allah'a teslimiyet ya da isyan; aynı duruma birbirine zıt iki cevaptır.

Teslimiyet içindeki her insani davranışta, hikmetten bir şeyler vardır. Davranışın anlamını kişi bilse de bilmese de teslimiyette çok derin bir anlam vardır. Teslimiyet, insanın kaderinin hikâyesidir. Allah'ın iradesine teslimiyet, insanların iradelerine karşı bağımsızlık demektir. Kaza ve kadere gönülden inanmak, insan ile Allah arasında ve dolayısıyla insan ile insan arasında yeni bir ilişki meydana getirmektedir. Onun için kadere iman, kendini en büyük ölçüde hür hissetmektir. Bu öyle bir hürriyettir ki kaderi yerine getirmekle, onunla ahenk içinde olmakla kazanılır. Çalışmalarımızı insani ve makul kılan, ona sükun ve huzur damgasını vuran, her şeyin sonucunun elimizde olmadığı kanaatidir. Bize düşen gayret etmek, uğraşmaktır; netice ise Allah'a aittir.

Teslimiyet, hayatın çözülemezliği ve anlamsızlığından, insani ve vakarlı tek çıkış yoludur. İsyansız, ümitsiz intiharsız tek çare... Teslimiyet, hayatın kaçınılmaz olarak getirdiği sıkıntılarda alelade bir insanın kendini kahraman gibi hissetmesini veya vazifesini yapmış ve kaderine razı olmuş bir şehit zihniyetine ulaşmasını sağlar.

İslam, kanunlarına, emir ve yasaklarına, beden ve ruhtan talep ettiği gayrete göre değil; bunun hepsini kapsayan ve aşan bir şeye göre, marifetin bir anına, ruhun zamanla yarışma kuvvetine, varoluşun getirebileceği her şeye tahammül etmeye, rızaya, yani Allah'a teslimiyetin hakikatine göre öyle adlandırılmıştır:

Ey teslimiyet, senin adın İslamiyettir.[51]

2. İbadetlerin Eğitim ve Öğretimi

Çocuk gelişimi üzerinde yapılan araştırmalar gösteriyor ki, çocukların somut konuları anlaması ve yerine getirmesi daha erken yaşlarda oluyor.

İslam’ın iman esaslarını öğrenmeden, erken yaşlardan itibaren ibadet ve dua konularına ilgi duyuyor ve büyük bir ilgi ve içtenlikle ibadetleri yapmak istiyor. Nitekim, çok küçük yaşlardan itibaren çocukların, namaz kılan anne ve babasının yanında namaz kılmak için birtakım denemelere girdiğini görüyoruz. Gördüğü her şeyi taklit etme arzusundan başka bir anlamı olmayan bu davranışla, çok güzel ve doğru bir alışkanlığın oluşmasına yol açılabilir.

Çocukta bulunan, dikkatleri üzerine çekmek için, büyüklerin davranışlarını en güzel bir şekilde taklit arzusu ve eylemi, ibadetleri severek yerine getirmesine ortam hazırlar. Büyüklerin işlerine “Bismillah” diyerek başlamasını, abdest alışını, namaz kılışını, Kur’an okuyuşunu, camiye gidiş ve gelişini, iftar ve sahur yemeklerini dikkat ve ilgiyle izleyen çocuklar, onlar gibi davranmak isterler. Annenin babanın yanında namaz kılmak, onlarla birlikte camiye, kandil ve bayram ziyaretlerine gitmek, onların büyük bir zevkle katıldıkları faaliyetlerdir.

Yetişkinlerle bu gibi ibadet ortamlarında birlikte olmak, dinî yaşayışı tanıyıp öğrenmekte ve kalıcı alışkanlıklar kazanmada önemli etkenlerdir.

Çocuğun ilgilerinin sağlıklı ve dengeli bir biçimde beslenmesi ve geliştirilmesi gereklidir. Sağlam ve doğru bir ibadet eğitimi, ileriki yaşlarda gireceği şüphe döneminin daha kolay ve rahat atlatılmasına yardımcı olur. İbadet hayatının ergenlik çağında, çocukluktaki taklitçi unsurlardan arınmış olarak zengin muhteva ile derinlik kazanmış bir şekilde varlığını sürdürmesi beklenir.

Çocukta bulunan, dikkatleri üzerine çekmek için, büyüklerin davranışlarını en güzel bir şekilde taklit arzusu ve eylemi, ibadetleri severek yerine getirmesine ortam hazırlar. Büyüklerin işlerine “Bismillah” diyerek başlamasını, abdest alışını, namaz kılışını, Kur’an okuyuşunu, camiye gidiş ve gelişini, iftar ve sahur yemeklerini dikkat ve ilgiyle izleyen çocuklar, onlar gibi davranmak isterler. Annenin babanın yanında namaz kılmak,

onlarla birlikte camiye, kandil ve bayram ziyaretlerine gitmek, onların büyük bir zevkle katıldıkları faaliyetlerdir.

Yetişkinlerle bu gibi ibadet ortamlarında birlikte olmak, dinî yaşayışı tanıyıp öğrenmekte ve kalıcı alışkanlıklar kazanmada önemli etkenlerdir.

a) Namazın Eğitim ve Öğretimi:

Çocukların ruh ve beden bakımından yeterli olgunluğa erişmeden, dinen sorumlu olmadığını bilerek, her konuda dinin bu anlayışını göz önünde bulundurarak eğitim yapmak şarttır. Çocuk namaz kılmakla, oruç tutmakla ancak ergenlik çağında mükellef olacaktır. Fakat bu yaşlara gelmeden önce, namaz eğitimi yapılabilir. Çocuk evde, camide, namaz kılmayı ister. Hatta bunu severek yapar. Yeter ki ileriki yaşlarda da, mükellef olduğu zamanlarda da, bilincine vararak, Allah'ın emri olduğunu düşünerek devamlı kılabilsin.

İbadet eğitiminde en önemli konu budur. Yani yetişkin bir insan olduğu zaman, günün beş vaktinde namazı severek, anlamına ulaşarak, ruhsal ve bedensel bakımdan tatmin olarak kılabilsin. Çocukluk çağlarında öyle bir eğitim yapmalıyız ki ibadetlerden sıkılmasın, zamanla vazgeçmesin yahut tamamen şekil ve taklitte kalmasın. Çocukluk çağında yapılabilecek bazı hatalar, bu gibi sonuçları doğurabilir.

Çocuk, henüz mükelleflik çağına gelmeden sürekli olarak namaza zorlanırsa, sevdiği bir oyun ve eğlenceden alınarak namaza götürülürse, uzun kılınan namazlarda (teravih, yatsı ve sabah namazı gibi) camiye götürülerek namaz kılması istenirse, olumlu sonuçlara ulaşılamayabilir.

Çocuk, henüz mükelleflik çağına gelmeden sürekli olarak namaza zorlanırsa, sevdiği bir oyun ve eğlenceden alınarak namaza götürülürse, uzun kılınan namazlarda (teravih, yatsı ve sabah namazı gibi) camiye götürülerek namaz kılması istenirse, olumlu sonuçlara ulaşılamayabilir.

Çocuk namaz için yeterli duaları öğrendikten sonra, sürekli olarak beş vakit kılmasını beklemek de yerinde olmaz. Fakat hangi vakit namazını

kılıyorsa tam kılması istenmelidir. Söz gelimi öğle namazını kılacaksa bunu tam olarak yapması anlatılmalı, ibadetin ciddiyeti ve önemi ilk günlerden itibaren gösterilmelidir.

Çocuk namaz kılınan bir evde büyümüşse, anne ve babasını, nine ve dedesini namaz kılarken görmüşse, yapacağı ilk iş, onların yanında namaz kılmaya çalışmak olacaktır. Bu taklit etmek arzusunun bir sonucudur. Ancak burada namaz eğitimi için önemli ipuçları vardır. Büyükler çocukların bu davranışlarını anlayışla, takdirle ve sevgiyle karşılamalıdır. Bazı büyüklerin yaptığı gibi lüzumsuz titizliğe girerek, çocukları, namazdaki huzurumuzu bozuyor diye azarlamak doğru değildir. Peygamberimizin yukarıda gördüğümüz hadislerinde namaz esnasında bile torunlarını sırtında taşıdığını biliyoruz.[52]

Namaz kılınan odaya çocuklar serbestçe girmeli, büyüklerin nasıl bir vecd içinde ibadet ettiklerini görmelidir. Mümkün olduğu ortamlarda, cemaatle evlerde namaz kılmalı, bunlara çocukların da cemaatte yer alması için gerekli ortam hazırlanmalıdır. Çocuk istemiyorsa, zorlanmamalı, sebepleri araştırılmalıdır. Aslında çocukların bunu severek yapmaları beklenir. Ancak bazı durumlarda bazı sebepler aynı sonucu doğurmayabilir. O zaman niçin daha önce severek yaptığı bir işi, tekrar etmekten kaçındığı araştırılmalıdır. Uzun kılınan bir namazdan mı sıkılmıştır? Ayakları üzerinde oturmak mı rahatsız etmiştir? Namaz öncesi ya da sonrası çocuk sınava mı alınmıştır? Namazda okunacak duaları bilmediği halde bunlar sorulmuş mudur? Birçok sebep olabilir. İşte bütün bunları göz önünde bulundurarak, severek, isteyerek namaza yönelmesi temin edilmelidir.

Yetişkinler evlerinde tek başına namaz kılarken, abdest alırken, Kur’an okurken, bunları çocukların göreceği yerlerde yapmalıdırlar. Evin temiz olan her yerinde namaz kılınacağına göre, ayrıca bir ibadet köşesi meydana getirmeye ihtiyaç yoktur. Fakat itina ile korunan bir seccade, tesbih, evin en üst köşesinde bulundurulan ve okunan Kur’an-ı Kerim’in, dinî levhaların çocuklar tarafından görülmesi, olumlu

sonuçlar doğurur. Özellikle mübarek gün ve gecelerde, yapılacak ibadet ve duaların manevi havasından çocukların da faydalanması için gerekli ortam hazırlanmalıdır.

Çocuklar özellikle evde namaza alıştırılmalıdır. İlk fırsatta zaman zaman camiye de götürülmelidir. Evde namazı, çocuğun en çok sevdiği, en yakın ilişki içinde bulunduğu kimse öğretmelidir; dede, nine, baba, anne, ağabey gibi. Onunla birlikte namaz kılmayı, namazın şeklini, rüku, secde hâllerini ve her vakitte kılınan namazın rekatlarını, okunacak duaları varsa bilen bir yakının öğretmesi uygun olur. Çocuğun yakın büyüklerinden bunları bilenler yoksa, çocuk için en yakın ve çocuk psikolojisi bilen bir hoca öğretmelidir.

Çocuk namaz için yeterli duaları öğrendikten sonra, sürekli olarak beş vakit kılmasını beklemek de yerinde olmaz. Fakat hangi vakit namazını kılıyorsa, tam kılması istenmelidir. Söz gelimi öğle namazını kılacaksa bunu tam olarak yapması anlatılmalı, ibadetin ciddiyeti ve önemi ilk günlerden itibaren gösterilmelidir. Çok küçük yaşlarda, hiçbir duayı ve Kur’an’ı bilmezken, yalnız davranış olarak yaptığı namaz kılma şekillerini sempati ve teşvikle karşılamak; ancak 6-7 yaşlarından sonra, abdest alarak başladığı herhangi bir namazı sonuna kadar tamamlaması gerektiği öğretilmelidir. Yine de bu yaşlarda beş vakit namazı muntazam olarak kılması beklenemez. Yalnız 6-7 yaşından sonraki çağda, abdestsiz olarak namaz kılması, dört rekatlık namazın ikinci ya da üçüncü rekatında namazı bırakıvermesi hoş karşılanmamalı, bu işin önem ve ciddiyeti anlatılmalıdır.

2 ila 6 yaşları arasında manasını, önem ve ciddiyetini kavramadan yapılan namaz kılma hareketlerini sempati ve teşvikle karşılarken, 7 yaşlarından sonra bazı vakitlerde tam anlamıyla namazın nasıl kılınacağı gösterilmelidir. Ancak bu yaşlarda da tam anlamıyla mükellef olmadığı unutulmamalıdır.

Yetişkinler evlerinde tek başına namaz kılarken, abdest alırken, Kur'an okurken, bunları çocukların göreceği yerlerde yapmalıdırlar. Evin temiz olan her yerinde namaz kılınacağına göre, ayrıca bir ibadet köşesi meydana getirmeye ihtiyaç yoktur. Fakat itina ile korunan bir seccade, tesbih, evin en üst köşesinde bulundurulan ve okunan Kur'an-ı Kerim'in, dinî levhaların çocuklar tarafından görülmesi olumlu sonuçlar doğurur. Özellikle mübarek gün ve gecelerde, yapılacak ibadet ve duaların manevi havasından çocukların da faydalanması için gerekli ortam hazırlanmalıdır.

Dua, sadece bir istekte bulunmak değildir. O, aynı zamanda insanın bazı meseleler üzerinde yoğunlaştığı, konsantre olduğu içe dalışlardır. İçimizdeki gerçek varlığın sesine kulak vermektir. Derin düşüncedir. Zihni tüm dış uyaranlardan uzaklaştırıp ruhsal evrene yapılan bir yolculuktur. En önemlisi de kendi kendini gözlemdir ki bu, insanın kendini tanıması yolunda belki de en önemli yöntemdir.[53]

Çocukların zaman zaman, camilere götürülmesi yerinde olur. İlk defa camiye babası ile gitmesi daha uygundur. Baba çocuğa kısa bilgilerle, cami ve namaz adabını anlatmalı, kendisi de çocuğuyla beraber aynı safta namaz kılmalıdır. Birkaç kere bu şekilde camiye götürdükten sonra, çocuğun isteğine bırakmalı, o istedikçe camiye tekrar götürmeli, fakat hiç gitmek

istemiyorsa sebeplerini araştırmalıdır. Cemaatten birinin istenmeyen bir davranışı mı olmuştur? Çok sevdiği bir oyundan alınarak mı camiye götürülmüştür? Bütün bunlara benzeyen sebepler araştırılmalı ve ortadan kaldırılmalıdır.

Çocuk camiye götürülürken sevdiği yiyecekler alınmalı, görmek istediği yerler gösterilmelidir. Çocuklar için camilere gitmek aynı zamanda bir zevk hâline getirilmelidir. İmkânı olan baba çocuğunu, pasta salonuna, lokantaya götürerek bir şeyler yedirmeli, en azından sakız ya da şeker almalıdır. Fakat burada da dikkat edilecek önemli bir husus vardır, ibadetin mutlaka maddi bir karşılığı olacaktır gibi bir anlayışı çocuğa vermemelidir. Her camiye gidiş ve gelişi, para ya da hediye ile karşılamak doğru değildir. Camiye gitmekle hediye almayı birleştirmemeli, fakat çocuğu teşvik etmek ve severek camiye gitmesini sağlamak için, namazın dışında seveceği bazı şeyleri de yapmasının ortamı hazırlanmalıdır. Şöyle ki çocuk babasıyla hem sevdiği yerleri gezmeli, sevdiği yiyecekleri almalı, bunları alırken namaz vakitlerine denk getirilerek camiye de götürülüp birlikte namaz kılmalıdır. Yani günlük yaşayışın normal seyri içinde, çocuğun en çok zevk alacağı şeylerle birlikte namaz kılmasını da sağlamalıdır. Bunlar her şehir ve kasabada yerine getirilebilecek türden gezi, eğlence, çocuk oyunu, yiyecek ve giyecek gibi hediyeler olabilir. Camiye giderken ya da gelirken varsa çocuk bahçesi, park gibi yerlere gidilmelidir. Böylece çocuk, ibadetin, namazın manevi zevkine günlük hayatın normal ilişkileri içinde girmeyi öğrenebilsin.

Şurası unutulmamalıdır ki yetişkin Müslümanlar olarak günlük hayatımızın akıp giden işleri, tatlı acı birçok olayın arasında günde beş vakit de namaz kılmakla mükellefiz. Tatlı ve huzurlu olayları yaşarken, şükürle camiye ve namaza koşarak, Allah'ın verdiği nimetlerin artmasını isteriz.[54] Nimetler içinde yüzerken şükretmenin derin zevkine ulaşarak, nimetlerden yalnız maddi olmayıp manevi haz almanın yollarını buluruz.

Çocukların zaman zaman camilere götürülmesi yerinde olur. Çocuğun camiye ilk olarak babası ile gitmesi daha uygundur. Baba çocuğa kısa bilgilerle, cami ve namaz adabını anlatmalı, kendisi de çocuğuyla beraber aynı safta namaz kılmalıdır. Birkaç kere bu şekilde camiye götürdükten sonra, çocuğun isteğine bırakmalı, o istedikçe camiye tekrar götürmeli, fakat hiç gitmek istemiyorsa sebeplerini araştırmalıdır. Cemaatten birinin istenmeyen bir davranışı mı olmuştur? Çok sevdiği bir oyundan alınarak mı camiye götürülmüştür? Bütün bunlara benzeyen sebepler araştırılmalı ve ortadan kaldırılmalıdır.

Sıkıntılı durumlarda da camiye ve namaza koşarak, sabretmenin derin anlamını bularak, kendimizi teselli eder ve huzura kavuşuruz.[55] Peygamberimiz, Hz. Bilal'e "Ey Bilal! (namaz için kamet getir de böylece) namaz kılmak suretiyle rahatlayalım."[56] diyor. Böylece her durumda beş vakit namazı kılarak ruhen ve bedenen huzura kavuşuruz. Günlük hayatın akıp giden olaylarının içinde, ruhsal ihtiyaçlarımızı da dikkate almış oluruz. Dengeli ve başarılı bir şekilde işlerimize sarılırız.

Yetişkin insanlar, her durumda namaz kılmak suretiyle hem dinin önemli bir emrini yerine getirmiş olmanın, hem de ruh sağlığını korumanın yolunu bulmuş olur. Fakat çocuklara günlük hayatın, tatlı ve sevinçli ortamlarında namaz kılmayı öğreterek işe başlanmalıdır. Çocuğu sevdiği şeylerle ilişkiler kurduğu anlarda camiye alıştırmak daha yerinde olur. Severek, isteyerek, koşarak camiye gitmesinin ortamı hazırlanmalıdır. Arkadaşlarıyla grup hâlinde camilere gitmesi teşvik edilmelidir.

Çocukların cami adabına aykırı gibi görünen davranışları anlayışla karşılanmalı, özellikle din görevlileri ve cemaat tarafından eleştirilmemelidir. Bilmeden yapacağı birtakım davranışlardan, konuşmalardan, gülmelerden dolayı cezalandırılmamalıdır. Tatlı bir üslupla neler yapması gerektiği anlatılmalıdır.

Öncelikle camiye geldiği için takdir edilmeli, teşvik edilmeli; büyük yanlışlar ve hatalar yapıyorsa, bunaltmadan, arkadaşları içinde mahcup etmeden kısaca yanlışları anlatılmalıdır. Mutlaka nasıl doğrusunu yapacağı da gösterilmelidir. Yalnız eleştiri yapıp bırakmamalıdır. Söz gelirni ön saflara geçmesinden rahatsız olunuyorsa hangi saflarda durması gerektiği tatlı bir dille anlatılıp gösterilmelidir.

Namaz Eğitim ve Öğretiminde Din Görevlisinin ve Camilerin Konumu:

Çocukların camiyi ve namazı sevmesinde anne baba başta olmak üzere, din görevlilerinin, cemaatin, yakın arkadaşlarının rolü büyüktür. İmam ve müezzinler tanısın tanımasın çocuklara güler yüz göstermeli, camiye babasıyla ya da yalnız gelmiş çocuklarla şefkat ve sevgi ile ilgilenmelidir. Sınava kalkışmadan dinî bilgilerini artırmalıdır. Onların caminin bahçesinde, şadırvanda oynamasına kızmamalı, yalnız temiz tutmalarını

öğretmelidir. Özellikle büyük şehirlerde bir apartmanın küçük dairesi içinde sıkılan, sokaklara da çıkamayan çocuklara camilerin avlusunu, bahçesini bir açık hava din eğitimi yeri olarak kullanabiliriz.

Şunu unutmamalıyız ki, camilere avlusundan, bahçesinden geçilerek girilebilir. Cami avlusundan hangi sebeple olursa olsun kovulan bir çocuk, ilerde camiye çok zor girebilen bir insan hâline gelebilir. Din görevlilerine bu konuda büyük işler düşmektedir. Hem kendi bilgilerini gözden geçirerek, çocuklara karşı en olumlu davranışları bulmalı hem de cemaatini bu yönde eğitmelidir.

Din görevlisine, onun şahsında dine saygı ve bağlılık öncelikle din görevlilerinin bilgi, tutum ve davranışlarına bağlıdır. Saygı ve sevgi başkalarından beklenemez, insan kendi çalışmalarıyla, ilmi ve ahlakî davranışlarıyla onu kazanır. Din görevlileri kılık ve kıyafetleriyle, başta dinî konular olmak üzere her alandaki bilgileriyle, özellikle çocuk gelişimi ve psikolojisi hakkındaki bilgisiyle bunu toplumsal alandaki her türlü davranışıyla, insanlar arası ilişkilerde göstereceği becerileriyle, güler yüz ve nazik davranışlarıyla toplumun her kesimi için aranan bir önder olmalıdır.

Cami avlusundan hangi sebeple olursa olsun kovulan bir çocuk, ilerde camiye çok zor girebilen bir insan hâline gelebilir. Din görevlilerine bu konuda büyük işler düşmektedir. Hem kendi bilgilerini gözden geçirerek çocuklara karşı en olumlu davranışları bulmalı, hem de cemaatini bu yönde eğitmelidir.

Din görevlileri, özellikle çocuklara karşı, güler yüzlü, sempatik, sabırlı ve anlayışlı olmalıdır. Onların oyunlarına müdahale etmeden seyreden, uygun ortamlarda katılan, aile ziyaretlerine gittiklerinde küçük çocuklarla ilgilenen, onlara hediyeler ve çocuk kitapları götüren bir davranış içinde olmalıdır. Okul çağındaki çocuklara dinî kitaplar hediye etmeli, üzerine birkaç güzel cümle yazarak onları okumaya teşvik etmelidir.

Aile içinde, basın ve yayın organlarında din görevlileri olumsuz eleştirilere tâbi tutulmamalı, onların yanlışları ve kusurları çocukların bulunduğu ortamlarda eleştiri konusu yapılmamalıdır.[57]

Edebiyatçılarımız çocukluk hatıralarında; caminin, cemaatin, aile büyüklerinin, din görevlilerinin, dinî hayatın öğrenilmesi ve yaşanmasında çok kalıcı etkileri olduğunu anlatıyorlar.

Rıza Nur, camiye devam ettiği günlerini “en mutlu anıları” olarak hatırlıyor. Ömer Seyfettin, annesiyle kıldığı ilk sabah namazında hissettiği derin manevi duyguları ***“İlk Namaz”*** adlı yazısında çok güzel bir üslûpla anlatır. Halide Edip Adıvar, Süleymaniye’de kıldığı teravih namazını ve kızların ilk okumaya başladığı olayı dikkatle anlatır. Yahya Kemal’in hatıralarında ve şiirlerinde, H. Fahri Ozansoy’un “Dindar Topluluk ve İftara Doğru” adlı yazısında, Ruşen Eşref Unaydın’ın “Eyüp Sultan’da Ramazan Gecesi” yazısında, Halide Nusret Zorlutuna’nın ilk okumaya başlayışıyla ilgili hatırasında ve Necip Fazıl Kısakürek’in büyük babasından öğrendiği ilk din bilgileriyle ilgili yazısında yine aynı durum göze çarpar[58]. Çocuk gelişimi üzerinde yapılan araştırmalar gösteriyor ki, çocukluğun ilk yıllarında yapılan eğitim ve öğretimin etkisi ömür boyu devam etmektedir.

b) Orucun Eğitim ve Öğretimi:

İslam'ın önemli şartlarından biri de ramazan ayında bir ay oruç tutmaktır.[59] Hastalık, yolculuk gibi durumların dışında oruç, ramazan ayında her yetişkin Müslümana farz kılınmıştır. Pek çok maddi ve manevi sebebi ve faydası bulunan bu ibadete çocuklar da büyük bir hevesle, ilgiyle yönelmektedir. Bedensel bakımdan yeterince gelişmiş çocuklar, mükellef olmadan önce oruca alıştırılmalıdır. Bu sevimli ibadeti yerine getirirken, manasına ulaşmaya çalışmak, insan ruhunda yapacağı derin tesirlere hazırlanmak yerinde olacaktır.

Çocuklar, iftar sofrasının, sahur yemeklerinin manevi zevkinden faydalandırılarak, türlü nimetleri tadarken bunları verene şükretmesi de onlara öğretilmelidir. Bir gün süreyle aç kalma, akşam iftar sofrasına nefis yiyecekleri koyarak ezanın okunmasını bekleme, bu işin takibinin de çocuklara verilmesi, onlara büyük manevi zevk verecektir.

Ramazan ayında pek çok ibadet birlikte yapılır. Bir taraftan beş vakit namaza devam edilirken, gündüzleri oruç tutulur. Geceleri günlük namazlardan ayrı olarak teravih namazı kılınır. Kur'an okunur, komşu ve akrabalara ziyafetler verilir.

Bütün bu dinî ve toplumsal görevlerle yetişmekte olan çocukların manevi âleminde bu gibi olaylar derin izler bırakır. Bu gibi ortamlarda çocuklar dinî telkine daha açık olurlar. Genel anlamda din eğitimi için en uygun ortam bu gibi zamanlardır. Bütün yetişkin aile fertlerinin oruç tuttuğu günlerde, çocuklar da severek bu ibadeti yerine getirmeyi isterler. Yaşları çok küçükse, böyle bir ibadeti yapamayacaksa, bir gün boyunca aç ve susuz kalmaya dayanamayacaksa, oruç tutmalarına izin verilmemelidir. Ancak bu gibi şiddetli isteklerini, namaza, Kur'an okumaya teşvik ederek yönlendirmek daha iyi olur.

Çocuk beden bakımından gelişmişse, sağlık bakımından iyi ise, bazı günler oruç tutması istenebilir. Sahurda en sevdiği yiyecekleri hazırlayarak karnını iyice doyurması, iftar vaktine kadar oruca devam etmesi sağlanmalıdır. Ancak başlanmış bir orucu o günün sonuna kadar götürmesi istenmelidir (Büyük ölçüde sıkıntı çekecek ve açlıktan rahatsız olacaksa bozabilir.). Şurası unutulmamalıdır ki ibadet ciddi bir iştir. Başlanan, niyetlenen bir ibadeti sonuna kadar ulaştırmasını öğretmek lazımdır. Aslında çocuğun mükellef olmadığı bilinerek, dayanamayacaksa hiç başlatılmaması daha uygun olur. Ancak çocuk çok arzu etmiş, anne baba da uygun görmüş ve oruca başlamışsa bozmamalıdır. "Senin iki yarım gün tutacağın oruç bir tam oruç sayılır, o halde yarımşar gün tutarsan olur gibi..." yanlış tavsiye ve telkinlere girmemelidir.

Çocuklar, iftar sofrasının, sahur yemeklerinin manevi zevkinden faydalandırılarak, türlü nimetleri tadarken bunları verene şükretmesi de onlara öğretilmelidir. Bir gün süreyle aç kalma, akşam iftar sofrasına nefis yiyecekleri koyarak ezanın okunmasını bekleme, bu işin takibinin de çocuklara verilmesi, onlara büyük manevi zevk verecektir.

Mükellef olmayan çocuklar iki şekilde oruca yönlendirilebilir. Bazı durumlarda kendileri ister, bu durumda yukarıda belirttiğimiz gibi çok iyi gıdalar alarak tüm gün yorulmadan akşama ulaşması sağlanmalıdır. Başka bir durumda çocuk, 12-13 yaşlarına gelince, beden sağlığı yerinde ise ramazanın birkaç günü oruç tutması istenmeli, bu konuda teşvik edilmeli, yerine getirdiği vakit de maddi ve manevi takdir gösterilmelidir. Birkaç gün oruç tutturduktan sonra, çocuk kendi istiyorsa devam etmeli, istemiyorsa zorlanmamalıdır. Ancak mükellef olduğu çağda sağlığı elverişli ise mutlaka orucunu tutması istenmeli, bunun pek çok maddi ve manevi faydası anlatılmalıdır.

Sahabeden Rübeyyi diyor ki: ***"Biz aşure orucu tutardık, küçük çocuklarımıza da tutturur (onlarla mescide giderdik), oruçlu***

çocuklarımıza boyalı yün softan oyuncak yapardık da bunlardan yemek diye ağlayan olursa iftar vakti erişinceye kadar ona bu oyuncağı verir eğlendirirdik”.[60] Görülüyor ki sahabe çocuklarına orucu böyle sevdiriyor. Başlanmış bir orucu sonuna kadar götürmesini istiyorlar, bunun için gerekli şartları hazırlıyorlar.

> Hac ve zekât, çocukların doğrudan yaparak öğrenecekleri bir ibadet olmaktan çok, aile büyüklerinin yaptıklarını görerek, kendi harçlıklarından ayıracağı paralardan bir kısmını, sadaka ve yardım olarak bir şahsa ya da bir kuruma vermek suretiyle öğrenecekleri bir ibadet şeklidir. Bu esnada, kişilere ilgi ve sevgiyi koruyarak yardım yapmak gerektiği gösterilmelidir. Hacla ilgili olarak ise filmler, resimler, hacdan gelen büyükleri ziyaret, onların oradan çocuklar için getireceği hediyeler kalıcı izler bırakacaktır.

Diğer ibadetlerimizden olan hac ve zekât, çocukların doğrudan yaparak öğrenecekleri bir ibadet olmaktan çok, aile büyüklerinin yaptıklarını görerek, kendi harçlıklarından ayıracağı paralardan bir kısmını, sadaka ve yardım olarak bir şahsa ya da bir kuruma vermek suretiyle öğrenecekleri bir ibadet şeklidir. Bu esnada kişilere ilgi ve sevgiyi koruyarak yardım yapmak gerektiği gösterilmelidir. Hacla ilgili olarak ise filmler, resimler, hacdan gelen büyükleri ziyaret, onların oradan çocuklar için getireceği hediyeler kalıcı izler bırakacaktır.

İbadetlerin birey ve topluma kazandıracağı huzur ve mutluluğu yaşayabilmek için çocukların gelişimi dikkate alınmalıdır. Onların özel yetenek ve eğilimleri göz önünde bulundurulmalı, eğitim öğretimleri adım adım yapılmalıdır. Çocuklarımızın başarılı ve mutlu olmasını istiyorsak, her alanda olduğu gibi, din eğitimi ve öğretimi alanında da, çocukluğun ilk yıllarından itibaren onlara, doğru ve yeterli eğitim vermeliyiz.

ÇOCUKTA SORUMLULUK BİLİNCİNİN ÖNEMİ VE AİLEDE KAZANDIRILMASI

Prof. Dr. Abdurrahman Dodurgalı

ÇOCUKTA SORUMLULUK BİLİNCİNİN ÖNEMİ

Sorumluluk; insanın bireysel bir kişilik kazanması, kendine ve topluma karşı ödevlerini kavrayıp, buna uygun davranışlar geliştirmesidir. Hayat, ne özgürlüğü ne de otoriteyi reddetme alanıdır. Akıllı ve düşünebilen bir varlık oluşumuz, nasıl bize özgür davranma imkânı sağlarsa, sosyal bir varlık olmamız da özgürlüklerimizin kısıtlanmasının kabulü anlamına gelmektedir. Uçurtmanın uçabilmesi, nasıl bir yere bağlı olmasıyla mümkünse, kişinin özgürlüklerini kullanabilmesi de kısıtlamaları kabullenmesiyle mümkün olabilmektedir.

Sorumluluk bilincinin geliştirilmesi, eğitimin en önemli problemlerindendir. Çocuğun sorumluluk bilincine ulaşabilmesi, özgürlüklerini kullanması ile otoriteyi (disiplin) kabulü arasında denge kurabilmesine bağlıdır. Birbiriyle çelişen özgürlük ve otoriteyi kabul, aynı anda aynı kişide birbirini dengeleyerek kullanılabildiğinde, sorumluluk bilincini ortaya çıkarır.

Sorumluluk alabilmeye ilişkin becerileri kazanmak için küçük yaştan itibaren bir hazırlık dönemine ihtiyaç vardır. Bu hazırlık dönemi, gelişim alanlarının tümünü kapsar. Eğitimin bütüncül yapısı da böyle bir anlayışı gerekli kılmaktadır.

Sorumluluk bilincinin geliştirilmesi, eğitimin en önemli problemlerindendir. Çocuğun sorumluluk bilincine ulaşabilmesi, özgürlüklerini kullanması ile otoriteyi (disiplin) kabulü arasında denge kurabilmesine bağlıdır. Birbiriyle çelişen özgürlük ve otoriteyi kabul, aynı anda aynı kişide birbirini dengeleyerek kullanılabildiğinde, sorumluluk bilincini ortaya çıkarır.

Sorumluluk bilincine hazırlık, öncelikle duygusal gelişim alanındaki faaliyetlerin ihmal edilmemesine bağlıdır. Kendine güven, ancak küçük yaşta (2,5) temel güven duygusunu kazanmak ve güvensizlik duygusunu önlemekle geliştirilebilir. Bunun için, küçük yaştan itibaren çocuğun duygusal gelişiminin temel öğesi olan sevgi ön planda tutulmalıdır. Sevgi, çocuğu tanımayı ve anlamayı, onunla ilgilenmeyi, ona iyi bir çevre oluşturmayı ve kişiliğine saygı duymayı gerektirir.

Sorumluluk bilinci bir yönüyle motor gelişim alanını ilgilendirmektedir. Çünkü kişilik gelişiminin sağlanabilmesi, aşağılık duygusuna karşı iş yapıcılığın, çekingenlik ve kuşkuya karşı özerkliğin, suçluluk duygusuna karşı girişimciliğin öne çıkarılmasını gerektirir. Bunlar, motor gelişim alanı ile ilgili faaliyetlerdir. Motor gelişim ise, oyun, ev işleri ve çocuğun kendi işlerini kendisinin yapması gibi faaliyet alanlarında sağlanır.

Sorumluluk bilincinin gelişimi diğer bir yönüyle zihinsel gelişim alanıyla ilgilidir. Öğrenme güdüsü ve becerisi, sağlıklı bir zihinsel gelişimi gerektirir. Bu sebeple zihinsel öğrenme döneminden itibaren soru sorma, hayal kurma, akıl yürütme ve kavram geliştirme faaliyetleri teşvik edilmeli, yaratıcılığı desteklenmelidir. Bilinçli öğrenme döneminde ortaya çıkacak olan kuşku duyma, ergenlik döneminde ortaya çıkacak sorgulama ve eleştirmelerin sağlıklı olabilmesi, böyle bir alt yapıyı gerektirir. Bu dönem aynı zamanda benüstü varlık ve fizik ötesi dünya ile ilişkilerin doğrudan kurulduğu bir dönemdir. Ergende bunlara bağlı olarak değer yargıları oluşur. Sorumluluk bilinci, kendine güven kazanmakla doğrudan ilişkilidir. Bu güvenin kazanılmadığı durumlarda sorumluluğun gereklerini yerine getirebilmek çok zordur. Kendine güven, ancak gelişim ödevlerini yerine getirmekle mümkündür (Havighurst).

Sorumluluk bilincinin gelişimi bir yönüyle zihinsel gelişim alanıyla ilgilidir. Öğrenme güdüsü ve becerisi, sağlıklı bir zihinsel gelişimi gerektirir. Bu sebeple zihinsel öğrenme döneminden itibaren soru sorma, hayal kurma,

akıl yürütme ve kavram geliştirme faaliyetleri teşvik edilmeli, yaratıcılığı desteklenmelidir.

Sorumluluk bilinci, genellikle ergenlik dönemi gelişim ödevlerini gerçekleştirerek tamamlanır. Bu ödevler şöyle sıralanabilir:

Değişen toplumsal gruplara girme, bu gruplardaki rolleri ve kendi rolünü öğrenme,

Kendi cinsinin psiko-sosyal ve biyolojik rolünü öğrenerek bunlara uygun davranışlar geliştirme,

Başkalarına ve topluma olan ödevlerini kavrayacak şekilde bir vicdan, ahlak anlayışı ve değerler sistemi geliştirme,

Özellikle lise çağında, büyüme süreci boyunca, uygun bir bağımsızlık-bağımlılık tarzı geliştirme ve yürütme (Bu ödevi, bireyin benlik-durum ilişkilerini uyum sağlayıcı bir düzeyde geliştirmesinin gereği olarak ele almak mümkündür. Gerçekte bireyin tam anlamı ile “bağımsız” olmadığını, “bağımlılığın” canlı varlığın kaçınılmaz bir durumu olduğunu öğrenmesini de bu görev içinde ele almak gerekmektedir.),

Evlenme, aile kurma konuları için hazırlanma.

Ergenlik dönemi gelişim ödevleri; kimlik edinme, sosyalleşme ve üretken olmayı gerçekleştirmekle tamamlanır. Bunlardan kimlik edinme, rol kargaşasını önler. Böylece birey toplum içinde kendisinden beklenilen rolleri üstlenebilir. Sosyalleşme, yalnızlık fobisinin karşıtıdır. Paylaşma ve birlikte çalışmayı sağlar. Grup içinde rol üstlenebilmeyi temin eder. Üretkenliğin motivasyonu başarıdır. Üretkenlik de gelişmeyi temin eder, duraklamayı önler.

Başarı, kendini yetiştirmeyi gerektirir. Kendini yetiştirmek yaşadığı çevreye ve zamana göre değişkenlik gösterir. Günümüzün kendini yetiştirme ölçütleri dil bilme, bilgisayar kullanabilme, bilgiye ulaşabilme, pratik olma vb. gibi konulardır.

Bütün bunların bu dönemde gerçekleştirilebilmesi, bireyin çevresindeki çeşitli ortamlarla ilişki kurması, öğrenmesi ve deneyim kazanmasına bağlıdır. Sorumluluk bilinci çok zor elde edilir. Bir kimsenin sorumlu tutulabilmesinin temel şartı, ehliyetli olmasıdır. Yani sorumluluk yüklenebilecek donanıma sahip olması gerekmektedir. Bu da anlamak, bilmek gibi eylemleri gerçekleştirecek bir düzeyde akıl ve idrake, bilgi sonucu iyiyi kötüden ayıracak bir temyiz gücüne ve bunların üstünde bir iradeye ihtiyaç duyar. Bunlar ehil olmanın ön şartlarındandır. Bütün bunlardan sonra kişide yapabilme gücünün olması gerekmektedir.

Sorumluluk bilincinden beklenilenlerin elde edilebilmesi, iradenin ortaya çıkmasına bağlıdır. İradeyi oluşturan faktörler eğitim, değer yargıları, istek ve arzular, zekâ ve kabiliyetlerdir.

İrade, zihinsel olarak kendisini özgür hisseden kişiyi, iyi davranışlar yapmaya yönelten güçtür. Bilgi, irade ve güç (kudret) birlikte özgür davranışı oluşturur. İradeye ilişkin davranışlar dört aşamada ortaya çıkar:

Hedef

Muhakeme

Karar

Davranış

İrade, istek ve davranışlarımızda aklı öne çıkarır, bedensel arzu ve ilgilerimizi aklın denetiminde gerçekleştirmemizi sağlar.

Eğitim faaliyetlerinin amaçlarından birini oluşturan sorumluluk bilinci kazanımı, öncelikle anne-baba-çocuk ilişkileri içinde gerçekleştirilir. Çünkü temel güven duygusunun kazanılacağı en uygun ve yoğun duygusal ortam ailede bulunur. Bu konu, ailenin diğer eğitim kurumlarına karşı önemli bir üstünlüğüdür.

Aile içinde engellenen çocuk, zihinsel gelişimini gerçekleştiremeyeceği için, sorumluluk bilincini de oluşturamayacaktır.

Ayrıca çocuğun eğitimi ile ilgili sorumluluk da birinci dereceden ailenin omuzlarındadır. Zaten eğitimin en etkili olduğu dönemler de fiziki bağımlılıktan dolayı aile içinde geçmektedir. Zihinsel gelişimin sağlanması önemli ölçüde çocuğun özgür bırakılmasına, yaratıcılığın ortaya çıkarılmasına, sorduğu soruların bilinçli bir şekilde cevaplandırılmasına bağlıdır. Çocuk bütün bunlara aile içi yatay ve esnek ilişkilerle alıştırılır. Aile içinde engellenen çocuk, zihinsel gelişimini gerçekleştiremeyeceği için, sorumluluk bilincini de oluşturamayacaktır.

Motor gelişim ise küçük yaştan itibaren çocuğun iş yapma ve iş başarabilme yetisinin ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Bunda da en önemli görev, aileye düşmektedir. Çocuğun iş yapmasını anne baba teşvik etmeli, yapabileceği işlerde sorumluluk alması sağlanmalıdır. İş yapma esnasında yaptığı hatalar ve yanlışlıklar düzeltilerek giderilmeli, hiçbir zaman onun kişilik gelişiminde engellemelere sebep olacak tepkiler ortaya konulmamalıdır. Çünkü sorumluluk bilincine sahip olmak, kişilik gelişimini tamamlamak ile mümkün olmaktadır. Kişinin davranış özellikleri, onu diğer insanlardan ayıran düşünüş ve davranışları diye tanımlayabileceğimiz

kişilik, zekâ, mizaç, duygu, sosyal durum ve beden yapısı gibi unsurlardan meydana gelir.

Sağlıklı ve etkin bir kişilik yapısının nitelikleri şöyle sıralanabilir:

a. Duygusal güven

b. Kendini tanıma

c. Başkalarını kabul etme

ç. Sosyalleşme

d. Öğrenme güdüsü ve becerisi

e. Bağımsızlık

f. Özgürlük ve disiplin arası denge

g. Paylaşma, birlikte çalışma

Bireyin kişilik yapısı, kalıtımsal özellik ve sınırlamaları içinde, fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin çevreyle ve birbirleriyle karşılıklı etkileşimi sonucu oluşmaktadır.[61]

Kişilikle ilgili bilgiler, her türlü eğitim faaliyetlerinde, insanlar arası ilişkilerde, ailede ve çocuk terbiyesinde muhakkak bilinmesi gereken bilgilerdir.[62] Hatta eğitimci, bu konuda sadece bilgi ile yetinen dış gözlemci olarak kalamaz. Zaman zaman da “katılan gözlemci” olarak olaya girmek gibi bir mecburiyetin içindedir.[63]

Kişiliğin dengeli gelişmesi için kişilik gelişiminin bütün evrelerinde uygun eğitim tedbirlerine ihtiyaç vardır. Erikson’a göre kişilik gelişiminin evrelere göre özellikleri şöyledir:

Çocukluk döneminde:

Güvensizliğe karşı temel güven

Utanç ve kuşkuya karşı özerklik

Suçluluk duygusuna karşı girişimcilik

Aşağılık duygusuna karşı iş yapıcılık

Ergenlik ve erişkinlik döneminde:

Rol kargaşasına karşı kimlik edinme

Yalnızlık duygusuna karşı yakınlık kurma

Duraklamaya karşı üretkenlik

Olgunluk döneminde:

Umutsuzluğa karşı benlik bütünlüğü

Yine Erikson’a göre, her dönem bir sonraki dönem için basamak oluşturur. Bir sonraki dönem kendinden önceki dönemlere dayanır. Önceki dönem, sonraki dönemlerde gelişecek olan çekirdek özellikleri içine alır.[64]

Gelecekteki hayatında hem dinî, hem dünyevî çok büyük sorumluluklar altına girecek bir mümin adayı olan çocuğun, sorumluluk konusunda da eğitilmeye ihtiyacı vardır. Ergenlik çağından itibaren Allah’a ve diğer insanlara karşı birçok sorumluluk yüklenecek kişide, bu bilincin aniden

ortaya çıkmayacağı bir gerçektir. Onun için, bu konunun çocukluk döneminde üzerinde durulması, ergenlik çağına kadar geliştirilmesi gerekir.

Ergenlik çağında çocuğun beden yapısı ve şahsiyeti tam olarak ortaya çıktığından, bundan sonra sorumluluklarını yerine getirebilecektir. Yerine getirmediklerinin ise hesabını verecektir.

Gelecekteki hayatında hem dinî, hem dünyevî çok büyük sorumluluklar altına girecek bir mümin adayı olan çocuğun, bu konuda da eğitilmeye ihtiyacı vardır. Ergenlik çağından itibaren Allah'a ve diğer insanlara karşı birçok sorumluluk yüklenecek kişide, bu bilincin aniden ortaya çıkmayacağı bir gerçektir. Onun için, bu bilincin çocukluk döneminde üzerinde durulması, ergenlik çağına kadar geliştirilmesi gerekir.

Sorumluluk bilincinin din eğitiminde özel bir yeri vardır. Dinî yükümlülüklerimiz (mükellefiyet), başlıca dinsel faaliyetlerimizi meydana getirir. Bundan dolayı sorumluluk bilincinin dinî kültürde çok önemli bir yeri vardır. Azhab (38/72), Kıyame (75/36), Bakara (2/286), Beled (90/8-10) ayetleri sorumlulukla ilişkilidir. Sorumluluğun bireysel olduğunu vurgulayan ayetler (En'am 6/64) olduğu gibi, kötülüğe karşı ilgisiz ve kayıtsız kalmamızın pasif suç ortaklığı olduğunu vurgulayan ayetler de vardır (Ankebut 29/13).

Ayetler, bu konuya çocuk açısından değil, genel anlamda insandaki sorumluluk bilinci açısından yaklaşmıştır. Çeşitli ayetlerle insanın sorumluluğuna verilen konular ifade edilmiş, böylece yapılan hareketlerin birtakım sonuçlar doğuracağı, dolayısıyla insanın davranışlarına dikkat etmesinin ve sorumluluk bilinci ile hareket etmesinin gereğine dikkat çekilmiştir. Bazı görevlerin yüklenmesi suretiyle, insana bireysel kişilik bilinci kazandırılması amaçlanmıştır. Böylelikle kişi, herhangi bir birey olmaktan çıkarılıp "sorumluluk yüklenen bir kişi" durumuna getirilmek istenmiştir.[65]

Din eğitiminin insana kazandırmayı hedeflediği iman ve aksiyon, ona aynı zamanda bir sorumluluk da yükler. Bu sorumluluk, insanın ve toplumun düzelmesinde görev almaktır. Dolayısıyla bireyin, kendi haklarının, görevlerinin ve sorumluluklarının tamamen farkında olduğu, duyarlı bir kişilik sahibi olması gerekir.[66]

Şimdi konu ile ilgili ayetlere geçelim:

Sorumluluk duygusunun mahiyeti ve insanla ilişkisi şöyle anlatılır:

“Doğrusu Biz sorumluluğu göklere, yere ve dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zalim ve pek cahil olan insan ise, onu yüklenmiştir.”[67]

Ayette sorumluluk yüklenme konusunun, çeşitli varlıklara teklif edildiği, fakat özgür hareket edebilme avantajı yanında hesap verme gibi dezavantajı da kapsayan bu özelliği, gökler, dağlar, yeryüzü gibi muazzam varlıkların yüklenmekten çekindiği anlatılmaktadır. İnsan ise, bu ağır yükü, cahilliği ve zalimliği sebebiyle korkmadan üzerine almıştır. Böylece hakikaten zor ve ağır bir yükümlülüğün altına girmiştir. İradesi ile tercihler yapabilme özelliğinin yanında, hareketlerinin hesabını verme sorumluluğunu da yüklenmiştir.

Bu durum Kur’an’da şu ayetlerle bildirilir:

“Biz onun için iki göz, bir dil ve iki dudak var etmedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi?”[68]

Ayet, insanın hareketlerinin mahiyeti hakkında bilgi sahibi olabileceği duyu organlarının olduğunu ve bu organlarla yapacağı değerlendirmelerden sonra hayra da şerre de gidebilecek bir davranış özgürlüğünü sağlayacak iradenin kendisine verildiğini beyan etmektedir.[69]

Ayrıca başka bir ayette de;

"Sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyetini verene andolsun ki..."[70] buyurulmakta, böylece insana iyilik ve kötülük yapma kabiliyetlerinin verildiği ifade edilmektedir.[71]

Konu ile ilgili şu ayeti de zikredebiliriz.

"Biz insanı, katışık bir nutfeden yaratmışızdır. İmtihan edelim diye kendisini işitir ve görür kıldık. Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör."[72]

İnsanı yoğun baskı ve gerilimlere sürükleyen sorumluluk duygusu, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Ona sorumluluk yüklerken gücünün üstünde bazı davranışları ondan istememeye özen gösterilmeli, hatalı ve yanlış hareketlerini fazla büyütmemeli, yapabileceği davranışları göstermediği zaman da ona af ve merhametle muamele edilmelidir.

Yani insana, imtihan olacağı olaylar üzerinde düşünüp değerlendirebilmesi için beş duyuyu[73] ihsan ettik. Gidilmesi gereken yolu da gösterdik. Sonra ona, hem şükredicilik hem de inkârcılık kabiliyeti verdik, ister şükretsin (doğru yola gitsin), ister inkâr etsin (yanlış yolda gitsin) denmektedir.

Bütün bu ayetlerden çıkan sonuç şudur ki, insan, olayları değerlendirebilecek kabiliyetlere, karar verip iyi ve kötü hareketlere yönelebilecek bir iradeye sahip olan, bunlara mukabil hareketlerinin sorumluluğunu kabul etmiş bir varlıktır. Sorumsuzca davranışlar, iyi kötü ayırt etmez hareketler, onun ahsen-i takvim yaratılışına uygun değildir.

"İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"[74].

Akıl sahibi olduğundan, insan, başıboş bırakılmamış, sorumluluk sahibi bir varlık olarak yaratılmıştır. Aklın gereği sorumluluktur. Bu durumun aksi, akla aykırıdır.

Sorumluluğun çok ağır bir yük olduğunu fark eden insanoğlu, her fırsattan yararlanarak bundan kaçmaya çalışır.

“Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler. Kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz, eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma. Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbimiz bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi taşıtma, bizi affet, bizi bağışla, bize acı.”[75]

Bu ayetlerde, sorumluluk bilincinin insanı sürüklediği psikoloji çok canlı bir şekilde ortaya konmaktadır. Herkese ancak taşıyacağı kadar bir

sorumluluk verilmiş olmasına rağmen, insan yine de sırtındaki bu ağır yükü hafifletmek istemektedir. Bu psikolojisini şu istekleri ile gösterir:

Samimiyetle davranma, fakat yanılma veya hata yapma sonucu, yerine getirmediği hareketlerden sorumlu tutulmaması arzusundadır.

Gücünün üstünde bir sorumluluk altına sokulmamayı talep etmektedir. Gücü, üstüne aldığı sorumluluğa yetse bile yükünün yine de hafiflemesini ister.

Bütün bu dilekleri kabul edilse bile yine de sorumluluklarını yerine getiremeyeceğini bildiği için, bu konuda af ve merhamet talep eder.

İnsanı bu derece yoğun baskı ve gerilimlere sürükleyen sorumluluk duygusu, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Ona sorumluluk yüklerken gücünün üstünde bazı davranışları ondan istememeye özen gösterilmeli, hatalı ve yanlış hareketlerini fazla büyütmemeli, yapabileceği davranışları göstermediği zaman da ona af ve merhametle muamele edilmelidir. Sorumluluk konusunda insanın değerlendirilmesi böyle olunca çocuk da en azından bu özellikler içinde ele alınmalıdır. Çünkü bu konuda çocuğun da beklentileri aynıdır.

KARAKTER EĞİTİMİ: ANNE-BABALAR İÇİN STRATEJİLER

Prof. Dr. Halil EKŞİ

KARAKTER EĞİTİMİ

Giriş

Bilindiği gibi, bir çocuk dünyaya getirmek; pek çok sorumluluğu da beraberinde getirir. Özellikle “değişim”in ivme kazandığı, küreselleşme

anaforunun, ailenin çocuk yetiştirme konusundaki endişelerini artırdığı bugünlerde... Teknolojik gelişmenin, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı olduğu ve kültürler arası etkileşimin had safhaya çıktığı bir ortamda yaşıyoruz. Çocuklarımıza sunulan imkânlar, tahminlerimizin çok ötesinde. Tabi bu imkânların beraberinde getirdiği "yan etkiler" de...

İçinde yaşadığımız kürenin durumunu, birtakım suç istatistikleri, şiddet yaygınlığı ve benzerleri ile birlikte düşündüğümüzde, daha da karamsar olmaktayız. Medyada sıklıkla rastladığımız; iyi okullarda okuyan gençlerin birtakım "sapkın" inanç sistemlerine bağlanarak "intihar" etmeleri durumu, artık kanıksanmaya başlandı. Kötü örnekler çoğaltılabilir, ama biz burada yazıklanma ya da yakınma yerine daha ziyade "Ne yapmalı?" sorusuna; başka bir ifadeyle, "Bu kaçınılmaz gibi görünen meydan okumalara ve iç karartıcı manzaraya karşı aileler neler yapabilirler?"e cevap arayacağız.

Ailelerin çocuklarında olmasını istedikleri özellikleri genel olarak iki başlık altında toplamak mümkündür: **Başarılı olmaları** ve **iyi insan olmaları**. Başarılı olmaları, onların okul performanslarının iyi olması, akranları arasından sıyrılmaları, iyi bir iş sahibi olmaları gibi hususları içerir. Hayatta başarılı olmak, ailelerin üzerinde hassasiyet gösterdikleri birincil husustur. Bu, zaman zaman iyi insan beklentisinin üzerini örtebilmektedir. Özellikle de çocuklarımızın okul değiştirmeleri gereken sınav zamanlarında artık neyin amaç, neyin araç olduğu iyice birbirine karıştırılmaktadır. Oysa öncelikli olan, çocuklarımızın iyi insanlar olarak yetişmeleridir.

Hayatta başarılı olmak, ailelerin üzerinde hassasiyet gösterdikleri birincil husustur. Bu, zaman zaman iyi insan beklentisinin üzerini örtebilmektedir. Özellikle de çocuklarımızın okul değiştirmeleri gereken sınav zamanlarında artık neyin amaç, neyin araç olduğu iyice birbirine karıştırılmaktadır. Oysa öncelikli olan, çocuklarımızın iyi insanlar olarak yetişmeleridir.

İyi insan; sorumluluk sahibi, saygılı, iyiliksever, içten, diğerkâm (özgecil), doğru sözlü olmak gibi temel insani değerleri benimsemiş, onlarla hareket eden bireyler olması beklentisini ifade eder. Bu çalışmada ***"Karakter Eğitimi"*** olarak isimlendirilen ve ailelere, çocuklarının iyi insan olması beklentilerini gerçekleştirme konusunda yardımcı olacağını düşündüğümüz birtakım stratejiler, öneriler ve bir uygulama örneğinden bahsedeceğiz.

Öncelikle karakter eğitimi kavramı üzerinde duralım. Karakter eğitimi, çocuklarımızın temel ahlaki ve insani değerleri anlama, onlara karşı hassas olma ve onlarla birlikte yaşamalarına yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilen ***"kasıtlı"*** birtakım etkinlikler repertuarıdır. Tanımda geçen "kasıtlı" kelimesinin dikkat çektiğini tahmin ediyoruz. Kasıtlı, çünkü sadece doğru düşünme ve problem çözme gibi sürece yönelik yaşantılarla çocuklarda "kendiliğinden" iyi karakterin oluşacağı düşünülemez. "Karakter eğitimi" yaklaşımı, insan doğasında var olan birtakım "iyi niteliklerin" ortaya çıkması, gelişmesi ve doğruya yönelmesi için "müdahale" edilmesi gerektiğine inanmaktadır. Çocuklara sadece ve sadece kendi ayakları üzerinde durmalarını öğretmek, yukarıda detaylarına girmediğimiz istatistiklerin ortaya koyduğu sonuçları doğurmaktadır. Çocukların kendi ayakları üzerinde durması elbette gereklidir. Ancak bu yeterli değildir…

Karakter eğitimi, başta aile olmak üzere okulun ve toplumun ortak sorumluluğundadır. Aile, ilk ve öncelikli karakter şekillendiricidir. Ağırlık okul öncesi dönemde olmak üzere, yükün çoğu ebeveynin sırtındadır.

Karakter eğitimi, başta aile olmak üzere okulun ve toplumun ortak sorumluluğundadır. Aile, ilk ve öncelikli karakter şekillendiricidir. Ağırlık okul öncesi dönemde olmak üzere, yükün çoğu ebeveynin sırtındadır. Çocuklarımızın iyi birer insan olarak yetiştirilmelerinde, ailelerin desteklenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Toplum olarak aile yapımızın sağlamlığı ile övünürüz. Bununla birlikte, "yeni" dünyanın şartlarına ve "süper" tehditlerine karşı strateji ve uygulamaya yönelik etkinliklerle ailenin desteklenmesi kaçınılmaz görünmektedir.

1. Stratejiler

Bilindiği gibi karakter eğitimiyle ilgili öncelikli konu, temel prensiplerin ortaya konulmasıdır. Çocukların ilk ve öncelikli karakter "şekillendiricileri" olan ailelerin, bu işlevlerini yerine getirirken uymaları gereken ana ilkelerin ne olduğunu bilmeleri oldukça önemlidir. Aşağıda K. Ryan ve K. E. Bohlin'in kaleme aldıkları karakter eğitiminin olmazsa olmaz on kuralını bulacaksınız.

a) Birinci Kural: Önceliği Ebeveynliğe Vereceksiniz

İyi ve karakterli çocuklar yetiştirmek, buna zaman ayırmayı ve itinayı gerektirir. Eğitimciler, nitelikli öğrenmede iki konuyu önemli bulmaktadır: Zamanında gerçekleştirilmesi gereken görevler ve öğrencilerin öğrenmeye ilgi duymalarının sağlanması.

“İyi örnek” olunması ve bu iyi örnekliğin hiç aksatılmadan sürekli olması beklenir; insanların çoğu bu beklentiden hoşlanmaz. Bununla birlikte bu durum anne babalar için kaçınılmazdır. Çocuk, ahlaki değerleri de bu yolla öğrenir.

b) İkinci Kural: İyi Örnek Olacaksınız

“İyi örnek” olunması ve bu iyi örnekliğin hiç aksatılmadan sürekli olması beklenir; insanların çoğu bu beklentiden hoşlanmaz. Bununla birlikte bu durum anne babalar için kaçınılmazdır. Çocuk, ahlaki değerleri de bu yolla öğrenir.

c) Üçüncü Kural: Bu Mesuliyeti Tek Başına Üstlenmeyeceksiniz

Çocuklarımızın çevresindeki bütün -iyi veya kötü- insanlar, potansiyel modellerdir. Bu kişilerin, çocuklarımıza ne tür etkiler yaptıkları konusunda bilinçli olmalı ve kötülüklerden emin, iyinin sunulduğu ortamlar oluşturmalıyız.

d) Dördüncü Kural: Çocuğun Okul Yaşamıyla Son Derece İlgili Olacaksınız

Anne babalar çocukların birincil karakter eğitimcileri olmakla birlikte, öğretmenlerin ve okulların da bu konuda önemli rollerinin olduğu unutulmamalıdır.

e) Beşinci Kural: Çocuğunun Kalbine ve Aklına Ne Girdiğine Son Derece Dikkat Edeceksiniz

İyi karakterli olmanın bir anlamı da “neyin doğru neyin yanlış, kimin iyi insan kimin zayıf insan olduğuna dair bir anlayış geliştirebilme”dir.

f) Altıncı Kural: Temel Kuralları İhmal Etmeyeceksiniz

Çocukların doğuştan getirdikleri özelliklerin iyiye yönlendirilmesi ve ahlaki değerlerin oluşturulması zaman ister. Öncelik, dürüstlük, başkalarına

saygı ve sorumluluk gibi temel değerlere verilmelidir. Büyüdükçe sabır, adalet ve ölçülü olmak üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

g) Yedinci Kural: Seven Bir Kalple Ceza Vereceksiniz

Çocukların sınırlara ihtiyacı vardır. Ama maalesef, çoğunlukla bu sınırlar aşılacaktır. Makul bir ceza, karakter eğitiminin bir boyutudur. Çocuklar neden cezalandırıldıklarını bilmeli ve bunun anne baba sevgisinden kaynaklandığını hissetmelidirler.

h) Sekizinci Kural: Ahlaki Bir Dil Kullanacaksınız

Olaylar basitçe "uygun" ve "uygun olmayan" diye sınıflandırılamaz. Başkalarına zarar veren davranışlar "yanlış" ve "doğru" olarak nitelendirilmelidir.

ı) Dokuzuncu Kural: Karakter Eğitimini Asla Tek Başına Kelimelere Yüklemeyeceksiniz

Çocuklar, iyi karakterin kelimelerden daha fazla bir şey olduğunu erkenden öğrenirler. Bu yüzden ebeveynler çocuklarına, karakter eğitiminde temelin davranışlar -kendi davranışları- olduğunu öğretmelidir.

j) Onuncu Kural: İyi Karakteri Evinizin Asli Önceliği Hâline Getireceksiniz

Anne babalar ve çocuklar, sürekli bazı şeyleri yetiştirmek noktasında baskı altındadır. Bunlar mazeret olmamalı; çocuklar, büyüklerin temel dikkatinin, kendilerinin iyi bir karaktere sahip olmaları üzerinde yoğunlaştığını bilmelidirler.

Öneriler

Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, çocuklara iyi karakterlerin kazandırılması, evin ve okulun gayretlerinin çevre tarafından desteklenmesiyle mümkündür. Yaşadığımız çağ, “medya ve akran gruplarının gençler üzerinde etkisinin oldukça yüksek olduğu ve dolayısıyla ailelerin, çocuklarının ahlak gelişiminde güçlü bir rol almalarını” gerektiren bir çağdır. İşte size bu çabalarınızı destekleyecek bir demet öneri:

Evde iyi davranışlara modellik yapın. Komşusunun haklarına saygı gösteren, başkalarının arkalarından konuşmayan ebeveynler, adalet veya sorumluluğa dair çocuklarıyla konuştuklarında elbette daha etkili olacaklardır. Kendinize ve ailenize yüksek ahlaki standartları hedef edinin.

Çocuklarınızla değerleriniz ve fikirleriniz hakkında açık bir biçimde konuşun. Hangi konulara önem verdiğinizi çocuklarınız bilmelidirler. Çocuklarınızın, sizin prensiplerinizin veya düşüncelerinizin gerekçelerini anladıklarından emin olmalısınız.

Çocuklara iyi karakterlerin kazandırılması, evin ve okulun gayretlerinin çevre tarafından desteklenmesiyle mümkündür.

Eşinize, çocuklarınıza ve diğer aile fertlerine karşı saygılı olun. Unutmayın, çocuklarınızın başkalarına karşı duyarlılık ve empati kazanabilmeleri, diğerlerine saygıyla davranmalarına bağlıdır ve bu konuda model sizsiniz.

Ailenin her ferdine karşı davranış tarzınızda nezaketi elden bırakmayın. Bu durum çocukların böyle davranışları model almalarına ve dolayısıyla öğrenmelerine yol açacaktır.

Hem ev içi hem de ev dışı sorunlarını sağlıklı yollarla nasıl çözebileceklerini, kendi hayatınızda uygulayarak gösterin.

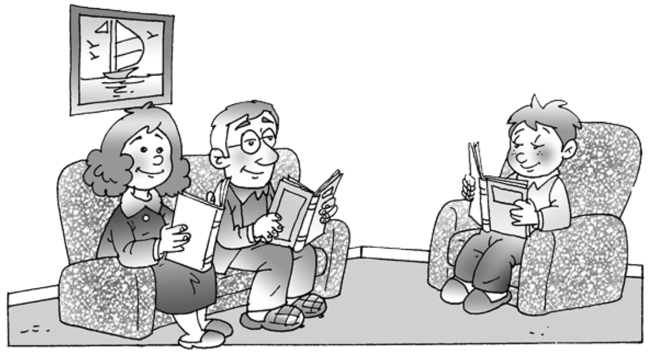
Mümkün olan sıklıkla ailenizle yemek yiyin (televizyonsuz bir ortamda). Yemek hızlı bir atıştırma bile olsa, bu zamanı, çocuklarınızın sorunlarını dinlemek için bir fırsat olarak kullanın.

Aile etkinlikleri planlayın. Çocuklarınızı bu planlarınıza dahil etmeyi unutmayın. Kendi önerilerine değer verildiğini fark etsinler.

Çocuklarınızın yanında asla kötü alışkanlıklarınızı sergilemeyin (umarız yoktur). Bu alışkanlıklara karşı çocuklarınıza, gerekli donanımları sağlayın.

Çocuklarınıza ahlaki ve manevi değerlerinizi (hangilerine sahipseniz) aşılamayı ihmal etmeyin. Araştırmalar ahlaken güçlü bireylerin suça daha az yönelik eylemler ortaya koyduklarını göstermektedir.

Ailenizle birlikte çeşitli sosyal hizmetlere katılın. Çocuklarınızla birlikte yardım kuruluşlarını, bakıma muhtaç kişilerin kaldığı kurumları ziyaret edin. Çevrenizde yardıma muhtaç kimseler varsa onlarla ilgili yapılacak çalışmalara çocuklarınızı da dahil edin. Çocuklarınızla birlikte evde okuma zamanı oluşturun. Özellikle edebî eserler, karakter gelişimi için harika birer kaynaktır. Kitaplardaki karakterlerin sergiledikleri davranışlar üzerine konuşun.

Çocuklarınızın para harcamaları konusunda plan yapmalarına yardımcı olun. Kendi bütçelerini yapsınlar. Siz de maddi olmayan ödüllendirme yöntemini kullanmaya özen gösterin.

Çocuklarınızla sizin hayatınız ya da geçmiş büyüklerinizin hayatları hakkında konuşun. Böylece kendi yaşamlarında başkalarının etkilerini ve önemini kavrayabilirler. Bu aynı zamanda, bir aile geleneği oluşturulmasını da sağlar.

Çocuklarınıza, hayatınızda değer verdiğiniz, beğendiğiniz kişilerden bahsedin. Sahip olduğu hangi özelliklerden dolayı onları beğendiğinizi izah edin. Onların kendi kahramanları hakkında da konuşun.

Mevcut durumları (okuldaki bir olay, gazetede bir haber vb.) karakter eğitimi ile ilgili konuşmalarınızı başlatmak için fırsat bilin. Unutmayın, karakter gelişimi hayatın dışında değil, içindedir, daha doğrusu hayatın kendisidir.

Çocuklarınızın günlük problemlerini kendilerinin çözmelerine müsaade edin. Seçeneklerden bahsedin, cesaret aşılayın.

Evle ilgili sorumlulukların bir kısmını üstlenmelerini sağlayın. Çok küçük dahi olsalar onların yapabileceği ufak tefek işler her zaman bulunabilir. Onlar büyüdükçe sorumlu oldukları daha fazla işleri olacaktır. Böylece, çokça şikâyet edilen "sorumsuz çocuklar" yetiştirmenin önü alınmış olacaktır.

2) Örnek Bir Uygulama: Gazeteler Yoluyla Karakter Eğitimi

Buraya kadar sırayla karakter eğitiminin niçin gerektiği, temel stratejiler ve ailelere bazı öneriler üzerinde durduk. Şimdi ise karakter eğitiminin uygulama boyutundan bir örnek ile çalışmamızı tamamlayacağız. Aileler, karakter eğitimini hayatın her boyutuna yansıyan bir bütün olarak düşünmelidirler. Burada anlatılan etkinlikleri bu çerçevede ele alıp uygulamalarını özellikle tavsiye ederiz. Kısaca, karakter eğitimi bizzat hayatın içinde olmalıdır.

Evde iyi davranışlara modellik yapın. Komşusunun haklarına saygı gösteren, başkalarının arkalarından konuşmayan ebeveynler, adalet veya sorumluluğa dair çocuklarıyla konuştuklarında elbette daha etkili olacaklardır. Kendinize ve ailenize yüksek ahlaki standartları hedef edinin.

Bu örnek uygulamada, gazetelerdeki haberlerden yararlanarak; saygı, sorumluluk, yardımseverlik, doğruluk, hoşgörü, cesaret ve adalet gibi

değerleri çocuklarımıza nasıl aktarabileceğimizi gösteren etkinlikler yer almaktadır.

a) Saygı

Çocuğunuzla birlikte gazetenizin spor sayfasını inceleyin. Önce siz bir sporcunun fotoğrafını seçin ve ona niçin saygı duyduğunuzu açıklayın. Daha sonra çocuğunuz aynı şeyi yapması için teşvik edin.

Çocuğunuzla birlikte gazetedeki karikatürleri ve çizgi romanları inceleyin. Teşekkür etmek, başkasının malını kollayıp gözetmek, bir şeyleri paylaşmak, karşısındakini dinlemek gibi saygı ifade eden davranışları birlikte tespit edin.

b) Sorumluluk

Çocuğunuza aile büyüklerinden biriyle şimdiye kadar aldığı sorumluluklarıyla ilgili bir “söyleşi” yapmaları konusunda yol gösterici olun. Birlikte sorular hazırlayın. Söyleşi bitince onu bir gazetede sunulacak tarzda düzenlemesini isteyin. Yaptıklarını bir aile toplantısında paylaşın veya öğretmeniyle iş birliğine geçerek okulda sunmasına yardımcı olun.

Çocuğunuzla “Sana nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına da öyle davran.” kuralı hakkında konuşun. Daha sonra çocuğunuzdan, gazetelerden bu kuralın lehinde veya aleyhinde olan haberler bulmasını isteyin ve bunları birlikte konuşun.

c) Yardımseverlik

Çocuğunuzla birlikte gazetenizi yardıma ihtiyacı olan birileri olup olmadığını görmek için inceleyin. Çocuğunuzun ilgisini çeken bir konu varsa o haberi okuyun ve aile olarak bu konuda neler yapabileceğinizi konuşun.

d) Doğruluk

Çocuğunuzdan, doğru ya da yanlış davranış içeren bir haberi gazeteden bulmasını isteyin. Bu gerçek durumu kullanarak çocuğunuzla doğruluk hakkında konuşun. Daha sonra çocuğunuzdan bir haberde olması gereken 5 N (ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin) ve 1 K (kim) sorularının cevabını içeren bir biçimde bu haberi kendi kelimeleriyle yeniden yazmasını isteyin.

e) Hoşgörü

Gazeteleri kullanarak çocuğunuzdan farklı özelliklere sahip kimselerin fotoğraflarını kesmesini isteyin. Aynı zamanda çeşitli kültürleri, dinleri, anlayışları temsil eden fotoğrafları da toplasın. Çocuğunuzla bu fotoğraflar üzerinden insanların farklılıkları üzerine konuşun. Bu etkinliği de çocuğunuzun öğretmeniyle iş birliğine girerek okul ortamında düzenleyebilir veya sonlandırabilirsiniz.

Çocuğunuzla birlikte gazetelerden çocuğunuzun ilgi, özellik ve yeteneklerini içeren kelime, resim ve semboller kesin. Bunları bir kartona yapıştırın. Daha sonra çocuğunuzu aynı etkinliği istediği başka biriyle yapması için teşvik edebilirsiniz.

f) Cesaret

Çocuğunuzdan, cesaret sergileyen kişi veya grupların hikâyelerini anlatan yazıları gazetelerden bulmasını isteyin. Bu haberlerde geçen kişileri, mesleklerini ve niçin cesur olarak tanımladıklarını bir dosya kâğıdına tablo biçiminde çıkarmasını isteyin. Daha sonra bunlar hakkında birlikte konuşun.

g) Adalet

Çocuğunuzdan, ülkeler arasındaki anlaşmazlıklarla ilgili gazetede bir haber bulmasını isteyin. Daha sonra haberde adı geçen ülkeler hakkında araştırma yapmasını sağlayın. Ülkelerin başkentlerini, liderlerini, konumlarını, aralarındaki sorunları ve adil bir çözüm için çocuğunuzun kendi önerilerini içeren bir haber hazırlamasına yardımcı olun.

Çocuğunuz gazetede yanlı davranıldığını düşündüğü bir haberden bahsettiğinde, onunla niçin böyle düşündüğü konusunda konuşun. Bu konuda gazetenin ‘okur köşesi’ne bir mektup yazmasına yardımcı olun.

KAYNAKÇA

DeRoche, E. F., Sullivan, B. L., Dee Garrett, S. (1999),

Character Matters: Using Newspapers to Teach Character,

http://www.usethenews.com adresinden 24 Ekim 2001 tarihinde indirilmiştir.

Hoffman J. B., Lee, A.R. (t.y), ***Character Education \workbook: a “how-to” Manualfar School Boards, Administrators Community Leaders.***

http://www.charactercounts.org web. adresinden 23 Mayis 2002 tarihinde indirilmiştir.

Lickona, T. (1991), ***Educating for Character: How Oıır Schools Can Teach Respect and Responsibilily,*** New York: Bantam Books.

Ryan, K. Bohlin, K. E. (1999), ***Building Character in Schools,*** San Francisco: Josey Bass Publishers.

1 Aclûnî, ***Keşfu'l-Hafâ***, C. 1, s. 196, H. 1351, Beyrut, 3. baskı.

2 M. Yusuf Kandehlevî, ***Hayatu's-Sahabe***, C. 1, s. 31; Kenzü'l-Ummâl, C. IV, s.32.

3 Kandehlevî, ***a.g.e.***, s. 30.

4 Pierre Bouvet, ***Çocukta Din Duygusu, Niçin Allah'a İnanıyoruz***, C. II, İstanbul 1981, s. 107.

5 Kandehlevî, ***a.g.e.***, s. 61.

6 Kandehlevî, ***a.g.e.***, C. I, s. 65.

7 Pierre Bouvet, ***Çocukta Din Duygusu, Niçin Allah'a İnanıyoruz***, C. II, İstanbul 1981, s. 107.

8 J. J. Rousseau, ***Emile***, İstanbul 1966, s. 194.

9 Bu konular için bkz. A. T. Jersild, ***Çocuk Psikolojisi***, (çev. Gülseren Günce), s. 563; Robinson ve Arkadaşları, ***Psikoloji ve Yeni Eğitim***, (çev. H. Tan), C. 1, s. 74; Atalay Yörükoğlu, ***Çocuk Ruh Sağlığı***, s. 78.

10 Kerim Yavuz, ***Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi***, DİB Yay., Ankara 1983, s. 42.

11 ***Psikolojiye Giriş***, (çev. Komisyon), Ankara 1981, s. 59.

12 Gülseren Günce, "Çocukların Din Eğitimi" (Tebliğ), ***Millî Eğitim ve Din Eğitimi (Ayd. Ocağı İlmî Semineri)***, 1981, s. 341.

13 Yurdagül Konuk, ***Okul Öncesi Çocuklarda Din Duygunun Gelişimi ve Eğitimi***, Ankara 1994, s. 77.

14 Buhari, (***Zübdetü'l-Buharî***), Hadis No: 1454.

15 M. Emin Ay, ***Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım***, İstanbul 1994, s. 110.

16 Hicr Sûresi, Ayet 56-57.

17 Naziat Sûresi, Ayet 40.

18 Yunus Sûresi, Ayet 62-65.

19 J. Chevalier, ***Pascal,*** (çev. M. Toprak), s. 74.

20 Fazlur Rahman, ***İslam***, (çev. M. Aydın), M. Dağ, s. 304.

21 Heysemî, C. VIII, s. 156; ***Hayatu 's-Sahabe***, C. III, s. 46.

22 Buharî, el-Edeb, s. 56.

23 Heysemî, C. VIII, s. 155.

24 Heysemî, C. IX, s. 179; İbn-i Hanbel, ***Müsned***, C. V, s. 51

25 Buharî, C. II, s. 887.

26 Heysemî, C. VIII, s. 156.

27 Heysemî, c. VIII, s. 158.

28 Buharî, Ezan, 64 (1, 161).

29 Müslim, M. Sofuoğlu, C. VII, s. 198.

30 Alexis Carrel, "Allah'a İnanmaya Su ve Hava Kadar Muhtacız", ***Niçin Allah'a İnanıyoruz*** (çev. İ. S. Eröz), İstanbul 1983, s. 61.

31 P. A. Sorakin, ***Çağdaş Sosyoloji Teorileri***, (çev. Raşit Öymen), Ankara 1974, s. 210.

32 Kasas Sûresi, Ayet, 60.

33 Fecr Sûresi, Ayet, 27-30.

34 Bakara Sûresi, Ayet 201.

35 Kasas Sûresi, Ayet 76-77.
36 Ahzab Sûresi, Ayet 43.
37 Enfal Sûresi, Ayet 12.
38 Bakara Sûresi, Ayet 177.
39 Şems Sûresi, Ayet 7-10.
40 Bakara Sûresi, Ayet 38; Araf Sûresi, Ayet 20, 22, 23; Taha Sûresi, Ayet 121-123.
41 Y. Kemal Beyatlı, ***Aziz İstanbul***, İstanbul 1969, s. 126.
42 Nur Sûresi, Ayet 45, ayrıca bkz. Rahman Sûresi, Ayet 3-4, 14-15, İbrahim Sûresi, Ayet 19.
43 Toshihiko İzutsu, ***Kur'an'da Allah ve İnsan*** (çev. S. Ateş), s. 123.
44 İzutsu, ***a.g.e.,*** s. 125.
45 Kamer Sûresi, Ayet 49, Ra'd Sûresi, Ayet 9, ayrıca bkz. Al-i İmran Sûresi, Ayet 20, Kasas Sûresi, Ayet 68, Yunus Sûresi, Ayet 107, Fatır sûresi, Ayet 2.
46 Hadid Sûresi, Ayet 22, 23.
47 Hicr Sûresi, Ayet 56-57.
48 Yusuf Sûresi, Ayet 87.
49 M. Akif, ***Safahat***, İstanbul 1966, s. 209.
50 Al-i İmran Sûresi, Ayet 159-160.
51 Aliya İzzetbegoviç, ***Doğu ve Batı Arasındaki İslam***, (trc. Salih Şaban), İstanbul 1993, s. 309.
52 Buharî, C. 11, s. 887.
53 David Carroll, ***Çocuğun Ruhsal Eğitimi***, (çev. Semra Tuna), İzmir 2000, s. 105.
54 İbrahim Sûresi, Ayet 7, Nisa Sûresi, Ayet 147.
55 Bakara Sûresi, Ayet 153.
56 İbn-i Hanbel, ***Müsned***, C. V, s. 364, 371.
57 Halis Ayhan, ***Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler***, s. 315.
58 Bkz. M. Nuri Yardım, ***Tanzimattan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları***, İstanbul 1986.
59 Bakara Sûresi, Ayet 183, 185.
60 ***Tecrid-i Sarih Tercümesi***, C. VI, s. 287.
61 Ş. Oğuzkan, G. Oral, ***Okul Öncesi Eğitim***, s. 13.
62 M. Çamdibi, ***Şahsiyet Terbiyesi ve İmam Gazali, s. 15.***
63 A. T. Jersild, ***Çocuk Psikolojisi***, s. 7.
64 M. Çamdibi, ***Din Eğitiminin Temel Meseleleri***, s. 61.
65 M. Çamdibi, ***Şahsiyet Terbiyesi ve İmam Gazali,*** s. 113.
66 N. El-Attas, ***İslamî Eğitim***, s. 17.
67 Ahzab, Ayet 33/72.
68 Beled, Ayet 90/8-10.
69 M. Vehbi, ***Hülasatü'l-Beyan fi Tefsîri'l-Kur'an,*** C. XV, s. 6456.
70 Şems, Ayet 91/8.
71 Ayetteki "fücur"dan kasıt, fiilin taşıdığı kötülük; takvadan kastedilen ise, iyilik özelliğidir. Buna göre ayet: "İyilik ve kötülüğü insana ilham ettik, dolayısıyla iyilik yapmasını, kötülükten kaçınmasını telkin ettik." anlamındadır. (H. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, C. VIII, s. 5858).

72 İnsan, Ayet 76/2-3.
73 F. Razî, ***Tefsîr-i Kebîr,*** C. XXX, s. 238.
74 Kıyame, Ayet 75-36.
75 Bakara, Ayet 2/286.